

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Stereotypy a předsudky mezi žáky na střední škole

Diplomová práce

Autor: Bc. Jan Makovský

Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy

Studijní obor: (550) PDF NSSKDE Učitelství pro střední školy – dějepis
(571) PDF NSSKON Učitelství pro střední školy – ZSV

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Levínská Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání diplomové práce

Autor:	Jan Makovský
Studium:	P15P0895
Studijní program:	N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství pro střední školy - dějepis, Učitelství pro střední školy - základy společenských věd
Název diplomové práce:	Stereotypy a předsudky mezi žáky na střední škole
Název diplomové práce AJ:	Stereotypes and prejudices among students at high school

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat stereotypy a předsudky žáků na střední škole. Práce se bude skládat ze dvou částí. První teoretická část bude vycházet ze studia odborné literatury a druhá praktická bude vycházet z výzkumu mezi žáky na střední škole. Praktický výzkum bude probíhat kombinovaně kvantitativně a kvalitativně.

ALLPORT, Gordon Willard. O povaze předsudků. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, 574 s. DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. 4., nezměň. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 372 s. LAKOFF, George a Mark JOHNSON. Metafory, kterými žijeme. Vyd. 2. Brno: Host, 2014, 284 s. Teoretická knihovna. LAKOFF, George. Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2006, 655 s. STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999, 196 s.

Anotace:

Diplomová práce se bude zabývat stereotypy a předsudky žáků na střední škole. Práce se bude skládat ze dvou částí. První teoretická část bude vycházet ze studia odborné literatury a druhá praktická bude vycházet z výzkumu mezi žáky na střední škole. Praktický výzkum bude probíhat kombinovaně kvantitativně a kvalitativně.

Garantující pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Oponent: Mgr. Daniela Vrabcová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 11.2.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Stereotypy a předsudky mezi žáky na střední škole vypracoval samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

podpis

Poděkování

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování paní doktorce Markétě Levínské za její cenné rady a trpělivost při vedení diplomové práce. Rovněž bych chtěl poděkovat své rodině za podporu během psaní.

.....

podpis

Abstrakt

MAKOVSKÝ, Jan. *Stereotypy a předsudky mezi žáky střední školy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017. s. 101. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá stereotypy a předsudky u žáků střední školy. Práce je klasicky rozdělena na dvě základní části. Teoretická část vymezuje rozsah dosavadního bádání o předsudcích a stereotypech, definuje základní pojmy, přináší poznatky ohledně vzniku a možností redukce předsudků a shrnuje národnostní situaci v české společnosti. První část je založena na studiu odborné literatury, zejména dnes již klasického díla amerického psychologa Gordona Willarda Allporta *O povaze předsudků*. Práce dále vychází z děl dalších autorů, za zmínku stojí Nicky Hayesová a její *Základy sociální psychologie*, kniha Jana Průchy *Interkulturní psychologie*, publikace *Sociální psychologie* autora Milana Nakonečného, práce autorského dua George Lakoffa a Marka Johnsona *Metafory, kterými žijeme*, či studie Tomáše Nováka *O předsudcích* a dalších.

Empirická část kombinuje prvky kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Základem práce je dotazníkové šetření založené na testu Bogardusovy škály sociální distance, při kterém žáci hodnotí přijetí či nepřijetí příslušníků dotyčných národů do své země. Nadstavbou je kvalitativní zhodnocení, ve kterém žáci popisují několika slovy důvody pro přijetí či nepřijetí dotyčných příslušníků národů. Dotazníkovému šetření předchází uskutečnění několika rozhovorů pro zjištění žákovské znalosti terminologie ohledně předsudků a stereotypů. Metodologickým základem empirické části jsou publikace *Základy kvalitativního výzkumu* autorského dua Anselma Strausse a Juliet Corbinové, *Jak se vyrábí sociologická znalost* autora Miroslava Dismana a *Přehled statistických metod zpracování dat* od Jana Hendla.

Klíčová slova: předsudky, stereotypy, postoje, sociální psychologie, střední škola, xenofobie, rasismus, tolerance.

Abstract

MAKOVSKÝ, Jan. *Stereotypes and prejudices among high school students*. Hradec Králové: Faculty of Education, University Hradec Králové, 2017. 101 pp. Diploma Thesis.

The diploma thesis deals with stereotypes and prejudices among high school students. The work is classically divided in two basic parts. The theoretical part defines the scope of the previous research on prejudices and stereotypes, defines the basic concepts, brings knowledge about the origins and possibilities of reducing prejudices and summarizes the national situation in the Czech society. First section is based on the study of professional literature, especially the classical work of American psychologist Gordon Willard Allport *The nature of prejudice*. The work is also based on the works of other authors, notably Nicky Hayes and her *Foundations of Social Psychology*, Jan Průcha's *Interkulturní psychologie*, the publication of *Sociální psychologie* by Milan Nakonečný, the work of the author duo George Lakoff and Mark Johnson *Metaphors we live by*, or Tomas Novak's studies *O předsudcích* and more.

The empirical part combines elements of qualitative and quantitative research. The basis of the work is a questionnaire survey based on the Bogardus social distance test, in which students assess the acceptance or non-acceptance of members of the nations concerned into their country. The superstructure is a qualitative appraisal of students, describing in several words the reasons for accepting or not accepting the members of the people concerned. The questionnaire survey is preceded by several interviews to discover student's terminology knowledge about prejudices and stereotypes. The methodological basis of the empirical part are the publications *Basis of Qualitative Research* of the author duo Anselm Strauss and Juliet Corbin, *Jak se vyrábí sociologická znalost* of the author Miroslav Dismán and the *Přehled statistických metod zpracování dat* by Jan Hendl.

Key words: prejudices, stereotypes, attitudes, social psychology, secondary school, xenophobia, racism, tolerance.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č.13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum

Podpis studenta:

Obsah

Úvod	12
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	16
1 Základní pojmy.....	16
1.1 Postoje	16
1.2 Předsudky	18
1.3 Stereotypy	23
2 Vznik předsudků a stereotypů	26
2.1 Kategorizace	26
2.2 Konformizace	29
2.3 Malé dítě	29
2.4 Autoritářská osobnost	31
2.5 Teorie obětního beránka	32
2.6 Sherifova realistická teorie konfliktu	33
2.7 Další sociokulturní faktory ovlivňující vznik předsudků	33
2.8 Shrnutí	35
3 Eliminace a redukce předsudků a stereotypů	36
4 Projevy předsudků a stereotypů.....	39
4.1 Etnocentrismus a xenofobie.....	39
4.2 Rasismus.....	39
4.3 Sexismus.....	42
4.4 Ageismus	43
4.5 Antisemitismus	43
5 Etnické a národnostní menšiny v ČR	46
5.1 Vymezení základních pojmů	46
5.1.1 Etnikum a etnická skupina.....	46
5.1.2 Národ a národnostní menšina	48

5.2	Národnostní menšiny v ČR.....	49
5.2.1	Historický vývoj	49
5.2.2	Národnostní rozložení české společnosti na počátku 21. století	50
5.3	Charakteristika vybraných národnostních menšin.....	52
5.3.1	Romové.....	52
5.3.2	Ukrajinci	54
5.3.3	Vietnamci.....	55
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	56
6	Metodologie výzkumu	56
6.1	Cíle empirické části a stanovené hypotézy	56
6.2	Popis sběru dat.....	57
6.3	Rozložení obyvatelstva v Novém Bydžově a okolí.....	58
6.4	Charakteristika Gymnázia Nový Bydžov	59
6.5	Problematika romské menšiny v Novém Bydžově.....	59
7	Dotazníkové šetření	61
7.1	Složení výzkumného vzorku	61
7.2	Data získaná z dotazníkového šetření.....	62
7.3	Vyhodnocení jednotlivých otázek škály sociální distance	63
7.3.1	Nízká sociální distance	64
7.3.2	Střední sociální distance	65
7.3.3	Vysoká sociální distance	67
7.3.4	Nezodpovězené odpovědi.....	70
7.4	Statistické údaje.....	70
7.4.1	Míry centrálnosti a rozptýlenosti.....	70
7.4.2	Korelační analýza	72
7.5	Komparace četnosti odpovědí	73
7.5.1	Venkov a město	74

7.5.2	Ženy a muži	75
7.6	Vyhodnocení kvalitativní části dotazníkového výzkumu.....	76
7.6.1	Slováci	76
7.6.2	Angličané.....	77
7.6.3	Američané.....	77
7.6.4	Francouzi	78
7.6.5	Němci.....	78
7.6.6	Židé.....	79
7.6.7	Poláci	79
7.6.8	Ukrajinci	80
7.6.9	Vietnamci.....	80
7.6.10	Rusové	81
7.6.11	Brazilci.....	81
7.6.12	Bulhaři	81
7.6.13	Romové.....	82
7.6.14	Muslimové	83
7.6.15	Shrnutí	84
8	Vyhodnocení hypotéz	86
9	Diskuze	88
9.1	Rekapitulace výsledků.....	88
9.2	Komparace výsledků výzkumu s výsledky jiných šetření.....	90
9.3	Možná omezení výzkumu.....	91
	Závěr.....	93
	Seznam použitých zdrojů.....	
	Seznam použité literatury	
	Seznam další nepřímo použité literatury	
	Seznam použitých elektronických zdrojů.....	

Seznam tabulek.....

Seznam grafů

Seznam příloh

Úvod

Tématem diplomové práce jsou předsudky a stereotypy u žáků na střední škole. Téma autor práce vybral z důvodů osobního zájmu a jeho značné aktuálnosti.

Český národ uzavřený do roku 1989 za železnou oponou východního bloku neznal multikulturní společnost. Situace se změnila až po sametové revoluci, kdy se otevřely hranice a do České republiky začaly ve větší míře vstupovat osoby jiných ras, etnik, náboženského vyznání nebo národnostních menšin, než na jaké byla dosavadní společnost zvyklá. Na druhé straně ani komunistická společnost nebyla tak uzavřená, jak si můžeme myslet, jelikož do země v rámci „bratrských“ spoluprací směřovaly osoby různých i exotických národností. Můžeme uvést Kubánce, Vietnamce, Bulhary aj.

Na počátku 21. století se evropská společnost stává čím dál více pluralitní. V důsledku klimatických změn, ekonomického strádání, rozpadu autoritářských režimů blízkého východu a severní Afriky, občanských válek a vzniku fanatického útvaru zvaného Islámský stát se daly do pohybu masy lidí přecházející před nebezpečím a hledající lepší život v Evropě. Strach obyvatel České republiky z islámského fundamentalismu, umocněný několika teroristickými útoky v Evropě, si vybírá svoji daň. Češi se staví velmi negativně vůči uprchlické vlně a muslimům, i když uprchlíci na naše území nesměřují a muslimů se u nás vyskytuje minimální množství a nijak nevybočují. Strach je přiživován projevy populistických politiků nebo častým zpravodajstvím médií o problematice imigrační vlny. V diplomové práci chceme zjistit, jestli se negativní předsudky a stereotypy vůči muslimům rozšířily i do řad středoškolského studentstva.

Xenofobie obyčejných Čechů se spojuje se staršími etnickými předsudky vůči Romům, předsudky vůči národnostním menšinám nebo antisemitskými předsudky. Proč malý český národ tak snadno podléhá strachu a většina lidí vnímá pluralitní multikulturní společnost jako něco špatného? Přitom jinde ve světě se ukazuje, že pluralitní společnost může fungovat velice dobře (např. USA, Švýcarsko). Podle našeho názoru je česká společnost značně netolerantní kvůli následujícím faktům:

- 1) Česká společnost je již několik desítek let stále značně homogenní s minimálním podílem menšin, tudíž čeští občané nejsou zvyklí potkávat příslušníky jiných ras, etnik a národností. Z neznalosti plyne strach.
- 2) Kvůli komunistickému autoritářskému režimu ještě stále vnímáme společnost hierarchicky a místo menšin je na okraji společnosti.

Autor práce pochází z venkova, kde se často setkává s radikálními názory typu Islám v ČR nechceme, pryč s uprchlíky atd. Při konfrontaci s těmito názory jsme se setkali s osočováním a agresí. Osoba s předsudky se za každou cenu bránila racionálním argumentům vyvracejícím předsudek. Kdo jsou nositelé těchto radikálních postojů? Většinou jsou extremistické názory šířeny lidmi, kteří nikdy nevystoupili za hranice naší země a mají nižší vzdělání, ale není tak nutností, protože projevy primitivních předsudků existují i u vzdělaných a vážených lidí. Dalším cílem práce je zjištění, jak je to s mírou předsudků a stereotypů u gymnaziálních studentů, u kterých se přece jen očekává, že jsou do jisté míry budoucí intelektuální elitou českého národa.

Téma je zajímavé z psychologického a sociologického pohledu. Po celý náš život jsme ovlivňováni sociálním prostředím. Přejímáme hodnoty a normy naší kultury a na jejich základě různě pohlížíme na kultury odlišné či menšinové. Předsudky jsou v menší či větší míře součástí každého z nás. I ti nejtolerantnější jedinci mají předsudky nebo stereotypy. Smějeme se vtipům o Židech a jejich lakotě, Romy vnímáme jako příživníky na sociálních dávkách, Ukrajinci jsou násilníci, Vietnamci mafiáni atd. V hodnocení menšin převládají negativní soudy, ale přitom není možné, aby každý příslušník menšiny měl danou vlastnost, aby každý Rom okrádal stát o sociální dávky. Kvůli našim předsudkům a stereotypům mají příslušníci minority ztížené životní podmínky a jsou diskriminováni i přes to, že žijeme v liberální demokracii.

Vztah mezi majoritou a minoritou není jen o toleranci jedné k druhé. Čím více se bude naše společnost stávat multikulturní, a to kvůli imigraci a společenským změnám 21. století určitě bude, tak se budeme muset naučit vzájemně se respektovat a vycházet spolu. Imigrace a pluralismus není známkou slabosti demokracie, ale její síly a ekonomického úspěchu. Pro harmonický vývoj vztahů bude potřeba nejenom tolerance většiny k menšině, ale také přijetí našich zákonů a adaptace na naše prostředí menšinou. To, že se menšina adaptuje na kulturu anebo v kultuře většiny neznamena, že přijde o všechny své kulturní znaky. Společenský vývoj je takový, že se postupující globalizací znaky jednotlivých kultur prolínají a kultury se vzájemně obohacují, proto je vzájemná etnická nevraživost logicky nesmyslná. Navíc vymírající evropské populaci může být jenom k prospěchu, že je doplňována novými a plodnými lidmi.

Vzhledem k naší budoucí učitelské profesi nás zajímá, v jaké míře se negativně předsudečné a xenofobní názory konfrontují s názory tolerantními a multikulturními u žáků na střední škole. Touto diplomovou prací bychom chtěli přispět k aspoň minimálnímu

zlepšení mezilidských vztahů s tím, že negativní předsudky a diskriminace z nich vycházející jsou zavrženíhodné. Cílem práce je zjistit do jaké míry podléhají žáci gymnázia, jak již pozitivním předsudkům a stereotypům např. vůči obdivovaným národům, ale hlavně předsudkům a stereotypům negativním v České republice zaměřených zejména vůči imigrantům, muslimům a výrazným národnostním menšinám Romů, Vietnamců a Ukrajinců. Otázky k cíli se vztahující, jsou následující:

- 1) Vůči kterým skupinám mají žáci negativní/pozitivní předsudky a stereotypy?
- 2) Jakým způsobem se u žáků konstituují předsudky a stereotypy?
- 3) Jaké jsou možnosti eliminace předsudků a stereotypů?
- 4) Jsou předsudky a stereotypy více rozšířené ve městech nebo na venkově mezi muži nebo ženami?

Diplomová práce je rozdělena na dva celky, část teoretickou a část praktickou. Teoretická část je členěna na pět kapitol, ve kterých představujeme problematiku předsudků a stereotypů. První kapitola se zaměřuje na obecné definice a vymezení základních pojmů postoje, předsudku a stereotypu. Druhá kapitola se zabývá různými možnostmi vzniku předsudků. Ve třetí kapitole podáváme možnosti redukce předsudků. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na projevy předsudků a stereotypů a jsou v ní vymezeny další pojmy s předsudky související: antisemitismus, rasismus, xenofobie atd. V páté kapitole popisujeme situaci národnostních menšin v ČR a charakterizujeme menšiny Romů, Ukrajinců a Vietnamců. V první části používáme časté příklady z historie nebo obyčejného života. Empirická část vychází z dotazníkového šetření kombinujícího semi-kvantitativní Bogardusův test škály sociální distance s kvalitativním přístupem, ve kterém žáci slovně hodnotí vybrané národnosti. V šesté kapitole formulujeme cíle a hypotézy, charakterizujeme demografii Nového Bydžova a popisujeme tamní gymnázium, popřípadě problémy zdejší romské komunity. Sedmá kapitola se zabývá vyhodnocením samotného dotazníku a je rozdělena do dílčích podkapitol zahrnujících charakteristiku výzkumného vzorku, vyhodnocení otázek škály, statistických údajů, rozdílů mezi odpověďmi na základě bydliště nebo genderu a vyhodnocení kvalitativní části. V osmé kapitole ověřujeme platnost hypotéz a v deváté kapitole rekapitulujeme a porovnáváme dosažené výsledky se závěry jiných výzkumů a zamýšlíme se nad slabými stránkami výzkumu.

Předsudky a stereotypy jsou zejména nepřátelské postoje zaměřené vůči vnějším skupinám a jejich členům. Předsudky a stereotypy nejsou založeny na pravdě anebo zneužívají jen část pravdy, kterou nelze generalizovat na celou skupinu. Předsudky

vycházejí z temné podstaty člověka a vedou člověka k agresi a nenávisti, která plodí etnické a náboženské konflikty. Předsudky jsou značně rigidní a je obtížné je racionálními argumenty změnit. Spousta lidí zastává tvář v tvář oficiálním dokumentům předsudek ohledně Romů, že zneužívají dávky a vymýšlejí si všelijaké fantaskní argumenty pro podporu předsudku. Předsudky vycházejí také z frustrace, která vzniká kvůli špatnému sociálnímu postavení některých jedinců. Obětními beránky této frustrace se stávají příslušníci menšin. Předsudky je možné redukovat díky tzv. kontaktní hypotéze. Jenomže jen samotný kontakt jak ukazují konflikty v sociálně vyloučených lokalitách mezi Romy a Čechy nestačí. Je potřeba, aby obě dvě skupiny měly stejné postavení a možnost spolupráce nebo společný cíl.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Základní pojmy

1.1 Postoje

Postoje jsou jedním z nejzákladnějších pojmů sociální psychologie vůbec. Etymologicky termín (z angličtiny a francouzštiny *attitude*) souvisí s latinským slovem *aptus*, které v překladu doslovně znamená: připraven, vystrojen. Jako první termín použili sociologové W. J. Thomas a F. Znamiecki v roce 1918 ve své práci o polských rolnících v Evropě a v Americe. Jejich definice postoje zní: „*Stav mysli jedince vůči hodnotě.*“¹ Definice nám přibližuje, že postoje souvisí se základními lidskými hodnotami. Hodnoty chápeme jako společenské pojetí žádoucího ovlivňující naše chování, jeho prostředky a cíle. Nicméně postoje nemusí vždy vyjadřovat hodnoty jedince. Adolf Eichmann nejspíše neměl výrazné protizidovské postoje, a přesto se stal jedním z hlavních organizátorů konečného řešení židovské otázky, protože nevycházel z vlastních hodnot, ale ze sociálních norem Třetí říše.² Předchozí nekomplexní definici zpřesňuje G. W. Allport, když říká, že: „*Postoj je mentální a nervový stav pohotovosti, organizovaný zkušeností, vyvíjející direktivní nebo dynamický vliv na odpovědi individua vůči všem objektům a situacím, s nimiž je v relaci.*“³ Definice vykazuje jisté nepřesnosti, protože jak dokázal ve svém výzkumu R. T. LaPierre v roce 1934, tak postoje a chování se mohou lišit. LaPierre cestoval půl roku se svými čínskými přáteli po Spojených státech amerických. Ve většině hotelů a restaurací je i přes tehdy značné rasové protičínské postoje neměli problém obsloužit. Když LaPierre posléze kontaktoval provozovatele stejných podniků, zdali by obsloužili čínské hosty, tak se většinou setkal se zamítavými reakcemi. Postoje hoteliérů byly v rozporu s konkrétním chováním, kdy při přímém kontaktu převládala péče o zákazníka a vidina zisku.⁴

Postoje mohou být individuální a skupinové nebo celospolečenské. Dále je potřeba doplnit, že mít vůči něčemu postoj znamená zaujmout vůči něčemu (a může se jednat o cokoliv) nějaké hodnotící stanovisko.⁵ Postoje můžeme jednoduše charakterizovat jako

¹ THOMAS, W. J a F. ZNAMIECKI. In: NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. s. 8.

² Tvůrce konečného řešení tzv. židovské otázky Adolf Eichmann je vnímán jako sadistický psychopat motivovaný extrémně silným antisemitismem. Hannah Arendtová ho na druhé straně popisuje jako úplně obyčejného člověka a státního úředníka, ze kterého učinil až totalitní režim zločince, on pouze plnil rozkazy a zřekl se morálního svědomí.

³ ALLPORT, G. W. In: NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. s. 131.

⁴ LAPIERRE, R. T. In: HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Druhé vydání. Praha: Portál, 2000. s. 95–96.

⁵ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. s. 131.

naučená, značně rigidní a příznivě či negativně hodnotící stanoviska vůči okolnímu světu. Jsou sice do značné míry konzistentní, nejsou však absolutně neměnné. Postoje dělíme na centrální, které jsou významné a stabilní (k rodině, práci, zábavě, svobodě atd.), a periferní, jež jsou okrajové a lépe změnitelné (k zahraniční politice Ruska atd.). Všechny postoje vytvářejí subjektivní a složitý postojový systém založený na psychologických, nikoliv logických vztazích. Tudíž můžeme mít negativní postoj vůči církvi a na opačné straně navštěvovat kvůli estetické hodnotě kostely a katedrály.⁶ Postoje dávají světu kolem nás smysl a řád.

Postoje ovlivňují jednání. Když máme k někomu kladný postoj a dotyčný se ocitne v nouzi, tak mu pomůžeme. Jak jsme ale poznamenali výše, vztah postoj → jednání záleží také na vnější situaci. Opačně i jednání ovlivňuje postoje. S. Lieberman prokázal na případě pozorování dělníků změnu postojů provázející změnu pracovních rolí. Dělníci získali pozice jako pomocní mistra a jako skladníci. Jejich postoje se postupně přizpůsobovaly nové pozici. Pomocníci mistra měli mnohem lepší postoje vůči nadřízeným než skladníci.⁷

Postoje dělíme do následujících tří kategorií.⁸

- 1) Emotivní kategorie – určuje intenzitu postoje, jedná se o emoce (radost, hněv) vyvolané objektem postoje v subjektu.
- 2) Konativní kategorie – určuje snahu subjektu chovat se k objektu postoje nějakým způsobem.
- 3) Kognitivní kategorie – zahrnuje informace subjektu o objektu postoje.

Většinou jsou všechny tři složky postoje v rovnováze, ale může se stát, že jedna složka převažuje. Extrémní postoje jsou méně časté, ale o to více intenzivní a rigidní.

Funkce postojů a jejich přínos pro člověka jsou následující. Postoje fungují jako hlavní nástroje kontaktu s realitou. Pokud se v našem životě setkáme například s něčím negativním, nemusíme při dalším kontaktu pracně hledat, jak se zachovat, nýbrž použijeme naučený vzorec ze zkušenosti. Např. negativní zkušenost s Romy z dětství předznamená odpor a vyhýbání se Romům po celý život. Kvůli postojům lépe zapadáme do určité sociální skupiny. Skupiny se vyjadřují podobnými postoji určujícími sociální identifikaci.

⁶ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. s. 138.

⁷ LIEBERMAN, S. In: NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. s. 133.

⁸ PREISSOVÁ, Andrea, Martina CICHÁ a Lenka GULOVÁ. *Jinakost, předsudky, multikulturalismus: možnosti a limity multikulturní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 152.

Dále je funkcí postojů také tzv. externalizace, tzn. spojování vnitřních stavů mysli s právě probíhajícími vnějšími situacemi. Např. při nedostatku přátel vyjadřují svůj negativní vnitřní pocit odporem vůči různým skupinovým aktivitám. Postoje chrání také ego a integritu osobnosti, např. liberální postoje obhajují volnomyšlenkářský styl života.

Formování a ovlivňování hodnot a postojů, zejména vytváření pozitivních postojů vůči příslušníkům jiných ras, náboženství a etnik, je základem práce učitele společenských věd a předmětu multikulturní výchovy, proto by také této problematice měla být věnována větší pozornost v pregraduálním vzdělávání učitelů. Problémem je, že chování je na rozdíl od postoje, jednoduše zjištělné a jak jsme již zmínili, tak postoj nemusí odpovídat chování např. z důvodů společenských sankcí nebo vlastní potřeby. Můžeme mít odpor ke krádežím, ale v případě, kdy hladovíme, ukradneme nějaké jídlo nebo pochlebujeme nadřizené osobě za účelem odměny, i když si jí nevážíme. Daný rozdíl nazýváme tzv. postojově diskrepanční chování.⁹ Uvedený poznatek je důležitý pro naši práci z důvodu, že někteří žáci mohou chtít být viděni v lepším světle a nepřiznat tak některé své postoje.

1.2 Předsudky

„Předsudky jsou jako hřebíky. Čím více se do nich buší, tím více drží.“

Alexandre Dumas St.

Předsudky jsou spojeny s lidstvem po celé dějiny. Jsou v každém z nás a dennodenně se s nimi setkáváme. Každý má svoji nekomplexní představu o tom, jak předsudek definovat, proto je potřeba budovat ohledně předsudků osvětu, zejména u žáků ať již na základní nebo střední škole a jak dokládá citát, nejedná se o jednoduchou činnost.

Někteří autoři nerozlišují rozdíl mezi předsudky a stereotypy (viz níže), jiní naopak vnímají předsudky jako projevy negativního a nepřátelského chování a stereotypy jako projevy neutrální až kladné.¹⁰ Nakonečný chápe stereotyp jako kognitivní komponentu předsudku.¹¹ Pojem předsudku (z anglického *prejudice*) je odvozen z latinského slova *praejudicium* a prošel zajímavým vývojem svého významu. Ve starověku znamenal význam tohoto slova jednoduše úsudek (precedent). Později se z něj stává úsudek, který si člověk vytváří ukvapeně a nezávisle na faktech, takto mohl být nejenom negativní, ale i

⁹ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. s. 135.

¹⁰ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. s. 68.

¹¹ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. s. 154.

kladný. V dnešní době dostává význam slova předsudek velmi negativní až pejorativní význam.

Uveďme si definici předsudku podle N. Hayesové: „*Předsudek je fixovaný, předem zformovaný postoj k nějakému objektu projevující se bez ohledu na individualitu nebo povahu tohoto objektu.*“¹² Hayesová dále vnímá předsudky jako agresi systematicky zaměřenou vůči určité etnické nebo kulturní skupině. Nyní si uveďme podrobnější definici G. W. Allporta: „*Etnický předsudek je antipatie, která vychází z chybné a strnulé generalizace. Tuto antipatii lze pociťovat nebo vyjádřit. Může být namířena proti skupině jako celku, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny.*“¹³ Předsudky mohou být pozitivní i negativní. Příkladem pozitivního předsudku je kupř., že máme kladný vztah k příslušníkům vlastního národa, které potkáme v cizině, aniž bychom je znali.¹⁴ Dalším příkladem pozitivního předsudku je fakt, že Romové nebo černoši jsou vnímáni jako výborní hudebníci, přitom je zcela jisté, že se to netýká všech.

Psychologické průzkumy se věnují hlavně negativním předsudkům. Negativní předsudky jsou zejména etnické, náboženské nebo rasové, ale můžeme mít i předsudky genderové (např. mizogyni absolutně neuznávají ženské pohlaví), generační (vůči starým lidem), třídní atd. Strnulou generalizací autor myslí stav, kdy na základě nepodložených informací nebo zkušeností aplikujeme negativní vlastnosti, schopnosti, činy atd. jednoho nebo několika členů skupiny na skupinu celou. Pokud jsme byli okradeni Romem nebo jsme se na internetu dočetli, že Romové chodí zdarma na koupaliště, tak to neznamena, že všichni Romové kradou nebo obecně využívají služeb, za které my ostatní musíme platit.

Kategorizaci se budeme věnovat podrobněji v samostatné kapitole. Podle Hartla a Hartlové je předsudek předpojatý, názorově strnulý, emočně nabitý a kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj přijatý jedincem či skupinou.¹⁵ Oběť předsudku musí kvůli tomu, že je příslušníkem vnější negativně přijímané skupiny, čelit averzi, odporu, násilí nebo napadání. Existují předsudky majority vůči minoritě, stejně tak i minority vůči majoritě.

E. R. Smith zdůrazňuje emoční povahu předsudku a rozlišuje pět zvláštních emocí vyskytujících se v předsudcích vůči nečlenským skupinám, které vedou k rozdílnému

¹² HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. s. 121.

¹³ ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. s. 45.

¹⁴ HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. s. 121.

¹⁵ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. s. 464.

chování. Jedná se o strach, odpor, opovržení, hněv a žárlivost. Strach a odpor vedou ve vyhýbání se, opovržení a hněv vedou směrem k hostilitě a agresí.¹⁶

Osobnost s předsudky bude resistantní racionálním argumentům vyvracejícím předsudek a bude se nás snažit za každou cenu přesvědčit o své pravdě. Často můžeme slyšet výroky typu: „*Nejsem rasista, ale ...*“ a následuje spousta stížností a nadávek vůči vnější sociální skupině. Většina lidí s předsudky totiž nemá ráda, když jsou nálepkováni nelichotivými pojmy jako rasista, xenofob, antisemita aj. Negativně silná slova („papeženec, negr, cikán“), tzv. nálepky mohou dostávat oni, my ne.

Oproti předsudkům existují také soudy založené na faktech a tudíž pravdivé. Pokud řekneme: „*Všichni nacističtí pohlaváři byli zločinci*,“ pak to neznamena předsudek a přílišnou generalizaci, jelikož existuje kvantum důkazů o tom, že se vrcholní nacisté dopustili zločinů vůči lidskosti. Hranice mezi předsudkem a pravdivým soudem je tenká a těžce rozeznatelná. Můžeme uvést příklad trestanců propuštěných z vězení a hledajících práci. Kvůli své minulé kriminální činnosti jsou odmítáni a mají problém sehnat zaměstnání. Na opačné straně se trestanci mohli polepšit a chtějí vést spořádaný život. Ve svém životě můžeme nabýt také tzv. mylných představ. Mylné představy se liší od předsudku tím, že pokud jsou konfrontovány s přesvědčivými důkazy, tak jsme ochotni je změnit.

Osobnost s předsudky se nechává snadno ovládnout emocemi a klade emocionální odpor. Obranným mechanismem může být: „*Mám mezi Židy mnoho přátel, ale židovské spiknutí se snaží ovládnout svět*.“ Za cenu malého ústupku zůstává předsudečný postoj nedotčený. Nicméně i předsudky mohou být různé povahy, některé se mohou uplatňovat silně a dlouhodobě, jiné jsou pouze slabé a dají se snadno vyvrátit, záleží také na osobnosti dotyčného člověka.¹⁷ Předsudečné postoje mohou své nositele vést k sebeuspokojení, ale většina z předsudků je záležitostí slepého souhlasu s dominujícím skupinovým chováním.¹⁸ Dalším důležitým pojmem je přesvědčení, které se může přizpůsobovat, popřípadě měnit a ospravedlňovat tak trvalejší postoj. Pokud mám antagonistický postoj vůči Židům, přesvědčení bude: Židé okrádají společnost.

Předsudek je značně spojen s našimi hodnotami a sociálními normami. Když se mladý muž v 50. letech vyjadřoval negativně k ženám, tak to nebylo společensky vnímáno

¹⁶ SMITH, E. R. In: KOUŘILOVÁ, Sylvie. *Meziskupinové postoje a kontakt v pohraničním regionu*. Brno, 2010. Disertační práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Martina Hřebíčková, DSc. s. 20.

¹⁷ PREISSOVÁ, A. et al. *Jinakost, předsudky, multikulturalismus...* s. 155.

¹⁸ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 45.

jako předsudek, protože ženy v minulé době neměly taková práva jako dnes, a tudíž nebyly porušeny normy a hodnoty společnosti. Také člověk žije svými hodnotami, nepřemýšlí o nich a brání je, tudíž se jim fakta i rozum umí přizpůsobit. Člověk žijící v prašném prostředí může tvrdit, že má prach rád a že prach zvláště pročišťuje vzduch. Jedná se o chabou obhajobu svojí lásky k domovu. Podle Allporta některé hodnoty tvoří láskyplné předsudky, kdy bráníme, co nám je milé (přehnané vlastenectví). Z láskyplného předsudku vzniká nenávistný předsudek (xenofobie vůči imigrantům).¹⁹

Podle síly projevu předsudku můžeme rozdělit lidské chování do několika odstupňovaných kategorií.²⁰

- 1) Osočování – lidé s předsudky mají tendenci o nich mluvit se svými přáteli nebo s cizími lidmi.
- 2) Vyhýbání se – člověk projevuje svůj antagonismus vyhýbáním se příslušníkům nežádoucí skupiny. Jedná se o pasivní odpor vůči skupině. Člověk bere břemeno předsudku na sebe.
- 3) Diskriminace a segregace – dochází k znevýhodňování příslušníků nenáviděné skupiny, je jim odepřeno zaměstnání, vzdělání, přístup do podniků, žijí v odděleném bydlení, jsou zbaveni některých politických práv atd. Jedná se o aktivní projev předsudku.
- 4) Fyzické napadání – dochází k aktům násilí vůči neoblíbené skupině. Příslušníci černošské rodiny jsou zastrašováni, biti; židovským obchodníkům jsou rozbíjeny výlohy a rabovány obchody atd.
- 5) Likvidace – jedná se o nejvyšší projev předsudku. Černoši jsou lynčováni, na Židy je uspořádán pogrom, Arméni jsou vyhlazováni genocidou atd.

Jedná se o stupňovitý systém a dá se říci, že většina lidí, kvůli osobní morálce nebo hodnotám a normám společnosti nikdy nepokročí dále než přes první dva body. Činnost v jedné úrovni usnadňuje přechod na vyšší stupeň, jak si můžeme dokázat na příkladu antisemitismu Třetí říše. Nejprve začal Hitler osočovat Židy. Němci se začali Židům stranit a přestali u nich nakupovat, což usnadnilo přijetí Norimberských zákonů a došlo k otevřené diskriminaci Židů. Nakonec byly Židům ničeny obchody, vypalovány synagogy a Židé byli systematicky likvidováni ve vyhlazovacích táborech.

¹⁹ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 58.

²⁰ *Tamtéž* s. 47.

Stejně jako může existovat předsudek bez diskriminace, tak může diskriminace existovat bez předsudku. Můžeme si uvést příklad podnikatele, který zaměstnává Ukrajince a dává jim nižší mzdu než českým dělníkům. Podnikatel nemá předsudky vůči této národnostní menšině, nýbrž jen využívá možnosti, že Ukrajinci jsou ochotni pracovat za nižší mzdy.

V případě, když odmítáme jednu cizí skupinu (např. Židy), tak existuje vysoká pravděpodobnost, že se budeme negativně stavět k dalším skupinám (Romům, černochům aj.). E. L. Harley provedl výzkum mezi vysokoškolskými studenty na téma postojů vůči cizím etnikům, ve kterém uvedl tři fiktivní etnika Danierce, Pirence a Valonce. Studenti s předsudky se posléze negativně vyjadřovali i vůči těmto fiktivním etnikům.²¹ Tudíž jsme se dozvěděli, že k předsudkům nejsou potřeba zkušenosti ani znalosti. Předsudečnost je v podstatě charakteristickým rysem osobnosti. Po zapuštění kořenů roste v osobnosti samostatně a vlastní objekt předsudku je poměrně nedůležitý, předsudek spíše ovlivňuje celý vnitřní život člověka.²²

Předsudky, ale nelze vysvětlovat pouze v rovině celkové struktury a dynamiky osobnosti. Velký význam mají také faktory situační, historické a kulturní. Předsudky vůči černochům v jižanských státech USA budou dodnes větší než ve státech severních.

Důvody vzniku a vývoje předsudků vycházejí z vnějšího prostředí, kultury a společnosti. Základním faktorem pro vznik a rozvoj předsudků je výchova. Dítě přejímá předsudky svých rodičů a příbuzných. Gutmanová a Hickson dokázali ve výzkumu australských dětí (1996), že děti již v raném věku okolo 4–5 let jsou schopny rozlišovat mezi různými etniky a rasami a mají rasové předsudky. Předsudky se také objevují častěji v oblastech, kde žije větší menšinová populace.²³ V případě České republiky můžeme uvést, že větší míra předsudků vůči Romům bude v oblastech, kde žije početná romská menšina, např. předsudky budou větší v Novém Bydžově než v centru Prahy na Vinohradech. Předsudky se častěji objevují u dětí ze společensky níže postavených rodin a u rodičů s nižším vzděláním. Dalším příčinám vzniku předsudků se budeme věnovat podrobněji v samostatné kapitole.

Předsudky, potažmo stereotypy jsou základem negativních postojů zaměřených vůči národnostním menšinám, odlišným rasám a náboženstvím. Ztěžují lidské soužití a

²¹ NOVÁK, T. *O předsudcích*. s. 20.

²² ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 99.

²³ PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. s. 110–111.

jsou překážkou k lepší budoucnosti. Jak je možné, že i v moderní době podléhají lidé tolik předsudkům? Podléhání předsudkům vychází z nedostatečných zkušeností lidí s tím, že cizí neznamena nutně špatné a zároveň z nedostatečné kritičnosti vůči kvantu informací, se kterými se lidé setkávají. Normální člověk se stěží vyzná ve všech informacích, které k němu dnes a denně míří skrze média. Pro fungování demokratické společnosti je třeba, aby lidé věděli, že etnické a rasové předsudky jsou jen krokem zpět, krokem k středověkému tmářství, k totalitní společnosti.

1.3 Stereotypy

„Všechna zvířata jsou si rovna, některá jsou si rovnější“

George Orwell

Jak jsme již zmínili, předsudky a stereotypy jsou do značné míry překrývající se pojmy a jejich rozdělení není jednoznačné. S pojmem stereotyp poprvé přišel roku 1922 W. Lippmann, který jako stereotypy označil zkratkovité představy o věcech, osobách, skupinách a institucích a které jsou připisovány všem jednotlivcům patřícím k dané skupině.²⁴ Počátky stereotypů bychom našli mnohem dříve. Německý filosof a historik J. G. Herder popisoval Slováky již v 18. století jako etnikum nevýbojné, mírumilovné a pohostinné, které se díky těmto svým vlastnostem mnohokrát stalo obětí Germánů.²⁵ Uvedme definici podle Nakonečného: *„Stereotypy jsou mínění o třídách individuí, skupinách nebo objektech, která jsou v podstatě šablonovitými způsoby vnímání a posuzování toho k čemu se vztahují; nejsou produktem přímé zkušenosti individua, jsou přebírány a udržují se tradicí.“*²⁶ Stereotypy jsou mnohem více než předsudky kladné. Francouzi jsou galantní, Němci perfekcionista, Vietnamci pracovití, Češi mají dar improvizace atd. Stereotypy dělíme na autostereotypy a heterostereotypy. Autostereotypy se týkají vlastní skupiny, hodnotí vlastní skupinu výše a lépe v protikladu s cizí skupinou a jsou spojeny se zájmem „MY“, např. *„My Pražáci jsme mnohem vzdělanější a chytřejší než ti vidláci na venkově.“* Na druhé straně jsou heterostereotypy, které jsou spojeny se zájmem „ONI“ a velí nám hodnotit cizí skupinu negativně, hůře než skupinu vlastní. Autostereotypy jsou spojeny s heterostereotypy a úzce s nimi souvisí faktor tzv. skupinového předsudku. Jedná se o předsudek, který si neutváříme na základě vlastní

²⁴ LIPPMANN, W. In: NOVÁK, T. *O předsudcích*. s. 10.

²⁵ PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. s. 36.

²⁶ NAKONEČNÝ, M. In: PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. s. 67.

zkušenosti, nýbrž na základě nějaké skupinové příslušnosti. Příslušníky cizích skupin tak vnímáme stereotypně na základě vidění vlastní skupiny.²⁷

Stereotypy mohou být částečně založené na faktech. Např. stereotyp o bojovnosti Němců je založen na faktu, že Němci rozpoutali obě dvě světové války, tudíž si se sebou nesou stigma bojovného národa. Novák rozlišuje tři základní znaky stereotypů:²⁸

- 1) Stereotypy jsou iracionální a afektivní posuzování lidí nebo zvířat na rozdíl od předsudků, které jsou širší a mohou se týkat i věcí neživých, tj. vědeckých, politických a světonázorových doktrín.
- 2) Stereotypy se týkají skupiny. Předsudky mohou být i individuální.
- 3) Stereotypy jsou záležitostí slovního hodnocení. Předsudky mnohem více aktivizují konativní složku.

Některé stereotypy nemají oporu ve faktech, jiné vznikají kvůli přílišné generalizaci nebo zdůrazňování určitých charakteristických znaků odlišných skupin. U některých lidí se může stereotyp podvědomě vztahovat k vlastnímu já. Člověk připisuje určité skupině své vlastní nedostatky, vlastnosti, kvůli kterým ji nenávidí a přitom se dostává do konfliktu sám se sebou.²⁹

Podle sociálně psychologického průzkumu probíhá stereotypizace zčásti automaticky mimo vědomou kontrolu. Základním kamenem stereotypizace jsou procesy sociální kategorizace a asociování stereotypních obrazů s danou kategorií. Podobně jako u předsudků mají lidé tendence přijímat informace, které jejich stereotypy podporují. Naopak odporující informace jsou zamítány nebo přehlíženy. Stereotypy nelze vnímat jenom negativně, protože jsou pro nás do jisté míry užitečné – zlepšují naše kognitivní vnímání světa a pomáhají ke zlepšení interakce mezi lidmi tím, že díky nim můžeme očekávat určité chování od cizích lidí.³⁰

Podle S. Fiskeové můžeme stereotypy systematizovat a nalézt tak určité zákonitosti, které si přiblížíme v tabulce č. 1. Základními dimenzemi jsou vřelost (míra přijetí) a kompetence (schopnosti něčeho dosáhnout). Dalšími hodnotícími body jsou výše statusu a míra soupeřivosti. Z těchto faktorů vycházejí čtyři typy stereotypů, které můžeme doplnit o definované emoce k nim náležející. Fiskeová zjistila, že se v rámci interskupinových

²⁷ LAŠEK, J. *Sociální psychologie II*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. s. 89.

²⁸ NOVÁK, T. *O předsudcích*. s. 11.

²⁹ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 224.

³⁰ KOUŘILOVÁ, S. *Meziskupinové postoje v pohraničním regionu*. s. 22.

vztahů nejčastěji setkáváme se stereotypy nadřazenými a závistivými.³¹ Možností omezení negativní kategorizace a vzniku předsudků a stereotypů se budeme zabývat v třetí kapitole.

VŘELOST	KOMPETENCE	
	nízká	vysoká
vysoká	nadřazené s. nízký status, nesoupeřivé soudit, sympatie postižení, staří lidé	obdivné s. vysoký status, nesoupeřivé obdiv, hrdost vlastní skupiny
nízká	opovržlivé s. nízký status, soupeřivé opovržení, odpor chudí, lidé na podpoře	závistivé s. vysoký status, soupeřivé závist, žárlivost bohatí, feministky, Židé

Tabulka 1 Typy stereotypů podle S. Fiskeové

³¹ FISKE, S. In: KOUŘILOVÁ, S. *Meziskupinové postoje v pohraničním regionu*. s. 24.

2 Vznik předsudků a stereotypů

2.1 Kategorizace

Kategorizace je hlavní způsob zpracování zkušenosti, který používáme téměř neustále k provádění konkrétních nebo abstraktních operací a který slouží ke zjednodušení našeho vnímání světa. Kategorizací se zabývá mnoho oborů vědecké činnosti, z těch nejdůležitějších můžeme jmenovat filosofii, lingvistiku, sociologii, psychologii nebo antropologii.

Jako první si představíme klasickou teorii kategorizace, která je stará přes dva tisíce let a má silnou tradici. Prvním myslitelem, který přišel se systémem kategorií do filosofie, byl Aristoteles, který určil, že naše poznání se třídí podle deseti kategorií.³² Aristotelův model převzal a upravil Immanuel Kant, podle něhož se lidské vjemy třídí do kategorií podle kvality, kvantity, relace a modality. Jeho kategorie navíc obsahovaly další trojí subrozdělení, např. v případě kvality: jednotka, množství, všechno. Podle klasické teorie většina symbolů (slov, mentálních reprezentací) neoznačuje konkrétní věci, nýbrž různé kategorie věcí ať již fyzických nebo abstraktních. Aby věci náležely k dané kategorii, musejí mít určité společné atributy, podle nichž můžeme kategorii charakterizovat. Kategorizace probíhá doslovně, bez imaginativních prostředků a nezávisle na tělesnosti člověka.³³ Rozum je oddělený od člověka a kategorizace tak probíhá mechanicky, člověk je jako stroj.

Již Ludwig Wittgenstein zjistil, že klasická teorie má určité nedostatky. Při zkoumání kategorie hry zjistil, že hry nemají žádné společné vlastnosti. Některé slouží k pobavení, jiné jsou založeny na soutěživosti, další určuje náhoda (hod kostkou) a jiné zase závisí na dovednostech hráčů (šachy). Wittgenstein si dále všiml, že kategorie her nemá pevnou hranici, např. v nedávné době se kategorie hry značně rozšířila o videohry.³⁴ Během 20. století nacházeli pomocí specifických příkladů další vědci trhliny v klasické teorii kategorií, až přišla Eleanor Roschové s obecnou teorií, kterou způsobila senzací nejenom ve světě vědy. Podle nového přístupu jsou tělesná zkušenost jedince a imaginativní mechanismy metafor, metonymie a mentální obraznosti základními principy

³² Kategorie jsou následující: podstata, kvantita, kvalita, vztah, kde, kdy, poloha, habitus, činnost, trpnost. První kategorie se týká substance. Další mají jen akcidentální (případkový) význam.

³³ LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. Paprsek (Triáda). s. 12.

³⁴ *Tamtéž*. s. 28.

kategorizace.³⁵ Zjednodušeně můžeme říct, že člověk se dostává do středu zájmu, kategorie tak neleží někde objektivně vně člověka ve světě, ale je to člověk, kdo dává kategoriím smysl. Nový přístup nazvaný zkušenostně realistický se tak zásadně vymezuje vůči klasickému přístupu.

Popišme si nejdříve význam pojmů metafora a metonymie. V procesu kategorizace používáme tzv. metafory. Nejedná se o metafory v básnickém smyslu, nýbrž o metafory, které prostupují celý náš život, naše myšlení a jednání. Celkově procesy lidského myšlení mají značnou metaforickou povahu.³⁶ Metafory nám pomáhají porozumět složitějším pojmům přenesením významu na jiný, nám srozumitelnější pojem. Jak taková metafora funguje, si můžeme uvést na několika příkladech. Např. uvedu-li výrok argumentace je válka, tak se jedná o metaforu, protože ve sporu vnímáme svého protivníka jako nepřítele, napadáme jeho slabiny, porážíme ho atd. Dalším metaforickým výrokem by mohlo být, více je nahoře, méně je dole. Uvedme opětovně pár příkladů: Dnes se mi zvedla nálada nebo dnes jsem úplně na dně.³⁷ Tím, že se ale zaměříme pouze na jeden aspekt metafory, tak ztrácíme pojem o jiných vůči metafoře nekonzistentním aspektech. Metonymie patří též k základním charakteristikám kognitivních procesů. Metonymie používáme, když zástupně nahradíme určitou věc nebo její část, jiným dobře známým a snadno rozpoznatelným pojmem.³⁸ Uvedme si příklady výroků: „*Hrad vydal tiskové prohlášení*,“ nebo neformální: „*podívej támhle na ty hrošíky*.“ V případě prvního výroku zastupuje Hrad prezidentský úřad ČR, v případě druhého výroku zastupují pejorativně *hrošící* obézní lidi.

Podívejme se blíže na teorii prototypů a bazových jevů E. Roschové. Roschová zjistila, že lidé si v rámci kategorie vybírají určité referenční body. jedná se o nejlepší příklady kategorie. Některé kategorie tak jsou vnitřně odstupňované. Např. v kategorii ptáci jsou všichni její členové stoprocentními členy, ale výsadní postavení má sýkorka, následuje orel a nejhůře dopadne slepice.³⁹ Dále Roschová rozvedla tzv. bazovou teorii, podle níž kategorizace primárně probíhá na bazové/základní linii. Kategorie můžeme rozdělit do tří vrstev:

³⁵ LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. s. 14.

³⁶ LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna. s. 15.

³⁷ *Tamtéž*. s. 26.

³⁸ LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. s. 87.

³⁹ *Tamtéž*. s. 56.

1) nadřazená kategorie	ZVÍŘE
2) báze	PES
3) podřazená kategorie	OVČÁK

Pokud si uvedeme výroky: *V kuchyni leží zvíře/v kuchyni leží pes/v kuchyni leží ovčák*, tak pouze v případě prostředního bázevého výroku známe obsah sdělení. V krajních bodech potřebujeme znát kontext, abychom pochopili smysl výroku. Roschová tak zjistila, že vědomosti jsou strukturovány zejména na bázevé úrovni. Svoji teorii podpořila řadou zopakovatelných testů, např. zjistila, že tříleté děti sice těžce zvládají kategorizaci na nadřazené úrovni, ale na bázevé úrovni již kategorizaci ovládají velmi dobře.⁴⁰

Nyní se zaměříme na sociální kategorizaci. Podle Tajfela je základní charakteristikou pro vznik meziskupinového chování existence dvou zřejmě poznatelných sociálních kategorií a z té vychází zvýšená tendence vnímat rozdíly mezi skupinami.⁴¹ Díky kategorizaci se tak zjednodušuje naše hodnocení odlišných lidí a skupin, do nichž patří. Aktivace kategorie záleží na charakteristice podnětu, vnímajícího člověka a aktuální situaci. Krammer s Allportem dokázali, že osoby s vysokou mírou předsudku dokáží dobře identifikovat členy *outgroup*.⁴² Kupř. homofobní lidé dokáží identifikovat homosexuála mnohem pravděpodobněji, než předsudkem nezatížení jedinci. Pro úplnost si uvedeme tři kritéria určující, které kategorie budou použity k orientaci v sociální realitě podle Schneidera.⁴³

- 1) **Kritérium primárnosti.** Např. věk, rasa, pohlaví jsou primární klíče pro identifikování kategorií.
- 2) **Kritérium významnosti.** Do firmy hlásající toleranci nebude významným kategorizačním klíčem rasa, jde vždy o aktuální cíle.
- 3) **Postavení v hierarchii.** Sociální kategorie jsou děleny na nadřazené, základní a podřazené. Postavení v dané kategorii je vždy ovlivněno kontextem – informatik v IT firmě je nadřazená kategorie, informatik ve střední škole je bázevá kategorie.

Z kategorizace vycházejí předsudky a stereotypy. Díky kategoriím můžeme snadno identifikovat nově nastalé situace nebo cizí lidi a zjednodušit si duševní život, ale taktéž jednodušeji tíhneme ke stereotypům. Např. mám-li kategorii: Černocho spojenou s

⁴⁰ LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. s. 57.

⁴¹ TAJFEL, H. In: KOUŘILOVÁ, Sylvie. *Meziskupinové postoje a kontakt v pohraničním regionu*. s. 13.

⁴² KRAMMER, A., ALLPORT, G. W. In: KOUŘILOVÁ, Sylvie. *Meziskupinové postoje a kontakt v pohraničním regionu*. s. 16.

⁴³ SCHNEIDER, D. J. In: KOUŘILOVÁ, Sylvie. *Meziskupinové postoje a kontakt v pohraničním regionu*. s. 15.

atributem násilí, tak se v případě kontaktu s černochem budu obávat o svoji bezpečnost. Jedná se o iracionální kategorii, protože atribut násilí je pokřivený a nepravdivý, jelikož se nevztahuje vůči všem příslušníkům dané kategorie. Racionální kategorií je: Černoch s atributy černé barvy kůže nebo fyziologických odlišností. Na racionální atributy kategorie se nabalují atributy křiklavé, v případě černochose se může jednat o následující: hloupý, násilnický, agresivní, zapáchající apod. Etnický předsudek je značně neměnná monopolistická kategorie se silným emocionálním nádechem týkající se skupiny lidí, jejímž základem nejsou atributy definující, ale atributy křiklavé, kvůli kterým pohrdáme celou skupinou.⁴⁴ U tolerantně smýšlejících lidí bychom našli tzv. diferenciované kategorie, které jsou přístupné změně a dalšímu členění na základě zisku nových informací.

2.2 Konformizace

Člověk je tvor společenský. V průběhu socializace přejímáme od rodiny, třídy, přátel a dalších normy a hodnoty, ale také negativní postoje a předsudky. Předsudek není v žádném případě dědičný, ale šíří se výchovou. Přizpůsobujeme se zvyku, držíme se kulturního modelu, etnocentrismu vlastní skupiny, národa nebo rasy. Děti dominantní skupiny přebírají předsudky nebo toleranci svých rodičů a děti menšinové skupiny se stávají obětmi předsudků namířených proti jejich rodičům. Nikdo, ani adolescent si nepřeje být vyloučen z dominantní skupiny a ocitnout se na okraji společnosti. Nicméně některé děti se můžou předsudkům svých rodičů vzbouřit, mít vůči nim své výhrady a v pozdějším věku jako akt vzpoury předsudky odmítnout.⁴⁵ Příkladem extrémní konformity bylo systematické vyhlazování Židů v Osvětimi, kde velitel tábora R. Höss postavil příkaz nadřízených nade všechnu lidskost a morálku a vnímal svoje působení jen jako přizpůsobení se pracovní činnosti.⁴⁶ Přejímání předsudků a stereotypů tak může být zapříčiněno slepým souhlasem s dominantním společenským proudem.

2.3 Malé dítě

Jak jsme si již řekli, tak se předsudky šíří výchovou. Rodiče, kteří učí předsudky, zároveň vychovávají děti, aby si předsudky vytvářely. Předsudky se šíří zejména v případě domova supresivního, tvrdého a kritického. Matky s předsudky požadují po dětech absolutní kázeň, dítě nesmí vykonávat nic mimo vůli rodičů ani nic před rodiči tajit. Dítě se tak učí, že světu

⁴⁴ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 200.

⁴⁵ *Tamtéž*. s. 317.

⁴⁶ HÖß, Rudolf. *Velitelem v Osvětimi: autobiografické zápisky*. Přeložil Petr DVORÁČEK. Praha: Academia, 2006. Stíny. s. 6.

vládne autorita a moc, že svět je uspořádán hierarchicky. Opakem je láskyplná tolerantní rodina, která dítěti předsudky nepřináší. Malé dítě má mnohem více než dospělý strach z neznámého. Když se ocitne v prostředí cizích lidí, tak se vůči nim staví odmítavě a očekává od nich nebezpečí, dokud se zkušeností nepřesvědčí o opaku. Rasové a etnické odlišnosti si mnohem dříve uvědomují děti z menšin, např. černošské děti jsou pružnější, vůdci skupiny a snaží se překonat pocit méněcennosti, daný asociací černá barva kůže = špína, bílá = čistota. Malé děti také často používají pro ně silná slova, aniž by chápaly jejich význam, příkladem může být: „negr“, „cikán“, „židák“ aj. Základním procesem vzniku předsudků v dětském věku může být podmiňování na základě nějaké traumatické zkušenosti.⁴⁷ Pokud je dítě osklivě napadeno psem, tak poté zgeneralizuje tuto zkušenost na všechny psy. Stejně to funguje i s etnickými předsudky a z negativní zkušenosti s příslušníkem etnické menšiny v dětství, můžeme mít předsudky vůči dané skupině celý život.

Malé děti, které se setkaly s předsudky, stereotypy nebo přímo diskriminací vůči své osobě o svých zážitcích většinou nechtějí mluvit a nesou si je dále do dospělosti. Již tříleté děti si uvědomují vlastní já a tudíž odlišnosti mezi lidmi ať již se jedná o barvu pleti, tvar vlasů nebo tváře (zde se jedná hlavně o fyziologické rozdíly). Pokud děti nahlíží na své odlišné vrstevníky v rozpacích, tak se nemusí jednat o vyjádření předsudku, nýbrž o neschopnost si odlišného jedince zařadit do majoritní normality, např. v případě kdy se tříletý syn autorky Beverly Tatum setkal s poznámkou svého kamaráda, že je černý protože pije příliš čokoládového mléka.⁴⁸ Už ve třech letech si děti uvědomují, že v některých případech je lepší být opálený, než být černochem nebo Romem. Nicméně až po šestém roce roste u dětí uvědomění, že např. své rasové nebo genderové postavení nemohou změnit, z čehož může plynout negativní sebehodnocení. Je nutné učit děti rozpoznat atributy rasismu, sexismu a dalších ismů a na nich navazujících forem diskriminace tak, aby jim uměly čelit. Negativní stereotypy se objevují všude kolem nás, ať už se jedná o média, televizi, videohry aj. Důležité pro další vývoj malého dítěte je vést ho k tomu, aby se dokázalo postavit předsudkům a stereotypům, aby dokázalo říct „*to se mi nelíbí*“ spolužákovi šikanujícího jiného na základě jeho rasové nebo etnické příslušnosti a aby vnímalo, že lidé mohou zlepšit společnost důkladnou spoluprací.⁴⁹ Zároveň je též důležité,

⁴⁷ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 325.

⁴⁸ TATUM, Beverly Daniel. *Why Are All Black Kids Sitting Together in the Cafeteria: And Other Conversations About Race*. New York: Basic Books, 2003. s. 35.

⁴⁹ *Tamtéž*. s. 49–50.

aby rodiče se svými dětmi o předsudcích, stereotypech a diskriminaci hovořili a nenechali je lidově řečeno „na holičkách“.

2.4 Autoritářská osobnost

Je potřeba rozdělit autoritářský a autoritativní způsob výchovy. Autoritářští rodiče jsou vůči dítěti nevnímání, citově chladní, omezující, intolerantní, výrazně trestající atd. Komunikace s dítětem je nejasná a nařizující: „*Nikam nechod', zůstaneš tady, sedni si a mlč!*“ Autoritativní rodiče se o dítě zajímají, přistupují k němu zodpovědně a s vážností.⁵⁰ Komunikace směrem k dítěti je jasně vysvětlená a dítěti je nakazováno z důvodů rodičovské zodpovědnosti: „*Nechod' tam, to místo není vhodné pro dítě tvého věku, ještě si tam přivodíš nějaký úraz.*“

Německý filosof T. W. Adorno vymyslel test autoritářství měřitelný tzv. F-škálou, podle něhož zjistil, že lidé s autoritářskou osobností více inklinují k předsudkům.⁵¹ Příčinou vzniku těchto předsudků je tvrdá a přísná výchova autoritářských rodičů, která vyvolává u dětí pocity agrese a nenávisti, které ale nemohou vyjádřit. Negativní vzpomínky z dětství se v dospělosti přenáší na jiné lidi a skupiny, zejména etnické a národnostní menšiny nebo subkultury, které stojí na okraji společnosti. Adorno sestavil 6 následujících syndromů lidí podléhajícím předsudkům:⁵²

- 1) **Záštiplní lidé:** Jedná se o lidi, kteří si osvojují předsudky k menšinám velmi rychle, aby racionalizovali vlastní neúspěchy nebo aby byli nadřazeni členům menšin.
- 2) **Konvenční syndrom:** Lidé s konvenčním syndromem mají silnou potřebu sounáležitosti s vlastní skupinou, jsou proto velmi kritičtí k členům jiných skupin.
- 3) **Autoritářská osobnost:** Autoritáři mají černobílé vidění světa. Vnímají jenom dobré – špatné, správné – chybné, mezi tím nic neexistuje. Autoritářský člověk trpí syndromem slabosti a musí si dokazovat, že je silný pomocí agrese vůči těm, kteří nejsou schopni oplácet.
- 4) **Neurvalý člověk:** Sem patří hulváti, kteří rebelují vůči autoritě, jsou to podněcovatelé k lynčování. Díky předsudku si vybíjejí sadismus na členech cizí skupiny.
- 5) **Manipulativní typ:** Vzdálil se mezilidským vztahům natolik, že s lidmi jedná jako s objekty.

⁵⁰ LAŠEK, J. *Sociální psychologie II.* s. 85.

⁵¹ ADORNO, T. W. In: HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie.* s. 123.

⁵² ADORNO, T. W. In: LAŠEK. *Sociální psychologie II.* s. 86–87.

- 6) **Potrhlý člověk:** Do vytčené skupiny patří fanatici a blázni, kteří s pomocí předsudku unikají z akutních mentálních nemocí.

Teorie autoritářské osobnosti poskytuje vysvětlení, proč jsou někteří lidé náchylnější k předsudkům. Na druhé straně teorie zanedbává možnost, že se k předsudkům někdy nechávají strhnout celé skupiny, ve kterých přitom nejsou zastoupeny pouze autoritářské osobnosti.

2.5 Teorie obětního beránka

V roce 1940 analyzovali Hovland a Sears případy lynčování, které se odehrávaly na jihu Spojených států. Jejich výzkum dokázal, že toto lynčování vysoce a negativně korelovalo s poklesem ceny bavlny. Farmáři přenášeli svoji ekonomickou frustraci na černošskou menšinu a ta se projevila lynčováním. Černoši se stali obětními beránky za zhoršenou ekonomickou situaci farmářů.⁵³

Když kvůli nějakým obtížím nemůžeme dosáhnout určitého cíle, tak vzniká frustrace, na kterou lze odpovědět agresí. Agresi přenášíme na osoby nebo skupiny osob, které s frustrací nemají nic společného, stávají se obětními beránky, těmi kdo za všechno můžou.⁵⁴ Předsudky založené na teorii obětního beránka vznikají nejčastěji v sociálně deprimovaných oblastech a musí existovat sociální klima, které projevy předsudků umožňuje.

Historickým případem obětního beránka v českém prostředí je hon na čarodějnice v druhé polovině 17. století na Šumpersku všeobecně známý díky knize a stejnojmennému filmu Kladio na čarodějnice. Vše začalo nevinnou krádeží hostie. Na Šumpersko byla povolána inkvizice, která pod vedením Františka Bobliga z Edelstadtu ve jménu Boha, touhy ekonomicky se obohatit a pod záminkou domnělého čarodějnictví započala s likvidací krásných žen a svých odpůrců. Klasickým novodobým příkladem honu na čarodějnice jsou pochody skinheadů a příslušníků extrémní pravice proti Romům, které se uskutečnily v letech 2010 až 2013 v některých městech s vyloučenými lokalitami (Duchcov, Ostrava, Varnsdorf, Děčín, Nový Bydžov) a které se setkaly s velkou podporou normálních obyvatel.⁵⁵ V některých případech společnost podporuje vybíjet si agresi na těchto skupinách „čarodějnic“, tak aby agrese spáchala, co nejméně škod v centru společnosti.

⁵³ HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. s. 124.

⁵⁴ NOVÁK, T. *O předsudcích*. s. 21.

⁵⁵ Protiromské demonstrace. *Aktuálně.cz*. [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://www.aktualne.cz/wiki/domaci/protiromske-demonstrace/r~i:wiki:3880/?redirected=1491486998>

2.6 Sherifova realistická teorie konfliktu

V roce 1961 vymyslel americký sociální psycholog M. Sherif teorii vzniku předsudků. Podle něho předsudky vznikají konfliktem mezi dvěma skupinami o dosažení téhož cíle. Sherif provedl experiment s dětmi na letním táboře, které rozdělil do dvou skupin. Mezi skupinami uspořádali organizátoři soutěž. Děti si rychle utvořily správné mínění o své skupině, zatímco druhou skupinu vnímaly negativně.⁵⁶ Stejně soutěžení existuje i v reálné společnosti mezi majoritou (s privilegii) a minoritou (která nemá privilegia). Podobný experiment uskutečnil jeden učitel mezi žáky na základní škole. Jednoho dne žákům oznámil, že modrooké děti dostanou zvláštní privilegia a budou vládnout hnědookým. Brzy se objevily u hnědookých dětí zhoršené pracovní výsledky, sklíčenost a vztek, zatímco modrooké děti se začaly chovat arogantně, zastrašovaly hnědooké a ošklivě se o nich vyjadřovaly.⁵⁷

Experiment dokazuje, že institucionalizovaná diskriminace vede příslušníky menšin k určitému chování a podávání nízkých výkonů, jenž ale nejsou osobnostními charakteristikami utlačovaných menšinových skupin. Když máme předsudky vůči Romům a říkáme, že Romové jsou líní, hloupí a nepracovití, tak za zmíněné projevy romské menšiny do značné míry může diskriminace dominantní skupinou. Členství v určité skupině je dostatečným důvodem pro diskriminaci příslušníků jiné skupiny ve prospěch vlastní.

2.7 Další sociokulturní faktory ovlivňující vznik předsudků

V následující podkapitole uvedeme několik dalších faktorů, které mohou více či méně ovlivňovat vznik předsudků.

Prvním faktorem je různorodost prostředí, jelikož se předsudky mohou mnohem více objevovat v diverzifikovaném prostředí, kde se budou střetávat zájmy různých skupin než ve společnostech homogenních. Nicméně tomu tak nemusí být vždy a v případě nastolení rovných podmínek pro všechny a sociálních norem stavějících se výrazně proti předsudkům a diskriminaci, spolu mohou rozličné sociální skupiny vycházet velmi dobře. Důležité také je, jestli existuje ve společnosti vertikální mobilita, ve které je možnost měnit svoji sociální pozici v rámci společenských tříd. Jedinci, kteří sestupují dolů ve společenském postavení, mají větší sklony k předsudkům než jedinci, kteří stoupají nahoru. Lidé jejichž životní standart se zhoršuje, mohou totiž přenášet svoji frustraci na obětího

⁵⁶ HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. s. 125.

⁵⁷ *Tamtéž*. s. 125.

beránka. Ve strnulém kastovním systému se vyskytují předsudky méně, protože každá skupina má přesně určené své místo.⁵⁸

Příčinou předsudků se mohou stát i prudké sociální změny v případech hospodářské krize nebo války. Příkladem mohou být rasové nepokoje ve Spojených státech během druhé světové války nebo předsudky a diskriminace japonských Američanů po útoku na Pearl Harbor.⁵⁹ Na druhé straně může dojít v případě napadení ke sjednocení protichůdných skupin vůči vnějšímu nepříteli. Takto se během války proti nacistům sjednocovali demokraté s komunisté. Další faktor významně ovlivňující vznik předsudků je nedostatečná informovanost o kultuře a zvycích odlišných skupin a komunikační bariéry z ní vycházející. Zde můžeme uvést předsudky Čechů vůči muslimům, ačkoliv toho o Islámu a muslimské kultuře ví velmi málo a mnohdy se jedná o demagogické, zavádějící a nepravdivé informace.

Dalšími z možných sociokulturních faktorů vzniku předsudků jsou velikost, hustota osídlení a identifikovatelnost cizí skupiny v dané oblasti. Např. v české společnosti jsou mnohem větší předsudky vůči Romům, které poznáme snadno a potkáváme se s nimi často, než vůči Židům, kteří většinou žijí v ústraní a na veřejnosti se moc neprojevují. Předsudky vznikají i z jednoduchého obohacení se, zisku a pocitu nadvlády nad jinými. Každý pestrý a rozvrstvený společenský systém umožňuje ekonomicky, politicky nebo společensky profitovat z vykořisťování menšin. Ukrajinci pracují za menší mzdu, dochází ke kupčení s romskými volebními hlasy, majoritní skupina má vyšší status atd. Předsudky silně ovlivňují legendy a tradice posilující nepřátelství, kvůli kterým vlastní skupina přirozeně stimuluje identifikaci svých členů, zejména na úkor cizích skupin. Dítě v katolické škole pravděpodobně vyslechne katolickou verzi náboženské reformace a následně bude považovat protestanty za hlupáky, kteří podleli bludům M. Luthera. Existuje i teorie, že předsudky jsou společnosti prospěšné, protože udržují jistou společenskou rovnováhu.⁶⁰

V neposlední řadě je zde jistý paradox v odmítání asimilace i kulturního pluralismu, kdy se např. na Židy snáší kritika, že se drží stranou i že jsou vlezlí. Kvůli odmítání se menšiny ocitají v bezvýchodné situaci. Řešením je co největší ponechání volnosti

⁵⁸ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 247.

⁵⁹ *Tamtéž*. s. 248.

⁶⁰ *Tamtéž*. s. 261.

menšinám, aby přistupovaly v procesu přizpůsobování se dominantní kultuře volně k asimilaci i pluralismu.

2.8 Shrnutí

Teorie vzniku předsudků jsou velmi pestré a jasně dokazují, že problematika předsudků je komplexní a složitá. Vznik předsudků můžeme vnímat z pohledu biologických zvířecích pudů, bránění teritoria nebo ochraňování příbuzenských genů. Další příčinou vzniku předsudků jsou jisté kognitivní procesy kategorizace, kdy v případě silné a zatvrzelé generalizace dochází k vzniku předsudků. Největším faktorem podílejícím se na vzniku předsudků je podle autora názoru společnost, sociální skupiny a normy, kvůli kterým máme tendenci odlišné a vymykající se skupiny lidí odsuzovat, aniž bychom je znali.

3 Eliminace a redukce předsudků a stereotypů

Ve výzkumech sociální psychologie nejde jen o to předsudky analyzovat a zkoumat, nýbrž je potřeba hledat cesty, jakým způsobem předsudky eliminovat nebo alespoň zmírňovat jejich projevy a zlepšit tak interkulturní vztahy. Spousta odborníků multikulturní výchovy vymýšlí programy ke zmírňování rasistických a etnických předsudků, nicméně ohledně úspěšnosti těchto programů nemáme mnoho informací. Podle autorova názoru pouhé informace z hodin multikulturní výchovy ke změně předsudku a na něm závislém chování nestačí. Ke změně předsudků může přispět pozitivní zkušenost s příslušníky menšiny nebo dlouhotrvající a komplexní působení na žáka učitelem, protože dobré vzdělání spojené se stabilní životní úrovní je způsobem, jak negativní předsudky a stereotypy omezovat. Hned na začátku je potřeba říci, že předsudky a stereotypy se nám nikdy nepodaří úplně vymýtit.

V první kapitole jsme se dozvěděli, že předsudek se velmi odolně brání racionálním proti předsudečným informacím, které jsou zbagatelizovány, zkresleny nebo odmítnuty, proto není jednoduché změnit předsudky běžnými postupy multikulturní výchovy. Dalším důležitým faktem je, že se nikdy nepodaří zastavit kategorizaci, protože je člověku přirozené a užitečné zjednodušovat si poznání věcí a vnímat svět černobílým viděním.

Gordon. W. Allport přišel jako první s teorií, jak snižovat rasové a etnické předsudky, kterou nazval Hypotéza kontaktu.⁶¹ Ve své teorii zastává názor, že je možné za určitých podmínek při kontaktu odlišných skupin snižovat předsudky působící v těchto skupinách. Podmínky jsou následující:⁶²

- 1) Skupiny musí mít přibližně stejný sociální status.
- 2) Skupiny musí spolupracovat na společném cíli.
- 3) Kontakt mezi skupinami musí být dobrovolný
- 4) Kontakt mezi skupinami musí být podporován nadřazenými institucemi.

Někteří vědci s teorií souhlasí a jiní ji vyvracejí. Velice zajímavý výzkum na toto téma provedli Wagner a kol. v roce 2003, ve kterém zkoumali předsudky k cizincům dvou populací téhož národa – východních a západních Němců.⁶³ Výzkum ukázal, že východní Němci mají mnohem větší předsudky vůči cizincům než Němci západní, a přitom na západě Německa žije mnohem více cizinců než na východě. Jejich výzkum jasně dokazuje, že kontakt mezi skupinami ovlivňuje míru předsudků. Jiné výzkumy zase dokazují, že čím

⁶¹ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 303.

⁶² ALLPORT, G. W. In PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. s. 112.

⁶³ WAGNER, et al. In: PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. s. 113.

je početnější etnická minorita, tím větší vznikají napětí, obavy a předsudky v majoritní společnosti. V dané souvislosti je důležitá hlavně síla předsudku. V případě, že je předsudek extrémně silný, tak ani příznivý kontakt s objektem předsudku nemusí znamenat nic. Hypotézu kontaktu lze vnímat jako možnou, nikoliv univerzálně platnou cestu k redukci předsudků. Navíc v reálných podmínkách není kontakt mezi příslušníky odlišných skupin vždy kladný a je velmi obtížné nastolit ideální podmínky. Při procesu generalizace mnohem méně připisujeme individuální pozitivní kontakt celé skupině, z individuální dobré zkušenosti se logicky nestává přijetí skupiny jako celku.⁶⁴

Hayesová přichází s pěti hlavními podmínkami redukce předsudků, které se částečně překrývají s předchozími faktory.⁶⁵

- 1) Zúčastnění musejí mít rovnoprávné postavení.
- 2) Musí mít příležitost k osobnímu kontaktu.
- 3) Je nezbytný styk s nestereotypními lidmi.
- 4) Společnost musí napomáhat kontaktu mezi skupinami.
- 5) Existuje příležitost ke spolupráci.

Společnost, ve které černoši slouží jako pracovní síla na plantážích a běloši jim vládnout vlastně říká, že předsudky a diskriminace jsou v pořádku. K eliminaci předsudků je tak potřeba rovnoprávného uspořádání společnosti. Pouhý kontakt mezi zneprátenými skupinami spíše zvyšuje prohlubování předsudků, proto je potřeba, aby docházelo k osobnímu poznání nebo spolupráci. Deutsch a Collins zjišťovali postoje bílých a černých žen vůči sobě bydlícím v jednom činžovním domě. Jak se sousedky poznávaly a vzájemně si pomáhaly, tak docházelo ke snížení míry předsudků.⁶⁶ Dalším nutným projevem redukujícím předsudky je kontakt s nestereotypními jedinci. Pokud máme předsudek, že Romové jsou hloupí a líní a budeme se dennodenně potkávat v našem okolí s chytrými a snažlivými Romy, tak bude předsudek narušen. Následující možností změny je příležitost ke spolupráci. V minulé kapitole jsme si říkali o Sherifově pokusu s rozdělením žáků na letním táboře. Jakmile žáci získali motiv ke spolupráci (v experimentu šlo o vytlačení auta zabořeného v bahně), tak se míra odlišnosti a předsudky vůči cizí skupině začaly snižovat a žáci společně dosáhli cíle. První tři faktory dělení jsou kognitivní povahy a jsou omezeny poznávací složkou postoje, jelikož začlenění nových dat do schématu způsobuje jeho

⁶⁴ NELSON, Todd N. *Handbook of prejudice, stereotypes and discrimination*. New York: Psychology press, 2009. s. 11.

⁶⁵ HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. s. 127.

⁶⁶ *Tamtéž*. s. 128.

změnu. Další dvě podmínky jsou společenské. Ke změně postojů objasňují roli sociálních norem a sociální identifikace.

Cestou k redukci odmítavých předsudků a stereotypů je multikulturní společnost, kde bohatě dochází k osobnímu kontaktu a spolupráci mezi jednotlivými příslušníky skupin nebo kde dokonce odlišné skupiny postoupily tak daleko, že se díky vzájemné spolupráci a přátelství mezi jejich členy smazaly hranice skupin a nepřekonatelné rozdíly, vnímaly se rovnocenně a spojily se obrazně v jednu obecnou skupinu. Svět, kde by lidstvo tvořilo vlastní skupinu je sice do velké míry utopií, ale můžeme se snažit k vysněné utopii alespoň přiblížit.

4 Projevy předsudků a stereotypů

4.1 Etnocentrismus a xenofobie

Lidé měli potřebu již od starověku rozlišovat skupiny vlastní a vnější. Velmi často se v dějinách objevoval názor, že vlastní skupina, kultura nebo rasa je nadřazena skupinám jiným, který označujeme jako etnocentrismus. S trochou nadsázky můžeme říci, že se skupina vyjadřuje solidaritou směrem dovnitř a averzí směrem ven. Etnocentrismus má pravděpodobně evoluční vysvětlení a slouží jako jednoduché psychologické rozlišení vlastní skupiny a skupiny vnější.⁶⁷

S etnocentrismem souvisí xenofobie, která je složeninou dvou starořeckých slov *xénos* (příchozí) a *fóbos* (strach). Doslovně můžeme xenofobii charakterizovat jako strach z cizího. V případě spojení s etnicitou se jedná o strach z cizích skupin spojený s negativním postojem vůči nim. Xenofobie vzrůstá v případě sociálních krizí, kdy se cizí skupiny stávají snadně definovatelným původcem nesnází. Xenofobie, stejně jako etnocentrismus, nejsou pouze lidským specifikem, ale nacházejí se také u zvířat. Pomocí xenofobie se příslušníci *ingroup* varují před nebezpečím ze strany *outgroup*. Etnocentrické přesvědčení umožňuje vznik xenofobie a spojením obojího vzniká diskriminace a meziskupinové konflikty.

4.2 Rasismus

„Veškeré lidstvo jednoho původu jest.“

Aleš Hrdlička

Lidstvo sestává z jednoho druhu zvaného homo sapiens sapiens, tj. člověk rozumný moderní a dále se dělí do několika ras. Termín rasa poprvé použil F. Berniere koncem 17. století. Rasy můžeme charakterizovat jako: „Skupiny lidí s podobnými tělesnými vlastnostmi, které vznikly během dlouhého vývoje lidstva.“⁶⁸ Během historického vývoje lidstvo migrovalo do různých světových oblastí a jejich barva kůže se přizpůsobovala klimatologickým podmínkám. Lidské rasy můžeme dělit do tří základních kategorií:

- 1) **Europoidní rasa:** Barva kůže se přizpůsobila klimatologickým podmínkám mírného pásu. Příslušníci rasy žijící více na severu mají spíše světle bílé zbarvení kůže. Na druhé straně příslušníci žijící více na jihu mají snědé zbarvení kůže (Italové, Tamilové, Romové). Nejpočetnější je bílá rasa zastoupena na indickém subkontinentu v počtu

⁶⁷ TESAR, Filip. *Etnické konflikty*. s. 69.

⁶⁸ WOLF, Josef. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti*. Praha, Karolinum: 2000. s. 35.

jedné miliardy. Celkově je příslušníků europoidní rasy cca. 20 % z celé lidské populace.

- 2) **Mongoloidní rasa:** Barva kůže a tělesná konstituce se přizpůsobila velké zimě. Pigmentace je žlutá až žlutohnědá. Mezi další znaky patří šikmé oči, mongolská řasa a mongoloidní skvrny. Žlutohnědá rasa je na světě nejrozšířenější, mluvíme až o 50 % celého lidstva. Typickými představiteli rasy jsou Mongolové a Tibetané. Mezi příslušníky rasy se řadí i američtí indiáni.
- 3) **Negroidní rasa:** Barva kůže se přizpůsobila extrémnímu horku v tropických pásmech Afriky. I v tomto případě se tělesný a barevný vzhled jednotlivých příslušníků mění podle prostředí, kde žijí. Pygmejové žijící v tropických pralesech střední Afriky jsou velmi malí (130 cm) a mají velmi světlehnědé zabarvení kůže. Na druhé straně stojí kmeny Nilutů, kteří jsou velmi vysocí (200 cm) a mají nejtmaší zabarvení kůže, kterým se přizpůsobili agresivnímu slunečnímu záření v prostoru subsaharské Afriky. Negroidní rasa je ve světě nejméně zastoupena, má méně než 20 % příslušníků z celé lidské populace.⁶⁹

Jak lze vidět v předchozím rozdělení, tak barva kůže není základní faktor rozdělení ras, jelikož někteří černoši jsou více bílí než jiní běloši. Paradoxem rasismu je, že na jedné straně vnímají běloši hnědou pigmentaci kůže jako něco méněcenného a špinavého, přitom když navštívíte v horkých letních dnech koupaliště nebo pláže, tak uvidíte davy lidí povalujících se na slunci a chytajících „bronz.“ Tmavý odstín kůže je dvojím metrem. Pro ně je to něco špatného a nečistého, pro nás něco krásného a estetického.

Rasové problémy se objevují, když dojde při popisování ras k záměně biologických (vrozených) a společenských (naučených) faktorů. Jediné, co můžeme lidským rasám objektivně přiřknout, jsou odlišné fyziologické znaky. Pokud rase přisoudíme sociální znaky (např. jazyk, morálku, pracovitost), tak se mýlíme, jedná se totiž o znaky etnické nebo národní. Chybné soudy plodí rasismus.

Šišková uvádí následující definici: „*Rasismus je ideologie, která představuje soubor koncepcí vycházejících ze strachu z cizího a tvořících jeho ideologickou nadstavbu. Předpokládá fyzickou i duševní nerovnost lidských plemen a rozhodující vliv rasových odlišností na kulturu a dějiny lidstva.*“⁷⁰ Rasismus je velmi starý fenomén. Už ve starověké otrokářské společnosti obhajovali lidé rasismem diskriminaci otroků a porobování jiných

⁶⁹ WOLF, Josef. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti*. s. 60–61.

⁷⁰ ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník. Zdroje a formy rasismu a netolerance. Informace o národnostních menšinách. Hry a cvičení pro žáky a studenty*. Praha: Portál, 1998. s. 13.

skupin lidí. Antropologové dokázali, že lidstvo je jednotné, všechny lidské rasy jsou si rovnocenné a rozdíly mezi rasami nejsou v ničem větší než rozdíly mezi jednotlivci.⁷¹ Rasismus je nevědeckou teorií, která plete dohromady různé biologické – dědičné pojmy s pojmy sociálními, zaměňuje a zkresluje informace (árijská panská rasa neexistuje podobně jako rasismus německé krve) s cílem uvolnění agrese, porobení si, diskriminace nebo likvidace menšinové skupiny skupinou dominantní. Člověk s velikou představivostí dokáže překroutit pojetí rasy, jak se mu zachce, tak aby vysvětlil své předsudky. Na začátku americké občanské války jeden redaktor v Kentucky napsal, že vypukla válka mezi dvěma zneprátenými rasami: racionálními Angly (jižany) a dekadentními Normany (seveřany).⁷²

Vývoj jednotlivých lidských ras je dnes již de facto u konce. Lidské rasy se dále nerozvíjí a spíše dochází k postupnému rozemílání rozdílů mezi rasami kvůli míšení jejich členů. Dá se předpokládat, že v budoucnosti se budou rasové rozdíly více snižovat, protože míšení není nic lidskému druhu špatného (jak hlásají ideologové rasismu), nýbrž je prospěšné a zdokonaluje fyzické a duševní vlastnosti člověka.⁷³

Dalším zajímavým názorem na rasismus je teorie martinického psychiatra Frantze Fanona, který si myslí, že rasismus je kromě vědomého odsouzení skupiny na základě nějaké rasové teorie též iracionální nevědomý komplex. Podle Fanona vychází rasismus z negrofobie, kdy pro nás jsou např. černoši tzv. fobogenické objekty, což pro nás znamená, že do nich projektujeme své úzkostné stavy nebo sexuální fantazie. Do černochoů promítá morální bílý muž své potlačené negativní a sexuální pudy, černé emoce. Podobně můžeme hovořit i o Romech, i když fyziologické rozdíly nejsou tak patrné. Romové tak získávají některé atributy černochoa (plodnost, nízká genitální hygiena, dobré zdraví) i Žida (nenasytnost, berou nám naše peníze).⁷⁴ S tím, že rasismus částečně vychází i z nevědomí se s Fanonem ztotožňujeme a do jisté míry jeho teorie vystihuje existenci rasismu i v lokalitách, kde nedochází k výrazným konfliktům mezi majoritou a minoritami.

I přes fakt, že byl rasismus odmítnut již v roce 1966 deklarací Organizace spojených národů proti rasismu, tak dodnes musíme čelit jeho aktivním projevům ve společnosti. Je potřeba předávat každodenně prostřednictvím médií, výchovou a vzděláním

⁷¹ ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. s. 39.

⁷² ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 137.

⁷³ *Tamtéž*. s. 54.

⁷⁴ DOUBEK, David, Markéta LEVÍNSKÁ a Dana BITTNEROVÁ. *Pomoc a pořádek: kulturní modely v pomáhajících profesích*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2015.s. 46.

lidem odkaz, že lidstvo je jednotného původu a rovnocennost lidských ras je nezpochybnitelná. Dějiny se totiž mohou opakovat a jedině tak se vyhneme možnosti, že nebudeme jednou my sami označeni za méněcennou rasu a zavrhnuti.

V českém prostředí bychom si mohli myslet, že se rasismus nevyskytuje. Opak je pravdou. Podle Doubka, Bittnerové a Levínské přejímají Romové v České republice rasovou podstatu černochů, i když jsou stejný antropologický typ jako Češi. Jejich jedinou a nedosažitelnou alternativou je bílá a jsou tak vyloučeni z budoucnosti. Romové jsou také některými vnímáni jako rasa, protože kvůli tomu jim mohou být přiřknuty určité dědičné a neměnné negativní charakterové rysy a zároveň se jedná o značné zjednodušení dané kategorie. Rozdíl v barvě kůže je hierarchický (bílá je nahoře, černá je dole). Úspěšní Romové se vzdávají svého romství a snaží se zmizet v majoritě.⁷⁵ Překvapivé jsou v ČR projevy rasismu vůči černochům. Předsudky vůči černochům pramení nejspíše z české xenofobie, strnulé generalizace nebo výše zmíněného nevědomí, protože osobní zkušenost s černochy má minimum Čechů, jelikož se na našem území vyskytují naprosto minimálně. Projevy českého rasismu můžeme doložit na nedávné události, kdy se proti nejmenovanému obchodnímu řetězci zdvihla vlna kritiky za vyobrazení černocha v reklamním letáku.⁷⁶

4.3 Sexismus

Někteří lidé vnímají pohlaví jako vlastní skupinu, tudíž opačné pohlaví pro ně může být méněcenné a podřadné. Jako příklad si uveďme mizogyny, což jsou lidé, kteří nahlížejí opačné pohlaví jako jiný živočišný druh, zveličují primární a sekundární pohlavní znaky a svými postoji tak obhajují genderovou diskriminaci. Např. podle filosofa A. Schopenhauera jsou ženy velkými dětmi, nemají smysl pro spravedlnost a logické myšlení.⁷⁷ Na začátku 21. století jsou na tom ženy v západním světě mnohem lépe. Mají stejná práva jako muži, nicméně i v ČR podobně jako v ostatním západním světě, pokračují mírné projevy genderové diskriminace, ženy na stejných pozicích mají nižší platy, více pracují atd.

Často se objevují předsudky ohledně nižší ženské inteligence. Polský europoslanec J. Korwin-Mikke prohlásil v březnu 2017 na půdě europarlamentu, že ženy jsou slabší a

⁷⁵ DOUBEK, D. et al. *Pomoc a pořádek*. s. 32.

⁷⁶ Lidl čelí kritice rasistů kvůli černochovi v letáku. Ustupovat nehodlá. *Idnes.cz/zpravy* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/lidl-reklamni-letak-cernoch-rasiste-facebook-f3g-/domaci.aspx?c=A170104_102151_domaci_jw

⁷⁷ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. s. 65.

méně inteligentní, a proto musí vydělávat méně.⁷⁸ Ženy jsou odlišné od mužů a mají jiný způsob myšlení, nicméně lidé s předsudky vůči ženám vnímají odlišnosti extrémně a neadekvátně.

4.4 Ageismus

Ageismus můžeme označit jako předsudek a diskriminaci proti lidem na základě jejich věku. Předsudky a stereotypy jsou v případě věku dvojího směru. První jsou předsudky mladých vůči starým lidem. Takové můžeme sledovat např. v prostředcích hromadné dopravy, kdy starým lidem mladí neuvolní své místo nebo se jim vysmívají kvůli neduhům stáří (ačkoliv si neuvědomují, že všichni jednou zestárneme). Starší jedinec je totiž skupinově vnímán jako slabší a méně důležitý. Zajímavé je, že starší lidé jsou vnímáni mladými obecně negativně, ale pokud jde o rodinné příslušníky, tak se jejich vnímání proměňuje a je většinou pozitivní. Na druhé straně je předsudek starých lidí vůči mladým. Často slýcháme od starých lidí řeči typu: „*Ta dnešní mládež je naprosto hrozná, to za našich časů nebyvalo.*“ V dnešní době se vztah mládí – stáří postupně proměňuje k lepšímu, zejména díky vlivu médií, které ukazují staré lidi v mnohem lepším světle než dříve.⁷⁹

4.5 Antisemitismus

Podkapitola vychází ze studia knihy Leo Pavláta *Židé. Dějiny a kultura*.⁸⁰ Antisemitismus je největší záští v dějinách lidstva. Jedná se o předsudky a stereotypy spojené s nenávistí vůči Židům. Židé jsou nejenom určeni svým náboženstvím, ale také svými zvyky, tradicemi a sounáležitostí. Jedná se o znaky etnické skupiny. Někteří jedinci považují Židy za rasu, kvůli jejich fyziologii (např. velký nos). I přesto, že někteří Židé mají specifické tělesné znaky, tak se nejedná o znaky určující kategorii jako celek. V neposlední řadě jsou Židé také národem ať již v jejich státě Izrael nebo jako národnostní menšiny v západních státech. Zaměříme se na dějinný vývoj antisemitismu.

Židé se stávali terčem předsudků již od starověku. Typickým stereotypem bylo, že Židé trpí malomocenstvím, proto je egyptský faraon vyhnal ze země. Židé se navzdory pomluvám odmítali přizpůsobit a nadále si drželi svébytné kulturní postavení, čímž se stávali čím dál častěji obětí diskriminace. Prvním předpokladem vzniku silné averze byl

⁷⁸ Ženy musí vydělávat méně, protože jsou hloupější, řekl polský europoslanec. *Idnes.cz/zpravy* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/evropsky-parlament-janusz-korwin-mikke-zeny-fnr-zahranicni.aspx?c=A170303_100632_zahranicni_san

⁷⁹ LAŠEK, J. *Sociální psychologie II.* s. 83.

⁸⁰ PAVLÁT, Leo. *Židé. Dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 83–110.

rozpor judaismu a křesťanství. Židé si se sebou nesli stigma zrádců a vrahů Ježíše Krista a měli být Bohem zatraceni. Diskriminace se stupňovala a protižidovské nálady eskalovaly po vyhlášení první křížové výpravy papežem Urbanem II. v roce 1095. Křížová výprava měla sice vést proti muslimům, ale evropští rytíři a lůza nejdříve vykonali pogrom na Židy. Dalším důvodem vzniku předsudků vůči Židům bylo jejich ekonomické postavení. Ve středověku se Židé živili půjčováním peněz a obchodem, protože to byly činnosti dobrým křesťanům zakázané. Díky tomu bohatli. Jejich jmění jim sice umožnilo vykupovat si milost, ale na druhé straně se stalo předmětem závidění. V neposlední řadě diskriminace Židů vycházela z psychologických důvodů a různých pověr posilovaných všudypřítomnou nenávistí.

Od středověku se setkáváme s následujícími principy antisemitismu: Židé byli separováni na okrajích měst v tzv. ghettech, aby se nemísili s křesťany. Pozůstatky těchto ghett u nás najdeme v Praze, Polné nebo Třebíči. Židé museli být jasně identifikovatelní, proto byli označováni speciálními symboly. Dále byli Židé obviňováni ze všeho možného. Jen namátkou můžeme uvést nařknutí z rituálních vražd, šíření nemocí nebo ze znesvěcování hostií. Jednou z těchto pověr, která rozpoutala velké protižidovské násilnosti tzv. pogromy, bylo obvinění, že Židé způsobili černou smrt otravou městských studní. Židé byli dále vyháněni ze země, nuceni přijmout křest nebo byla omezována porodnost židovských dívek.

Devatenácté století přineslo Židům naději v podobě emancipace a vzniku občanské společnosti pod hesly svoboda, rovnost, bratrství. Nicméně osvícenci navázali na dřívější předsudky a považovali Židy jako lakomce lačnící pouze po penězích. Protižidovské nálady posiloval nacionalismus a romantismus. Ve Francii došlo na konci 19. století k odsouzení francouzského důstojníka Dreyfuse na doživotí, kvůli jeho židovskému původu. Podobně i u nás došlo k odsouzení nevinného L. Hilsnera do vězení. Objevila se ideologie tvrdící sionistické spiknutí za účelem ovládnutí a porobení si světa vycházející z tzv. Protokolů sionských mudrců, která vyústila v další protižidovské pogromy.

Nejzvrhlejším se stal německý rasový antisemitismus, který označil Židy jako méněcennou rasu, se kterou se již v budoucnosti nepočítalo. Během druhé světové války bylo ve vyhlazovacích a koncentračních táborech systematicky zlikvidováno na 6 milionů Židů. Dodnes se najdou lidé, kteří holocaust popírají. V popření holocaustu je mnohem více než jen zvrhlý názor. Dnešní antisemité rádi poukazují na zhoubnost demokracie

ovládané židovským spiknutím. Důsledným potíráním těchto názorů svádíme boj za demokracii proti totalitarismu.

Tradice antisemitismu je příliš velká na to, aby zmizela ze dne na den. V 21. století se antisemitismus částečně přetvořil v antisionismus, směr odmítající židovský stát Izrael, který je šířen zejména ze strany sousedících muslimských států. Vůči Židům se negativně vyjadřují levicové i pravicové extremistické skupiny, islámští fundamentalisté i populistické politické strany všeho druhu. Je vůbec v České republice antisemitismus? Podle autorova názoru v ČR antisemitismus nadále existuje, ale je velmi skrytý. Československá židovská komunita byla za války velmi zdecimována a po únorovém puči v roce 1948 pokračovala skrytá diskriminace Židů. Židů, obzvláště těch ortodoxních, je v naší společnosti málo nebo se výrazně neprojevují a nejsou snadno identifikovatelní.

5 Etnické a národnostní menšiny v ČR

5.1 Vymezení základních pojmů

5.1.1 Etnikum a etnická skupina

O pojmech *etnicita*, *etnikum*, *národ* a *nacionalismus* máme spíše neurčité až vágní představy. Ačkoliv zkoumání *etnicity* je záležitostí moderní, zejména II. pol. 20. století, tak slova *etnikum*, *etnicita* pocházejí ze starořeckého slova *ethnos*, které znamenalo barbar nebo pohan. V 19. století se slovem *ethnics* označovaly méněcenné skupiny obyvatel v USA (Židé, Italové, Irové) oproti majoritním WASP.⁸¹ V 60. letech 20. století se studium *etnicity* začíná rozvíjet ve vědeckých kruzích. V normálním jazyce si *etnicita* dodnes uchovává negativní konotaci. Význam zkoumání *etnicity* a *nacionalismu* roste, protože v nynější době mají etnické otázky vysokou aktuálnost. Proč si ukážeme v následujících bodech.

- 1) Od 90. let se objevují krvavé etnické konflikty (např. ve Rwandě, Bosně, Srí Lance nebo v dnešní době pronásledování Rohingů v Barmě).
- 2) V důsledcích migrační krize přicházejí do Evropy nová etnika z oblastí severní Afriky, Blízkého a Středního východu. Do USA emigrují Hispánci z Mexika.
- 3) Probíhá proces regionalizace Evropy, kdy se určité oblasti chtějí odtrhnout od mateřského státu (Katalánsko, Baskicko, Skotsko).
- 4) V procesu modernizace společnosti se kvůli urbanizaci stěhuje čím dál více lidí do velkoměst, kde roste význam *etnicity*, protože i v anonymním světě velkoměsta chtějí lidé zachovávat své zvyky a tradice, popřípadě se sdružovat do čtvrtí.⁸²
- 5) Můžeme též zmínit teorii Samuela Huntingtona *Střet civilizací*. Svět bude podle této teorie po studené válce rozdělen do civilizačních celků a na jejich periferiích budou probíhat etnické konflikty. Jeho teorie podle našeho názoru není určující, protože převládá stávající rozdělení světa podle bilaterálního principu na západ a východ.

Je důležité vnímat rozdílnost *etnicity*, rasy a národnosti, popřípadě třídy. Rasa a *etnicita* jsou příbuzné koncepty, které se vzájemně překrývají. V případě rasy je primárním znakem společný původ a vnější znaky. Členové etnické komunity se domnívají, že mají společný původ. Mnohem důležitější jsou sdílené kulturní rysy a sociální integrace. Součástí *etnicity* může být rasový podtext, ale nemusí. *Etnicita* je mnohem širší pojem než

⁸¹ WASP je zkratka pro *White Anglo-Saxon Protestant*, tedy bílého anglosaského protestanta.

⁸² I v Praze existují čtvrtě, do kterých se sdružují cizinci určitých národností. Např. Rusové na Praze 5 nebo Číňani na Praze 9.

rasa.⁸³ Důležitým faktem je, že diskriminace založená na rasovém podtextu je mnohem silnější a hůře změnitelná, než založená na etnickém podtextu. Nacionalismus, stejně jako etnické ideologie, věří, že jedinci národa jsou spřízněni a ti ostatní jsou postaveni do nižší role. Významným znakem nacionalismu je, že se hranice politiky a kultury mají překrývat. Na rozdíl od etnických skupin, které požadují uznání a kulturní práva, požadují nacionalisté vládu nad státem.⁸⁴ Mezi etnicitou a sociální třídou existuje vysoká pravděpodobnost korelace.

Anthony D. Smith určil šest kritérií pro vymezené etnické skupiny:⁸⁵

- 1) kolektivní jméno
- 2) mýtus společného původu
- 3) sdílené dějiny
- 4) charakteristicky sdílená kultura
- 5) asociace s určitým územím
- 6) vzájemná solidarita

Nelze však chápat, že všechna kritéria jsou pro vyjádření etnika nutná. V případě vyjádření určitým územím máme i etnika roztroušená po celém světě, např. Židy a Romy. Kromě etnika vymezujeme ještě pojem etnická skupina. Etnickou skupinou myslíme velmi široké vymezení, může se jednat o skupinu tradičních společenství, imigranty, opovrhovanou společenskou vrstvu a v našem prostředí menšinovou skupinu, která nedosahuje úrovně národa, popřípadě nemá vlastní stát.⁸⁶ Jak jsme již zmínili, tak etnická skupina nemusí mít stejné charakteristiky jako jsou jazyk, politika, území nebo kultura. Michael Moerman se zabýval studií etnických vztahů v Thajsku a čím se vyznačuje tamní menšina Lueovů. Moerman zjistil, že Lueové nemají žádné specifické kulturní rysy, území, jazyk nebo náboženství. Člověk se řadí k určité etnické skupině, pouze pokud se považuje za jejího člena a schopností jednat určitým způsobem potvrzuje své členství. Přítomnost kulturních odlišností mezi skupinami nemusí být primárním znakem etnické skupiny.⁸⁷

Dalšími souvisejícími pojmy jsou etnická příslušnost a vědomí vůči ní, které určují, jaká je sounáležitost jedince či skupiny s určitou etnicitou. Jedinec se může se svojí etnicitou identifikovat nebo ji může odvrhnout (např. pokud je dotyčná etnická skupina

⁸³ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). s. 28.

⁸⁴ *Tamtéž*. s. 28.

⁸⁵ TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. s. 20.

⁸⁶ *Tamtéž*. s. 19.

⁸⁷ ERIKSEN, T. H. *Etnicita a nacionalismus*. s. 35.

diskriminována). Etnické vědomí obsahuje složku kognitivní, která je souhrnem znalostí a názorů jednotlivců na původ, odlišnost a historické osudy vlastního etnika a složku emotivní, která určuje subjektivní stavy prožívání vzhledem k vlastní etnicitě.⁸⁸

5.1.2 Národ a národnostní menšina

Kvůli nejednoznačnému vymezení pojmů národ a etnikum existují určité nesnáze. V našem prostředí se obecně využívá definice, že národy se vyvinuly z etnik spojených s určitým teritoriem a jiní příslušníci žijící na daném území jsou označováni jako národnostní, etnické nebo jazykové menšiny. Průcha dělí následující kritéria definice národa.⁸⁹

- 1) Kritéria kultury: spisovný jazyk, společné náboženství, dějinná zkušenost.
- 2) Kritéria politické existence: vlastní stát nebo autonomní postavení v rámci státu.
- 3) Kritéria psychologická: sdílené vědomí sounáležitosti.

Není nutné, aby byl národ definován všemi výše zmíněnými znaky. Např. český národ se nedá charakterizovat společným náboženstvím nebo švýcarský národ se nedá charakterizovat na základě jazyka, ale na základě dějinné zkušenosti. Při výzkumu můžeme národ definovat dvojím způsobem, a to jako národ politický a etnický. Politický charakterizujeme jednoduše jako soubor občanů daného státu. Na základě občanství pak jednoduše určíme národnost. Druhým způsobem je národ etnický, charakterizovaný kritérii společného jazyka, historie, zvyků a tradic. Výzkumy národnostního rozložení jsou složité a subjektivní, poněvadž je občanům při dotazování dána možnost volby, k jaké národnosti se hlásí. Národností vnímáme příslušnost k určitému národu.

Definice národnostní menšiny je složitá, jedná se totiž o mnohovýznamový a nepřesný pojem, který je využíván k tomu, aby bylo možné zařadit všechny typy a kategorie etnických skupin a společenství vyjma státních národů na určitém teritoriu pod jeden zastřešující termín. Může se jednat o malá etnika bez vlastního státu (Romové, Baskové.), skupiny národů sídlících na území jiného státu (Slováci v ČR) nebo specifické případy na pomezí etnografické či sociální skupiny.⁹⁰ Na druhé straně existuje i spousta menšin, jež se považují za národy, ale státy, ve kterých žijí je tak nepovažují. Příkladem mohou být Korsičané, kteří se díky odlišnému geografickému historickému vývoji velmi odlišují od kontinentálních Francouzů.

⁸⁸ PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. s. 52.

⁸⁹ *Tamtéž*. s. 54.

⁹⁰ *Tamtéž*. s. 59.

Podle zákona 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů, je národnostní menšina společenství občanů ČR žijících na našem území, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početnou menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury, a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství.⁹¹ Stát zajišťuje pro příslušníky národnostních menšin vzdělávání v mateřském jazyku, kulturní aktivity a programy k zachování a rozvoji národnostních kultur.⁹²

5.2 Národnostní menšiny v ČR

5.2.1 Historický vývoj

Navzdory poloze ve střední Evropě je česká společnost značně homogenní. Když se ohlédneme zpět do minulosti, tak zjistíme, že tomu tak vždy nebylo. Naše území bylo po dlouhou dobu součástí mnohonárodnostní rakouské monarchie, kde se potkávali příslušníci různých národností, etnik i náboženství. Po první světové válce se Rakousko rozpadlo a vnikla nová Československá republika, která převzala bývalé národnostní konflikty. Rivalita mezi sudetskými Němci a Čechy, popřípadě Maďary a Slováky, byla natolik velká, že nový stát vznikl na principu čechoslovakismu.⁹³ Jakmile se podíváme na národnostní složení první republiky, tak zjistíme, že byla silně heterogenním státem. Viz tabulka č. 2.⁹⁴

⁹¹ Národnostní menšiny. *Vláda české republiky* [online]. [cit. 2017-03-12]. <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/>

⁹² ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. s. 56.

⁹³ Čechoslovakismus je označení konceptu jednotného československého národa, kvůli kterému došlo k ustanovení vlastního československého státu i přes odpor a politické snahy za Rakouska-Uherska dominantních sudetských Němců a Maďarů.

⁹⁴ TÓTH, Andrej, Lukáš NOVOTNÝ a Michal STEHLÍK. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012. s. 625.

země	česko-slovenská	německá	maďarská	ruská	židovská	polská	jiná
Čechy	4 382 788	2 173 259	5 476	2 007	11 251	973	1 091
Morava	2 048 426	547 604	534	976	15 335	2080	1 481
Slezsko	296 194	252 365	94	338	3 681	69 967	99
Slovensko	2 013 792	139 900	637 183	85 644	70 529	2 356	8 973
P. Rus	19 737	10 460	102 144	372 884	80 059	297	14 227
celkem	8 760 937	3 123 568	745 431	461 849	180 855	75 853	25 871

Tabulka 2 Národnostní složení první československé republiky (1921)

Již ústava z roku 1920 dokládala tolerantní přístup československého státu vůči národnostním menšinám. I přes demokratický a rovnocenný přístup k menšinám se nevyřešené národnostní problémy staly jednou z příčin rozpadu první republiky. Němci se kolektivně stavěli za odtržení k říši, což se jim Mnichovskou dohodou podařilo uskutečnit. Oblasti s výraznými menšinami Maďarů a Poláků byly na základě Vídeňské arbitráže připojeny ke svým státům a Slováci v hodině nejvyšší vehementně požadovali autonomii.

Během války přišla československá společnost o Židy, kteří byli deportováni do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Po válce nebylo těžké najít viníka rozkladu republiky a na základě Postupimské dohody byli odsunuti téměř všichni Němci. Podobné přesuny obyvatelstva se méně úspěšně udály i na slovensko-maďarské hranici. Následující čtyřicetiletý vývoj za železnou oponou umožnil jednolitý růst české společnosti s minimem menšin. Po sametové revoluci vstupovala Česká republika do 21. století jako silně národnostně homogenní stát s nízkým podílem národnostních menšin chráněných dle Listiny základních práv a svobod. Z historického vývoje si lze vzít ponaučení, že je třeba nastolit ve státě rovnocenné podmínky, tak aby se národnostní menšiny se státem identifikovaly a nedošlo tak k dalšímu Mnichovu.

5.2.2 Národnostní rozložení české společnosti na počátku 21. století

Poslední sčítání občanů ČR proběhlo v roce 2011. Ze statistických údajů můžeme vyčíst více k rozložení české společnosti v současné době. Více viz tabulka č. 3.

Národnost	2001		2011		Index 2011/2001 v %
	abs.	v %	abs.	v %	
celkem	10 230 060	100,0	10 436 560	100,0	102,0
osoby hlásící se k jedné národnosti:	10 044 255	98,2	7 630 246	73,1	76,0
česká	9 249 777	90,4	6 711 624	64,3	72,6
moravská	380 474	3,7	521 801	5,0	137,1
slezská	10 878	0,1	12 214	0,1	112,3
slovenská	193 190	1,9	147 152	1,4	76,2
polská	51 968	0,5	39 096	0,4	75,2
německá	39 106	0,4	18 658	0,2	47,7
romská	11 746	0,1	5 135	0,0	43,7
maďarská	14 672	0,1	8 920	0,1	60,8
vietnamská	17 462	0,2	29 660	0,3	169,9
ukrajinská	22 112	0,2	53 253	0,5	240,8
ruská	12 369	0,1	17 872	0,2	144,5
ostatní	40 501	0,4	58 289	0,6	144,9
Osoby s dvojí národností:	12 978	0,1	163 648	1,6	1261,0
česká a moravská	x	x	99 028	0,9	x
česká a slovenská	2783	0,0	17 660	0,2	634,8
česká a romská	698	0,0	7026	0,1	1006,6
česká a německá	x	x	6 158	0,1	x
ostatní kombinace	9 497	0,1	33 770	0,3	355,6
neuvedeno:	172 827	1,7	2 642 666	25,3	1529,1

Tabulka 3. Obyvatelstvo podle národností v letech 2001 a 2011

Údaje uvedené v tabulce jsou ve velké míře subjektivní, jelikož existuje svobodná možnost deklarace národnosti. Z tabulky vyčteme, že v roce 2011 neurčilo svoji národnost 25,3 % obyvatel ČR, což je docela vysoké číslo. Nejpočetnější českou menšinou jsou z historických důvodů bývalého společného státu Slováci. Ze sčítání můžeme zjistit, že se počet občanů slovenské národnosti na našem území rapidně snižuje. Podobným trendem je snižování počtů osob německé národnosti, ke kterému dochází zejména kvůli jejich nepříznivé věkové struktuře a asimilaci mladších věkových ročníků do české národnosti.

Nejvyšší zastoupení mají Němci v krajích při hranici republiky s Německem, které tvořily významnou část Sudet (Karlovarský, Ústecký kraj).

Polská národnostní menšina byla při sčítání obyvatel v roce 2001 druhou nejpočetnější. V roce 2011 se počet Poláků snížil a stali se až třetí nejpočetnější menšinou za Slováky a Ukrajinci. Polská menšina je zastoupena kvůli historickému vývoji zejména v oblastech Těšínska, Opavska a Ostravska.

Ukrajinská národnostní menšina zaznamenává od rozpadu komunismu významný nárůst svých členů. V roce 1991 se k ukrajinské národnosti hlásilo pouhých 8 tisíc lidí, v roce 2011 tomu již bylo přes 53 tisíc lidí a dá se očekávat, že jejich počty i nadále stoupají společně s tím, jak roste česká ekonomika. Ukrajinci totiž migrují do naší země jako levná pracovní síla. Předpokládáme, že Ukrajinců je v republice mnohem více, protože zde pracují i nelegálně nebo jako sezónní dělníci. Nejvyšší koncentrace Ukrajinců je v Praze a Středočeském kraji. S pracovní migrací souvisí i nárůst populace Vietnamců na našem území po roce 1989.⁹⁵

Z tabulky také můžeme vyčíst, že v roce 2011 přiznává romskou nebo dvojí romskou a českou národnost dohromady pouhých 12 tisíc Romů. Počty občanů romské národnosti jsou podle odhadů odborníků značně podhodnocené. Odhaduje se, že na našem území žije 150–300 tisíc občanů romské národnosti.⁹⁶ Vzhledem ke špatné pověsti a diskriminaci Romů většinovou společností se dá očekávat, že Romové při sčítání obyvatel využili svobodné volby deklarace národnosti. Největší koncentrace Romů je tradičně v Ústeckém a Severomoravském kraji a ve velkých městech.

5.3 Charakteristika vybraných národnostních menšin

V podkapitole charakterizujeme specifické národnostní menšiny v ČR.

5.3.1 Romové

Romové pocházejí z indického subkontinentu, odkud kočovali až na území dnešní Evropy již před více jak tisíci lety. První zmínka o Romech v českém prostředí pochází z kroniky tak řečeného Dalimila z roku 1400. Romové se i přes naši společnou historickou existenci nikdy neadaptovali do naší kultury, drželi se stranou svého kočovného stylu života a svých

⁹⁵ Národnostní struktura obyvatel. Český statistický úřad[online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>

⁹⁶ Romská národnostní menšina. Vláda české republiky[online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

tradic, a proto jsou do dnešní doby značně odlišní většinové populaci. Jejich odlišnost je základem předsudků, stereotypů a diskriminace Romů.

Často se setkáváme se stereotypy, že Romové jsou nepořádní, nepracovití, prolhaní, hluční, jsou denně na očích v centrech měst, mají spousty dětí, kterým se ale dostatečně nevěnují, kradou atd. Stereotypy o Romech jsou částečně založeny na zasloužené pověsti, mají tudíž pravdivý základ, jelikož některé jejich zvyky a chování vychází z tradic, které si uchovali ze svého indického původu. Rozhodně se nejedná o charakteristiky rasové a dědičné, ale o naučené chování vycházející zejména z jejich předchozího kočovného způsobu života. Stačilo by navštívit na pár dní Indii a mnoho Čechů by pochopilo romskou kulturu a chování mnohem lépe.

Autor práce prožil část svého života v královéhradecké čtvrti Kukleny, kde žije početná romská komunita. Byty a domy, ve kterých žili Romové, vypadaly značně zanedbaně a špinavě. Fakt, že Romové některé své byty tzv. „vybydlí,“ vychází z jejich původně kočovného stylu života, byli totiž zvyklí přijít, utábořit se a po čase zase odejít někam dále. Zároveň jsou Romové zvyklí trávit většinu svého času venku, na ulici a jejich příbytek se tak pro ně pouze stává místem k přespání.⁹⁷ Romové nepotřebují ve svém okolí budovat dobrou pověst, jelikož v sobě mají zakódované své kočovnictví. Romské děti nejsou hloupější než české. Záleží ale na jejich způsobu dorozumívání, ke kterému mnohem více než my využívají intonaci hlasu, gestiku, mimiku a pantomimiku. Pokud učitel dostatečně probíranou látku neprožívá a jenom ji suše vykládá, tak mu jednoduše romské děti nerozumějí.

Skutečnost, že Romové mají více dětí, závisí na klimatických podmínkách, ze kterých přišli. Lidé žijící v subtropických a tropických klimatických pásech mají více dětí, jelikož je teplé podnebí jednodušší k životu a zároveň se o děti nemusejí tolik starat. Lidé žijící v chladných klimatických pásech se naučili jinak přistupovat ke svým dětem, plodili jich méně a více se o ně starali. Pro Roma je navíc velkým štěstím, pokud se mu narodí hodně dětí, protože tak zajišťuje kontinuitu rodu. Pro romskou komunitu je typická silná rodinná soudržnost. Nejsou vedeni k samostatnosti, ale k úctě ke starším ve své rodině.

Příčinou dnešní neochoty a nedůvěřivosti Romů je jejich diskriminace během historie, kdy museli utíkat před nesmyslnými zákony a usazovat se v odloučených osadách. Za války posloužily k internaci Romů v koncentračních táborech jejich prvorepublikové

⁹⁷ ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci*. s. 71.

soupis, za komunistického režimu byly násilně zprůtrhány jejich rodinné vztahy, byli separováni v novodobých ghettech a jejich děti umísťovány do zvláštních škol. Zároveň ani dnešní média situaci moc nezlepšují, protože se věnují zejména negativním jevům a dostatečně neinformují o romské kultuře.⁹⁸

Romové nejsou ve všem špatní, mají zajímavou kulturu a jsou pohostinní. Majoritní společnost se musí snažit snižovat diskriminaci Romů ve škole a v zaměstnání, musejí mít rovnou příležitost, aby se zvedlo jejich sociální postavení. Je potřeba omezit segregaci Romů do vyloučených lokalit (sídliště Chánov, Janov), naproti tomu je potřeba dosáhnout rovnoměrného rozložení romské populace vzhledem k českému prostředí, tak aby nedosázelo ke střetům v sociálně vyloučených oblastech. Je třeba občany dostatečně informovat o specifikách romské kultury a domoci se tolerance vůči jedincům tohoto etnika. Na druhé straně je potřeba, aby Romové svým chováním nezavdávali příčiny k možné diskriminaci. Cestou může být empatické a důsledné výchovné působení ve škole a dosažení dobrého vzdělání. Problematika soužití romské menšiny a většinové společnosti se nevyřeší ze dne na den, nicméně jsme na dobré cestě, a pokud bude i nadále vývoj v české společnosti demokratický, tak se bude napětí mezi skupinami snižovat.

5.3.2 Ukrajinci

Historie Ukrajinců v českém prostředí je poměrně dlouhá. Po první světové válce uteklo z Ukrajiny mnoho lidí, kteří bojovali za nezávislost. Jednalo se zejména o vzdělané lidi, kteří měli silné národní vědomí a stavěli zde i vlastní školy. Dnešní vlna imigrace do ČR je ekonomická a souvisí se špatným stavem ukrajinského hospodářství a s nízkou životní úrovní. Někteří Ukrajinci řeší těžkou ekonomickou situaci prací v zahraničí, aby mohli uživit svou rodinu. Ukrajinci v ČR mají poměrně vysoké vzdělání (až 70 % z nich má středoškolské a vysokoškolské vzdělání), což se ale nijak neodráží na nekvalifikovaných povoláních, která u nás vykonávají (přídavači ve stavebnictví, pomocní dělníci aj.). Významným fenoménem migrace Ukrajinců jsou tzv. zprostředkovatelé práce. Jedná se o lidi, kteří zajišťují Ukrajincům za úplatu víza, pracovní místa, ubytování atd. V souvislosti s tím se setkáváme s kriminalitou a vydíráním. Ukrajinská menšina se organizuje do různých společenství, které zajišťují pořádání kulturních, vzdělávacích a sportovních akcí, vydávání časopisů a organizují pomoc Ukrajincům v nouzi. Jedná se např. o Ukrajinskou

⁹⁸ ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci* s. 74.

iniciativu v ČR, Sdružení Ukrajinek v ČR, Fórum Ukrajinců v ČR nebo Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny.⁹⁹

Podobně jako o Romech se česká média vyjadřují o Ukrajincích (potažmo celkově cizincích) značně negativně a pomáhají tak dotváření stereotypů. Často užívají etnické kategorie k označení aktérů negativních událostí. O Ukrajincích se obvykle píše jako o dělnících, násilnících nebo aktérech organizovaného zločinu, média upozorňují na jejich ilegální pobyt atd. Pojmy Ukrajinec a ukrajinský jsou tak českou společností vnímány značně negativně až pejorativně.

5.3.3 Vietnamci

Vietnamci představují v českém prostředí specifickou skupinu. Do Československa začali migrovat na základě mezistátních dohod o internacionální komunistické pomoci v 70. letech 20. století jako studenti a kvalifikovaní dělníci. První migrace Vietnamců na naše území posloužila jako základ politické a ekonomické migrace po rozpadu komunistického režimu, jelikož se mezi Vietnamci v chudé a rozvojové vlasti začaly šířit zvěsti o ČR jako zemi zaslíbené. Při sčítání lidu v roce 2011 bylo zjištěno necelých 30 tisíc osob vietnamské národnosti. Předpokládáme, že počet Vietnamců na našem území bude mnohem vyšší. Většina Vietnamců migruje do ČR za lepším výdělkem s plánem následného návratu do vlasti, který se již neuskuteční, tudíž Vietnamská menšina v ČR roste početně velmi rychle. Vietnamci se na našem území usazují jako schopní obchodníci, provozují samoobsluhy, drogerie a tržnice s často nepříliš kvalitním, ale laciným zbožím. I přes značně exotickou odlišnost, velkou uzavřenost komunity a důraz na rodinné vztahy nejsou vnímáni negativně. Většinové obyvatelstvo si na nich cení jejich neskutečné pracovitosti a distribuci levného zboží. Vietnamské děti navštěvují české školy a dosahují velmi dobrých výsledků, jelikož je pro Vietnamce vzdělání důležité. Vietnamské děti už mnohdy neovládají svůj mateřský jazyk a považují za svůj domov Českou republiku. Vietnamci se na našem území sdružují do dvou hlavních organizací: Svaz Vietnamců v ČR a Svaz vietnamských podnikatelů.¹⁰⁰

⁹⁹ BEDNÁŘOVÁ, Daniela et al. *Multi kulti: menšiny v ČR: metodická příručka pro střední školy*. Olomouc: Agentura rozvojové a humanitární pomoci Olomouckého kraje, 2009. s. 89.

¹⁰⁰ *Tamtéž*. s. 67.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 Metodologie výzkumu

Výzkum kombinuje kvantitativní a kvalitativní vědecký přístup. Výzkumný soubor byl vybrán na základě dostupnosti mezi žáky Gymnázia Nový Bydžov. Způsob sběru dat je v kvantitativní části uskutečněn na základě dotazníkového šetření v papírové podobě pomocí metody škály sociální distance.¹⁰¹ Získaná data nenabývají měřitelných hodnot, zjišťujeme pomocí nich pouze míru přijetí nebo odmítnutí žáků k vybraným národům a tím pádem toleranci. Kvalitativní část je zastoupena rozhovory a druhou částí dotazníku, ve které analyzujeme, proč žáci vyjádřili přijetí nebo odmítnutí daných národů v kvantitativní části dotazníku a definujeme pozitivní a negativní stereotypy.¹⁰² Všechny dotazníky jsou přiloženy jako elektronická příloha.

6.1 Cíle empirické části a stanovené hypotézy

Primárním cílem práce je identifikovat předsudky a stereotypy gymnaziálních žáků vůči vybraným cílovým skupinám. V prvním případě chceme zjistit, zdali jsou žáci gymnázia tolerantní nebo netolerantní vůči cizincům nebo národnostním menšinám přítomných na území České republiky. V dotazníku bylo určeno 16 národů, vůči kterým se měli žáci vyjádřit. Byly vybrány velké politické národy (Američané, Angličané, Rusové, Francouzi), národy států s námi sousedícími (Poláci, Slováci, Němci) a národy zavrňované (Romové, Židé, Ukrajinci, Arabové aj.). Cílem je zjistit, které národy budou nejvíce obdivované a které budou naopak zavrňované a jaké jsou mezi národy vnímané stereotypní rozdíly. Předpokládáme, že žáci gymnázia budou tolerantnější (tudíž méně podléhající předsudkům a stereotypům) než v případě celkové české společnosti. Náš předpoklad může negativně ovlivnit korelace venkovského popřípadě maloměstského prostředí nebo sociální problematiky města Nového Bydžova vzhledem k žakovským postojům vůči cizincům a menšinám. Následujícím cílem naší práce je zjistit, jaké jsou důvody žáků k negativnímu nebo pozitivnímu stereotypnímu vymezování vůči příslušníkům některých národnostních menšin. Jednou z možností výzkumu je zjištění, zdali existují významné rozdíly v míře přijetí příslušníků cizích národů na základě genderového nebo lokálního rozlišení. Jiným faktorem zkoumání je, zdali žáci posuzují vlastnosti nebo schopnosti příslušníků

¹⁰¹ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměněn. vyd. Praha: Karolinum, 2011.

¹⁰² STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999.

národností jako vrozené nebo naopak získané. Vrozené nelze změnit a stereotypy jsou tak mnohem silnější než v případě naučeného nebo získaného.

Na základě těchto vytyčených cílů jsme stanovili následující hypotézy:

H1.Negativní předsudky a stereotypy vůči Romům budou silnější než proti Arabům.

H2.Pozitivní předsudky a stereotypy budou vyšší v případě Angličanů než v případě Američanů.

H3.Míra předsudků a stereotypů žáků bude rozdílná v případě Slováků a Poláků.

H4.Negativní předsudky a stereotypy vůči muslimům budou na venkově větší než ve městě.

H5.Negativní předsudky a stereotypy vůči Romům budou u dívek vyšší než u chlapců.

H6.Negativní předsudky a stereotypy žáků budou nižší k Vietnamcům než k Ukrajincům.

6.2 Popis sběru dat

Před samotným dotazníkovým šetřením jsme uskutečnili čtyři rozhovory s vybranými gymnaziálními žáky. Zároveň jsme dotyčným žákům rozdali dotazníky a nechali je vyplnit. Cílem na tomto pokusném vzorku bylo zjistit, jestli je dotazník snadno pochopitelný, zdali žáci ovládají základní terminologii a jaká bude struktura jejich odpovědí. Náš průzkum dopadl pozitivně, tudíž jsme mohli uskutečnit šetření na celém výzkumném souboru.

Dotazník se skládal ze tří částí. V první části žáci vyplňovali proměnné obecné údaje vztahující se k jejich pohlaví, věku, místu bydliště a školního prospěchu. V druhé části žáci kvantitativně zaškrtovali, jak by přijali příslušníky dotčených národnostních a etnických menšin. Třetí část navazovala na druhou a žáci v ní měli v několika slovech kvalitativně hodnotit míru svého přijímání či odmítání dotčených menšin a tím pádem identifikovat stereotypy.

Dotazníkový výzkum byl uskutečněn dne 17. 4. 2017 na Gymnáziu Nový Bydžov. Vybrali jsme si za vzorek výzkumu žáky dotyčného gymnázia z následujících důvodů. Za prvé jsme na gymnáziu uskutečnili vlastní pedagogickou praxi a měli jsme tak předem zajištěný souhlas k uskutečnění výzkumu. Za druhé nás zajímalo, jaký vztah k předsudkům a stereotypům zaujímají gymnaziální studenti, kteří jsou přece jen určitou intelektuální elitou i vzhledem k faktoru lokální maloměstské specifikace Nového Bydžova se značnou romskou minoritou. S panem ředitelem bylo domluveno, že výzkum uskuteční autor diplomové práce osobně ve čtyřech na sebe navazujících hodinách v druhém a třetím

ročníku. Ve čtvrtém ročníku jsme dotazníky na přání pana ředitele nezadávali kvůli blížícím se maturitním zkouškám. Časová dotace na vyplnění dotazníků byla 15 minut. Žáci měli dostatek času na pečlivé zvážení svých odpovědí a vyplnění celého dotazníku. Původní plán získat více než 100 vyplněných dotazníků, nebyl naplněn, vzhledem k absenci a nižším počtům žáků ve třídách. Celkově jsme nashromáždili 83 vyplněných dotazníků.

Před samotným vyplňováním dotazníku jsme se představili, popsali žákům jednotlivé body dotazníku, charakter otázek a odpovědí a popsali své záměry. Zároveň jsme žákům nabídli, že pokud budou mít nějaké nejasnosti, ať se neváhají zeptat, že jim cokoliv dovysvětlíme. Žáci v první třídě druhého ročníku pracovali bez kontroly, avšak hned po zběžném prolistování vybraných dotazníků jsme zjistili, že někteří respondenti nesprávně pochopili doplňovací úlohu, i když zadání bylo jasné. V dalších třídách jsme proto žáky důsledněji navedli, jak mají být jednotlivé otázky zodpovídaný a v průběhu výzkumu jsme namátkově kontrolovali práci žáků. I přes to někteří žáci nesprávně pochopili zaškrťovací část a místo zaškrtnutí nejbližší možnosti, jak by přijali příslušníka dané menšiny (příbuzenství, přátelství, sousedství atd.), zaškrťovali ke každé možnosti pouze jednu menšinu a zbytek odpovědí nechali nevyplněných. V pár případech se také objevilo zaškrtnutí dvou možností k jedné menšině, což odporovalo danému zadání, tudíž jsou víceznačné odpovědi v závěrečném součtu dat zohledněny jako nezodpovězené. V poslední části, v níž měli studenti možnost se vyjádřit vlastními slovy, někteří žáci neprojevovali příliš velký zájem a jejich efektivita byla nízká.

6.3 Rozložení obyvatelstva v Novém Bydžově a okolí

Následující data byla vyhledána na stránkách Českého statistického úřadu.¹⁰³ Podle sčítání obyvatel v roce 2011 je obyvatelstvo správního obvodu obce s rozšířenou působností Nového Bydžova národnostně homogenní. Počet obyvatel celku je 17 288 a k české národnosti se hlásí 12 117 obyvatel. Nejvíce zastoupenou národnostní menšinou jsou Slováci se 136 obyvateli, následují Ukrajinci se 40 a Vietnamci s 39 obyvateli. K romské národnosti se přihlásilo pouhých 13 občanů. Další národnosti jsou zastoupeny již minimálně v jednotkách obyvatel. 4599 obyvatel neuvedlo svoji národnost, z čehož můžeme usuzovat, že některé menšiny jsou v této oblasti zastoupeny ve větším počtu.

¹⁰³ Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle Sčítání lidu, domů a bytů – ČR, kraje, okresy SO ORP, správní obvody Prahy a města (sídla SO ORP) – 2011. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/staticke/data/2000013/SOORP/5212_NOVY_BYDZOV/SPOR152_5212.pdf

Zejména Romů je vzhledem k složité sociální problematice více. Podle údajů z roku 2010 radnice Nového Bydžova uvádí 5 % obyvatel obce romské národnosti, tj. 377 občanů.¹⁰⁴ Historicky byla v Novém Bydžově velmi rozšířená židovská komunita, která během války zanikla. Přítomnost zaniklého židovského ghetta dokazují zachovalé památky synagogy a židovského hřbitova.

6.4 Charakteristika Gymnázia Nový Bydžov

Gymnázium se nachází v samém centru Nového Bydžova poblíž centrálního Masarykova náměstí. Škola je menšího charakteru. Ve školním roce 2017/2018 nastoupilo do výuky v deseti třídách čtyřletého a šestiletého studia celkem 216 žáků. Na škole působí 20 pedagogů a šest nepedagogických pracovníků. Zaměření je všeobecné s možností diferenciací v posledních dvou letech studia výběrem odborných seminářů. Výchovně vzdělávací proces probíhá v prostorných kmenových učebnách a v řadě menších učeben a laboratoří sloužící k výuce jazykových, přírodně vědeckých a výpočetních předmětů. Součástí školy je tělocvična a dvě venkovní hřiště. Vzhledem k uskutečnění vlastní pedagogické praxe můžeme zhodnotit, že na škole panuje přátelská až domácí atmosféra. Škola udržuje pravidelné zahraniční kontakty s Gymnáziem Tvrdošín na Slovensku a Gymnáziem Hofheim v Německu. Informace ke škole byly převzaty z oficiálních stránek školy.¹⁰⁵

6.5 Problematika romské menšiny v Novém Bydžově

Romskou komunitu v Novém Bydžově můžeme popsat podle dokumentů, které si nechala vypracovat radnice města na přelomu let 2009 a 2010.¹⁰⁶ Průměrný počet Romů v ČR se pohybuje mezi 2 – 3 %, V Novém Bydžově k začátku roku 2010 bylo Romů 5 % ze všech obyvatel města. Dnes můžeme očekávat, že bude Romů ve městě více, vzhledem k vyšší porodnosti u romských žen a možné migraci. S vyšším počtem Romů v populaci musí město řešit složité sociální otázky a problematiku romské menšiny. Na některé z nich se podíváme níže.

Specifickým znakem romské komunity v Novém Bydžově je nízký počet obyvatel nad 60 let. Můžeme usuzovat, že se novobydžovští Romové nedožívají vysokého věku. Na

¹⁰⁴ Koncepce romské integrace 2010 – 2014. *Oficiální stránky města Nový Bydžov* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z http://www.novybydzov.cz/assets/File.ashx?id_org=10716&id_dokumenty=8103.

¹⁰⁵ Charakteristika školy. *Gymnázium Nový Bydžov* [online]. [cit. 2017-11-13]. Dostupné z: <http://www.gnb.cz/charakteristikaskoly.php>

¹⁰⁶ Koncepce romské integrace 2010 – 2014. *Oficiální stránky města Nový Bydžov* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: http://www.novybydzov.cz/assets/File.ashx?id_org=10716&id_dokumenty=8103.

druhé straně mají novobydžovští Romové vysokou natalitu. Mezi lety 2005 a 2010 činil počet nově narozených romských dětí 16 % všech narozených dětí. Největšími problémy romské komunity jsou vysoká zadluženost, nezaměstnanost a kriminalita mládeže. 84 % romských domácností řešilo zadluženost. Romové dlužili zejména za nájemné, protože přednostně řešili splácení jiných komodit, např. energií. 7 % Romů získalo nájem v městských bytech. Jedním z problémů romské menšiny je nízká finanční gramotnost. Problémem souvisejícím se zadlužeností je nezaměstnanost, 67 % Romů bylo nezaměstnaných. Celková nezaměstnanost v Novém Bydžově v roce 2010 činila necelých 10 %. V roce 2017 činila nezaměstnanost již pouhé 4,6%, lze tedy očekávat, že se situace Romů zlepšila. Podle autora práce pracuje spousta Romů v šedé ekonomice, protože normální cesty k sehnání práce u nich selhávají a protože se z důvodů zadluženosti obávají o exekuci platu. V roce 2010 bylo závislých na sociálních dávkách 27 % ekonomicky aktivních Romů. Dalším problémem je kriminalita, kdy podle výzkumu z roku 2008 činilo přestupky páchané mladými Romy 43 % všech přestupků. Vzdělání Romů zůstává na nízké úrovni, i když se postupně zlepšuje. V roce 2010 vystudovalo 2,1 % Romů s maturitou a 9,3 % ukončilo vzdělání s výučním listem, žádný Rom z Nového Bydžova neměl vysokoškolské vzdělání.

V 90. letech rostla společně se zavíráním podniků a snižováním kapacit v Novém Bydžově nezaměstnanost. Vyšší nezaměstnanost společně s migrací Romů do města vedla občany k přenesení své frustrace na romskou menšinu. Na rozdíl od pracujících totiž vnímali občané města, že Romové zneužívali dávek, trávili svůj pracovní dny na náměstí, popřípadě se vyšší mírou podíleli na kriminální činnosti. Zmíněné faktory vyústily ve výrazně protiromské zaměření občanů majority.

V listopadu 2010 došlo k znásilnění mladé dívky přímo v centru města. Násilník byl bezprostředně po činu zatčen, nicméně incident zvýšil silné protiromské nálady ve městě, protože se jednalo o Roma. Následovaly ostré prohlášení starosty Ivana Loudy s rasistickým podtextem a protiromská petice 3257 občanů. Celé tažení vyvrcholilo protiromskými demonstracemi v letech 2011 a 2014 pořádanými neonacistickou Dělnickou stranou.¹⁰⁷ V dnešní době je situace stabilizovaná, bezpečnost ve městě se zvýšila díky používání kamerových systémů, hlídek na ulicích a asistentům prevence kriminality. Napětí mezi romskou minoritou a většinovou majoritou přetrvává i nadále.

¹⁰⁷ Na demonstrace proti Romům v Novém Bydžově míří až 1000 lidí. *Lidovky.cz* [online]. [cit. 2017-12-11]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/na-demonstrace-proti-romum-v-novem-bydzove-miri-az-1000-lidi-p3g-/zpravy-domov.aspx?c=A110310_111712_ln_domov_spa

7 Dotazníkové šetření

7.1 Složení výzkumného vzorku

Celkový počet respondentů činil 83. Ženské pohlaví určilo 46 osob, tj. 55 %¹⁰⁸ celku. Mužů odpovědělo 37, tj. 45 % ze všech dotazovaných.

Druhým kritériem byl věk respondentů. Celkové rozložení žáků podle věku bylo následující: Šestnáctiletých žáků odpovědělo 12, sedmnáctiletých žáků bylo 38, osmnáctiletých 29, následovali 3 devatenáctiletí a 1 dvacetiletý žák. Nejvíce žáků bylo 38 sedmnáctiletých následovaných 29 osmnáctiletými. Plnoletých respondentů bylo celkem 33 (40 %) a neplnoletých žáků bylo 50 (60 % všech dotazovaných).

Třetím bodem bylo místo bydliště, kde uvedlo venkov jako místo svého bydliště 38 žáků (46 %). Ve městě bydlí 45 žáků (54 %).

Posledním kritériem byl dosažený prospěch. Za výborný označilo svůj školní prospěch 9 žáků. Jako chvalitebné hodnotilo své školní výkony 49 žáků. S dobrým prospěchem se ztotožnilo 23 žáků a pouze jeden žák uvedl svůj prospěch jako dostatečný. Jeden žák neuvedl žádnou možnost. Z těchto čísel můžeme vyčíst, že většina žáků (59 %) vnímá svůj prospěch jako chvalitebný. Podle autora práce je validita odpovědí ohledně prospěchu sporná vzhledem k vysokému počtu nepochopení zadání a osobní praxe autora, kdy mají žáci gymnázia sníženou úroveň sebereflexe a mají tendenci hodnotit své výkony lepší, než doopravdy jsou.

¹⁰⁸ Procenta jsou v celé práci zaokrouhlena na celé jednotky.

7.2 Data získaná z dotazníkového šetření

Druhá část dotazníku byla vytvořena na základě kvantitativního výzkumu podle testu tzv. škály sociální distance uskutečněného poprvé americkým sociologem Emorym Bogardusem v rámci projektu *Pacific Coast Race Relations Survey* roce 1925. Jedná se o metodu založenou na stupnici sedmi výroků, podle které můžeme zjistit, jakou sociální distanci pociťují jedinci mezi sebou a odlišnými sociálními skupinami. Respondenti si vybírají ze škály jednu položku, která označuje jejich nejnižší sociální distanci vůči příslušníkovi dané skupiny nebo skupině celé. Např. pokud pro mne není přijatelné přijmout Brazilce do manželství, vyberu si následující položku, která pro mě přijatelná je. První položka škály označuje nejnižší sociální distanci, poslední představuje nejvyšší míru sociální distance. Z odpovědí můžeme vyčíst blízkost kontaktu, toleranci a míru předsudků jedince vůči příslušníkům vnějších skupin. Škála byla pro potřeby zjednodušení dat vyšlých z dotazníkového šetření trichotomizována na nízkou, střední a vysokou sociální distanci. Jednotlivé body škály a její zjednodušení na tři stupně distance jsou znázorněny včetně použitého barevného rozlišení v tabulce č. 4. Zdrojem všech tabulek a grafů uvedených v praktické části je vlastní vypracování autora v MS Excel.

Příslušníka menšiny bych přijal/a:	
<i>do příbuzenství skrze manželství</i>	nízká sociální distance
<i>do svého klubu jako blízkého přítele</i>	
<i>jako souseda v ulici</i>	střední sociální distance
<i>jako spolupracovníka v zaměstnání</i>	
<i>jako občana své země</i>	
<i>jako návštěvníka své země</i>	vysoká sociální distance
<i>ze země bych ho vyhostil</i>	

Tabulka 4 Rozlišení jednotlivých otázek škály a jejich zjednodušení na tři stupně distance

Následující tabulka č. 5 shrnuje data vzešlá z kvantitativní části dotazníkového šetření. Jsou v ní uvedeny počty odpovědí respondentů k jednotlivým otázkám, které jsou pro lepší přehlednost opět barevně rozlišeny na tři druhy distance. V pravé části tabulky jsou zobrazeny celkové procentuální výsledky k jednotlivým bodům trichytomizované škály.

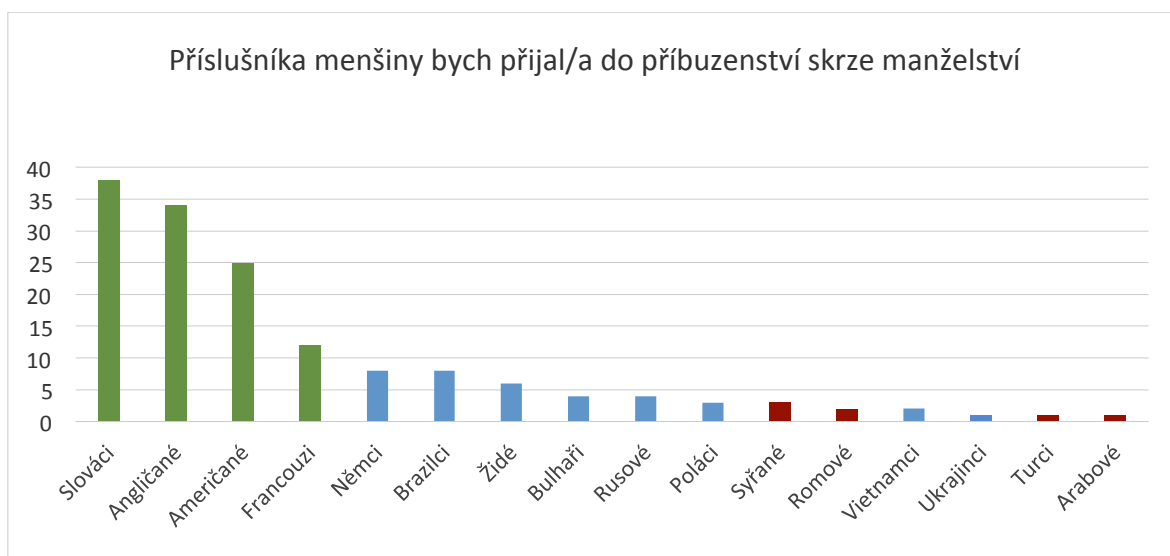
<i>Příslušníka menšiny bych přijal/a</i>	<i>do příbuzenství skrze manželství</i>	<i>do svého klubu jako blízkého přítele</i>	<i>jako souseda v ulici</i>	<i>jako spolupracovníka v zaměstnání</i>	<i>jako občana své země</i>	<i>jako návštěvníka své země</i>	<i>ze země bych ho vyhostil/a</i>	<i>nezodpovězeno</i>	<i>nizká distance v %</i>	<i>střední distance v %</i>	<i>vysoká distance v %</i>	<i>nezodpovězeno v %</i>
Slováci	38	22	7	2	5	1	3	5	72%	8%	5%	6%
Angličané	34	22	9	3	3	7	0	5	67%	18%	8%	6%
Američané	25	19	9	5	1	18	0	6	53%	18%	22%	7%
Francouzi	12	20	16	2	10	14	0	9	39%	34%	17%	11%
Němci	8	12	17	19	4	13	1	9	24%	48%	17%	11%
Židé	6	7	19	7	22	4	0	18	16%	58%	5%	22%
Vietnamci	2	14	9	10	22	10	1	15	19%	49%	13%	18%
Poláci	3	10	15	12	6	19	0	18	16%	40%	23%	22%
Ukrajinci	1	5	8	19	16	16	1	17	7%	52%	20%	20%
Brazílci	8	17	7	9	8	21	0	13	30%	29%	25%	16%
Rusové	4	14	7	7	9	23	2	17	22%	28%	30%	20%
Bulhaři	4	7	2	12	10	30	0	18	13%	29%	36%	22%
Romové	2	1	0	4	14	15	41	6	4%	22%	67%	7%
Turci	1	3	1	2	4	29	26	17	5%	8%	66%	20%
Syřané	3	1	2	2	4	20	35	16	5%	10%	66%	19%
Arabové	1	2	3	2	3	22	38	12	4%	10%	72%	14%

Tabulka 5 Výsledky kvantitativní části dotazníkového šetření

7.3 Vyhodnocení jednotlivých otázek škály sociální distance

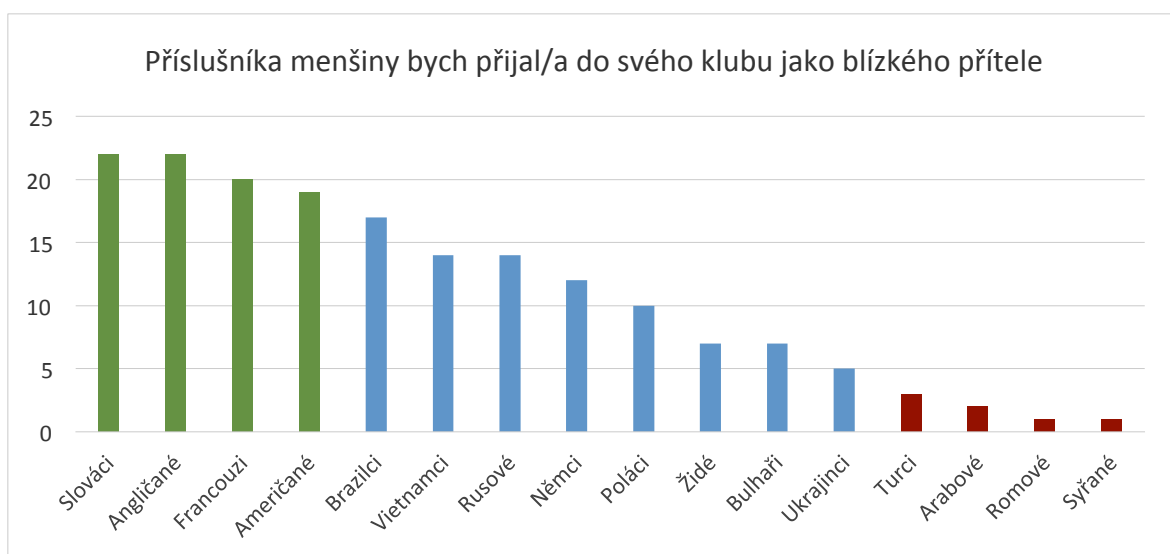
V následujících grafech jsou uvedeny hodnoty k jednotlivým bodům škály sociální distance. Pro lepší přehlednost výsledků bylo užito barevného rozlišení mezi obdivovanými národy označených zelenou barvou, neutrálně přijímanými národy označených modrou barvou a zavrňovanými národy, které jsou vyjádřeny barvou červenou. Na závěr každé podkapitoly je provedeno shrnutí.

7.3.1 Nízká sociální distance

Graf 1 Příslušníka menšiny bych přijal/a do příbuzenství skrze manželství

Z histogramu vyčteme, že 38 žáků by přijalo do manželství Slováci. Dalšími obdivovanými národy jsou Angličané s 34 odpověďmi následovanými Američany s 25 odpověďmi. Přes hranici průměru činícího 9,5 se dostali ještě Francouzi s 12 odpověďmi. Zastoupení odpovědí u dalších národností je velmi nízké.

Graf 2 Příslušníka menšiny bych přijal/a do svého klubu jako blízkého přítele

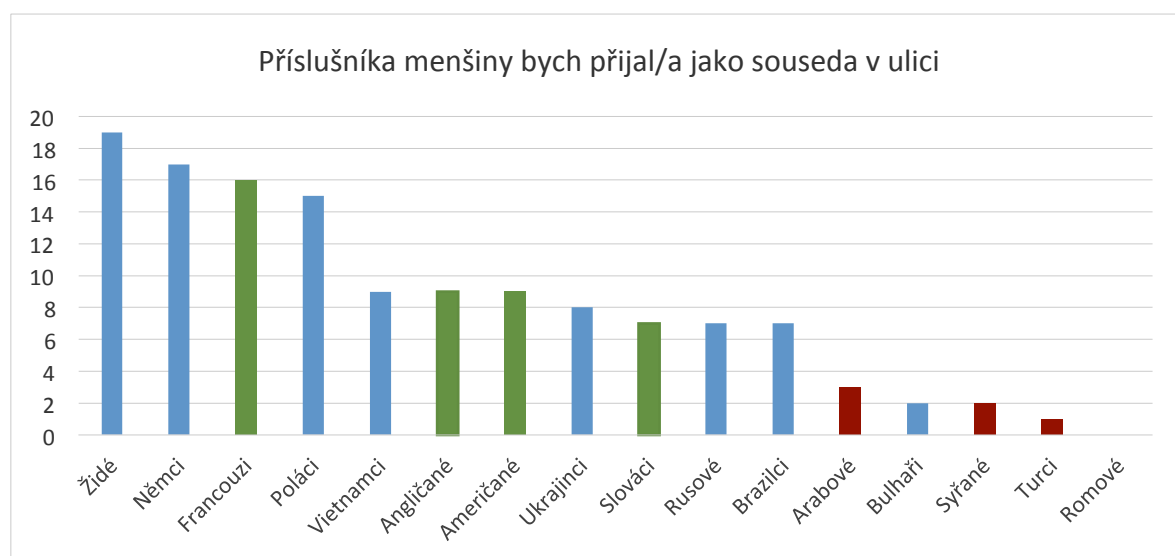
V případě další otázky již bylo zastoupení odpovědí více rozvrstvené. Nejvyšší počet odpovědí (22)¹⁰⁹ získali podobně jako u předchozí otázky obdivované národy Slováků a Angličanů. Francouzi se posunuli před Američany se ziskem 20 ku 19 odpovědím. S vyšším stupněm distance se dobře umístili též Brazilci se 17 odpověďmi a

¹⁰⁹ V závorce je pro zjednodušení uveden počet odpovědí respondentů k dané otázce.

nadprůměrně dopadli také Vietnamci, Rusové a Němci. S nejnižším počtem odpovědí se umístili Romové a Syřané (1) následovaní Araby (2) a Turky (3).

Žáci určili nízkou sociální distanci pro národy v následujícím pořadí: Slováci, Angličané, Američané, Francouzi. Slováci vnímá kladně 72 % žáků (38 odpovědí pro příbuzenství a 22 pro přátelství). Dobré vztahy, které se Slováci máme, vycházejí z historické existence společného státu, podobnosti jazyka a povah obou národů. Taktéž jsou na našem území Slováci nejpočetnější národnostní menšinou. Se Slováci se žáci mohli mimo jiné setkat během výměnných pobytů s partnerským slovenským gymnáziem. Hned za Slováci se umístili Angličané, které by do manželství přijalo 34 respondentů a do přátelství 22 respondentů, celkově tak k Angličanům cítí nízkou sociální distanci 67 % žáků. Další obdivovaný národ podle žáků jsou Američané s 53 % nízké distance (25 hlasů pro manželství a 19 pro přátelství). Ještě bychom zde měli zmínit Francouze, kteří se umístili sice s výraznějším odstupem 39 % odpovědí ve škále nízké sociální distance hned za Američany. Zajímavý je výsledek v případě Němců, kteří se s 24 % odpovědí umístili hůře, což nejspíše vychází ze špatné historické zkušenosti mezi oběma našimi národy. Je potřeba si uvědomit, že nižší čísla v dalších bodech distance u obdivovaných národů nejsou zapříčiněny jejich odmítáním, nýbrž vysokými počty odpovědí v případě nízké sociální distance.

7.3.2 Střední sociální distance

Graf 3 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako souseda v ulici

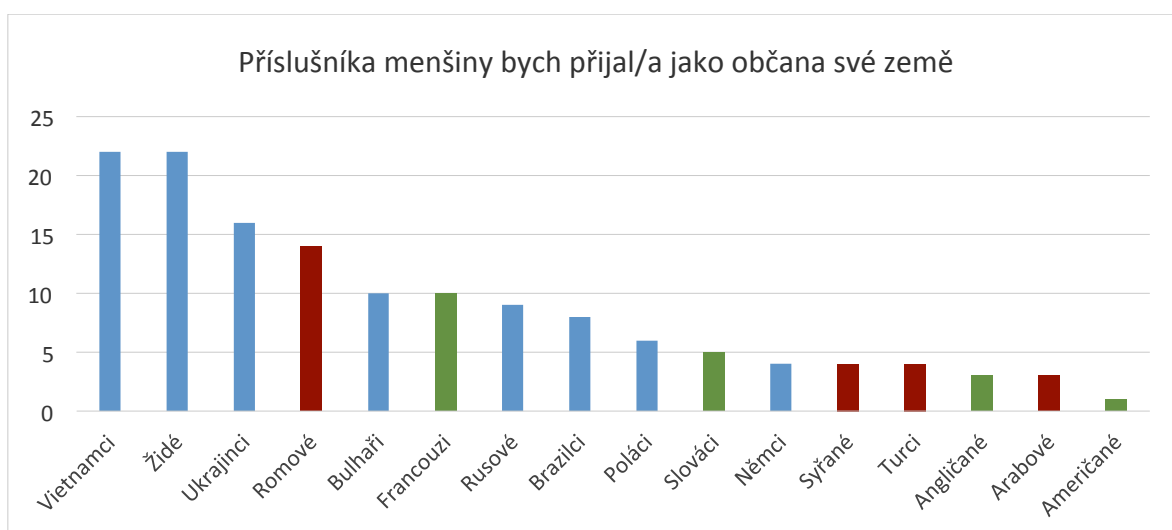
Nejvíce odpovědí získali Židé, kterých by jako sousedy uvítalo 19 žáků. Židé jsou žáky nejspíš vnímáni jako nekonfliktní a uzavření lidé. Nadprůměrně dopadli též Němci (17), Francouzi (16) a Poláci (15). Němce a Poláky volili žáci jako sousedy možná i

z důvodu, že jejich země s námi reálně sousedí. Okolo průměru se pohybovali Vietnamci (9), následovaní Ukrajinci (8) a Rusy s Brazilci (7). Nízko se umístily muslimové, Bulhaři a nejhůře dopadli Romové (0), které si jako sousedy v ulici nepřál nikdo, nejspíše kvůli stereotypu hlučných a nepořádných lidí.

Graf 4 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako spolupracovníka v zaměstnání

Nejlépe skončili se shodným počtem odpovědí (19) Ukrajinci a Němci. Na nich si žáci nejspíše cení pracovitosti a v případě Němců i jistého perfekcionismu. S odstupem se umístili Poláci a Bulhaři (12). Nadprůměrně se umístili Vietnamci (10) a Brazilci (9). V průměru se nachází Rusové a Židé (7). S dalšími národy si žáci nepřejí spolupracovat ať již protože je hodnotili v nižším spektru distance (Angličané, Američané, Slováci) nebo je vnímají jako nespolečující (Romové, muslimové).

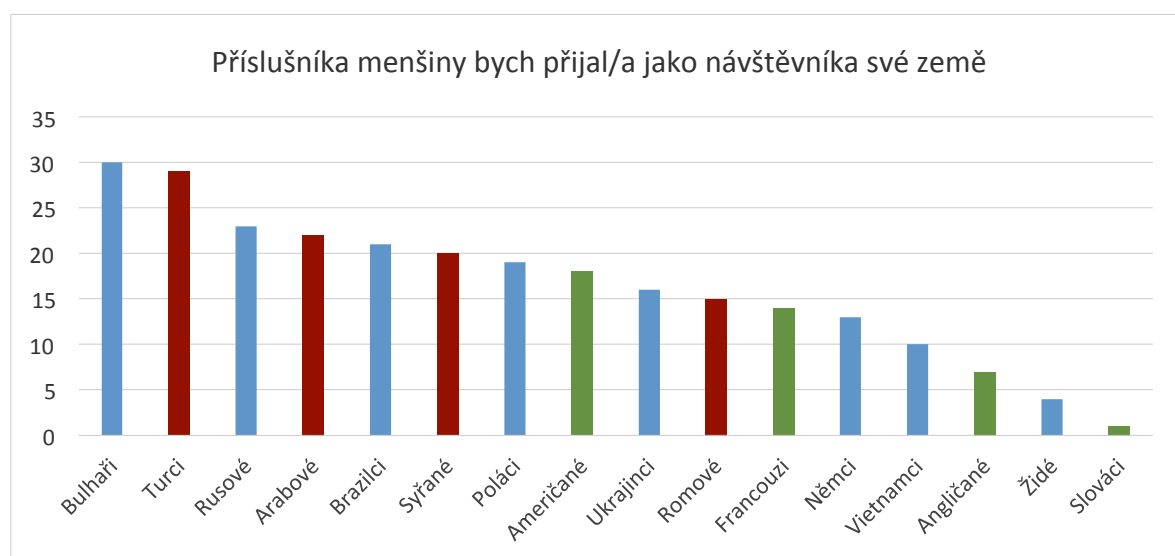

Graf 5 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako občana své země

Jako občany své země by v tomto případě přijalo shodně 22 žáků Vietnamce a Židy. Následují Ukrajinci (16) a Romové (14). Pro část žáků se v tomto bodě stávají Romové přijatelnými občany státu. Stále zůstává nízký počet odpovědí u muslimských národů.

Ve střední neutrální škále distance, která zahrnovala odpovědi jako souseda, spolupracovníka a občana, se umístily nejlépe následující národy. Překvapivě vysoko se umístili Židé se ziskem 58 % všech odpovědí. Lze říci, že antisemitismus je u žáků gymnázia velmi nízký a Židé jsou žáky přijímáni relativně pozitivně. Důvody mohou být následující: Žáci se s židovskou kulturou setkávají během výuky (dějepisu, společenských věd), žáci v rámci školních exkurzí navštěvují židovské památky (přímo v Novém Bydžově se nachází synagoga a hřbitov), Židé nejsou v ČR příliš výrazní a pohybují se spíše v ústraní a nikomu tak neškodí. Na dalším místě se umístili Ukrajinci s 52 % odpověďmi. Většinou je tak distance žáků vůči Ukrajincům střední, i když v bodě jako souseda v ulici získali pouze 8 hlasů, což nejspíše souvisí s nízkým sociálním postavením Ukrajinců v naší společnosti. Následně se umístili Vietnamci se 49 % odpovědí. Neutrální vztah žáků k Vietnamcům není překvapivý, protože se dobře etablovali do české společnosti, i když počet žáků, kteří je přijímají pouze jako občany státu, je totožný jako u Židů, tj. 22.. Navíc víme, že několik žáků gymnázia je vietnamské národnosti, tudíž se s nimi žáci setkávají přímo ve škole. Překvapující výsledek pokračuje v případě Němců, kteří se v případě střední distance umístili čtvrtí s 48 % odpověďmi.

7.3.3 Vysoká sociální distance

Graf 6 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako návštěvníka své země

Jak vidíme na grafu, tak variabilita odpovědí je nízká. Malou četnost odpovědí můžeme vidět v případě obdivovaných národů Slováků a Angličanů, ale Američané zde vybočují, protože značnou částí 18 žáků jsou vnímáni jen jako návštěvníci. Židé se umístili též velmi nízko (4). Nejvyšší příčku obsadili Bulhaři s 30 respondenty následovaní Turky s 29 respondenty. 36 % žáků vnímalo Bulhary v negativní škále distance. Myslíme si, že to nevyplývá ani tak z negativních zkušeností, nýbrž ze znalosti, kdy jsou pro nás Bulhaři jakýsi exotický balkánský národ. Z grafu můžeme též vyčíst, že počet odpovědí nepřijímající Rusy (23), Brazilce (21), Poláky (19) i Ukrajince (16) je vyšší než počet odpovědí u Romů (15), což je zapříčiněno vysokým počtem odpovědí v případě extrémní otázky týkající se vyhoštění. Na vyšších pozicích přijetí jako návštěvníka se umístili též Syřané (20) a Arabové (22). Z grafu můžeme vyvodit, že určitá skupina žáků nepřijímá příliš značně cizince na našem území.

Jak vyplývá ze souhrnné tabulky č. 5. a grafů k jednotlivým otázkám, tak nelze u některých národů kvůli rovnoměrnému rozvrstvení odpovědí skrze celou škálu otázek přesně přiřadit k jaké distanci náležejí. Už několikrát jsme zmínili Němce, kteří i přes spolupráci školy s německým gymnáziem, nezískali tolik přízně jako jiné obdivované národy a umístili se spíše na příčce střední sociální distance, i když část žáků (14) je odmítla v bodě vysoké distance. Podobně, ale o trochu hůře se umístili Poláci se ziskem 40 % odpovědí ve škále střední sociální distance. Poláků přijalo v nízké distanci pouze 13 žáků a zavrhnulo je ve vysoké distanci 19 žáků. Je zajímavé, že jsou Poláci i přes jisté styčné společné podobnosti mnohem méně přijímáni než Slováci. Ano, neměli jsme s nimi společný stát, ale kontakty s nimi máme bohaté, existují podobnosti mezi našimi jazyky a jsou stejně jako my západní Slované. Postoje žáků vůči Polákům ovlivňují kauzy týkající se kriminality a špatné kvality potravin. Z velkých národů dopadli nejhůře Rusové, kteří získali 25 odpovědí ve vysoké, 23 odpovědí ve střední a 18 odpovědí v nízké distanci. Musíme zmínit i Brazilce, kteří získali přibližně stejně odpovědí ve všech třech bodech distance, hodně žáků je přijímalo jak v nízké (30 %), tak ve střední (29 %) a vysoké distanci (25 %). Z výsledných čísel se dozvídáme, že žáci mají vůči Rusům a Brazilcům velice diverzifikované postoje.

Graf 7 příslušníka menšiny bych ze země vyhostil/a

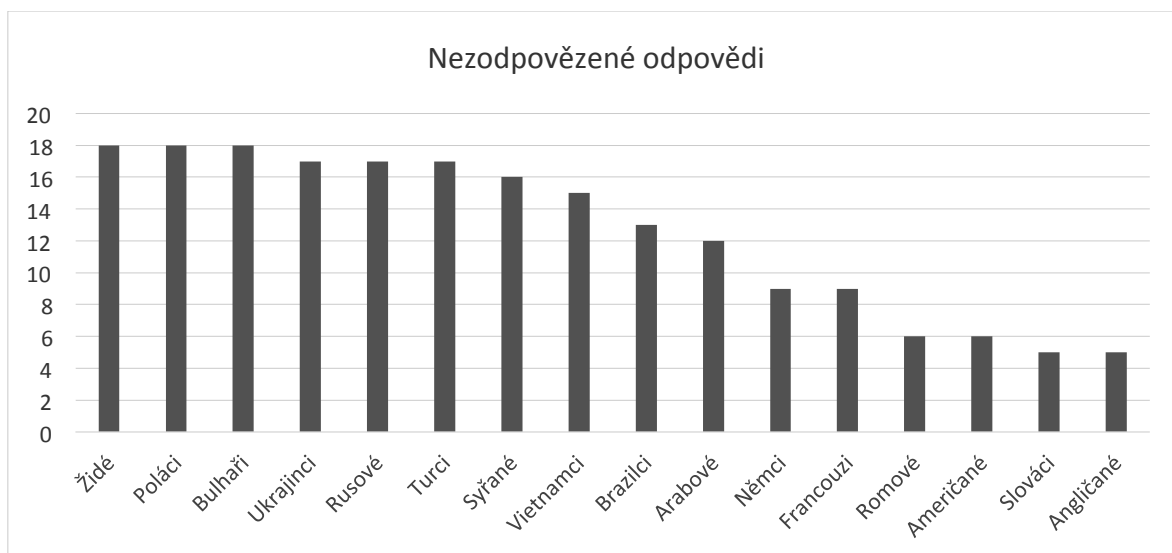
Z grafu vyčteme, že nejvyšší extrémní stupeň sociální distance panuje pouze vůči čtyřem skupinám. Jedná se o Romy, které by vyhostilo 41 respondentů, což činí 49 %. Z těchto čísel se dozvídáme, že Romové nejsou oblíbení mezi žáky gymnázia. Následují muslimské národy v pořadí Arabové (38), Syřané (35) a Turci (26) s též vysokým počtem odpovědí. Počet odpovědí u dalších národů je nulový nebo zanedbatelný.

Z výzkumných dat vyplývá, že celých 41 žáků by nejraději Romy vyhostilo ze země a dalších 15 je vnímá pouze jako návštěvníky. Celých 67 % žáků se vymezuje negativně vůči Romům. Negativní vztah majority vůči Romům zřejmě vychází z jejich špatné pověsti v médiích, z problémů, které Romové reálně řeší (vysoká nezaměstnanost, chudoba, kriminalita) a hlavně ze špatné osobní zkušenosti žáků. Na druhé straně je potřeba říci, že zhruba 22 % žáků vnímá Romy neutrálně ve škále střední distance.

Celkově špatně také dopadly skupiny muslimského vyznání, které sice na území ČR nemají početné zastoupení, nicméně strach z jejich příchodu ovlivňuje život mnoha Čechů. Nejhuře jsou vnímáni Arabové, které by vyhostilo 38 žáků a 22 je vnímá jako návštěvníky země. Celých 72 % žáků vnímá Araby negativně. Následují Syřané, kterým žáci vystavili též nepříznivé skóre 66 % negativní distance (35 pro vyhoštění, 20 pro návštěvníky). V uvozovkách nejlépe mezi zmíněnými skupinami dopadli Turci, které odmítá 65 % žáků, nicméně pro jejich vyhoštění se vyjádřilo 26 žáků a jako návštěvníky je vidí 29 žáků. Veliký mediální rozruch kolem imigrační krize, hrozby islámského fundamentalismu a terorismu ohrožující vyspělé státy a populistické snahy některých politických hnutí zneužívající strach začínají mezi širokými vrstvami Čechů vyvolávat

velmi negativní postoje a předsudky vůči muslimům i přes to, že Česká Republika je bezpečná země s minimálním podílem imigrantů a muslimů. Zajímavým postřehem též je, že se odmítavé postoje promítají i vůči Turkům, se kterými se v Čechách můžeme běžně potkat a kteří jsou podstatně více západně orientovaní než Arabové nebo Syřané.

7.3.4 Nezodpovězené odpovědi

Graf 8 Nezodpovězené odpovědi

Z grafu můžeme vyčíst, že mnoho respondentů nezaškrtno u některých možností ani jednu odpověď. Nejnižší počty nezodpovězených odpovědí jsou u národů, které žáci dobře znají, např. Slováci, Angličané, Romové, Američané. Na druhé straně vidíme vysoký počet nezodpovězených odpovědí u nám méně známých národů např. Bulharů nebo Židů (18). Další možností nezodpovězení otázky byla nechuť některých žáků vyjadřovat se ke kontroverzním muslimům, protože témata jich se týkající rezonují společností. Někteří žáci prostě nepochopili zadání i přes snahu autora práce důkladně zadání vysvětlit. Tři žáci se již během zadávání dotazníků ohradili, že test sociální škály nemá smysl, protože nelze hodnotit člověka na základě příslušnosti k určitému národu, nýbrž na základě jeho jedinečných hodnot, vlastností, chování aj. Dotyční žáci buď neuvedli žádnou odpověď nebo zaškrtnali u všech národů odpověď do příbuzenství skrze manželství.

7.4 Statistické údaje

7.4.1 Míry centrálnosti a rozptýlenosti

V rámci popisné statistiky jsme zpracovali ukazatele polohy, tedy aritmetický průměr a medián. Medián je střední hodnota, který dělí řadu vzestupně seřazených výsledků na dvě poloviny, přičemž platí, že 50 % výsledků je nižších a 50 % je vyšších než medián. Průměr

spočítáme sečtením všech hodnot a vydělením počtem všech hodnot. Potíží v případě průměru je, že neudává nejpravděpodobnější nebo nejčastější hodnotu, nýbrž jen hodnotu průměrnou. Průměr velice vychylují od normálu vysoké počty hodnot v krajních bodech. Pro zhodnocení variability jsme spočítali směrodatnou odchylku a pro relativní variabilitu jsme určili variační koeficienty. Směrodatná odchylka je standardně odmocnina z rozptylu. Čím menší hodnota odchylky, tím více jsou hodnoty statistického znaku koncentrované velmi blízko okolo průměru. Variační koeficient je podíl směrodatné odchylky a průměru.¹¹⁰ Zjištěné údaje jsou zobrazeny v následující tabulce.

do příbuzenství skrze manželství	obecně	muži	ženy	venkov	město
směrodatná odchylka	12,0	5,5	6,6	5,8	6,3
průměr	9,5	4,8	4,8	4,8	4,8
Medián	4	2	2	2	2
variační koeficient	1,3	1,2	1,4	1,2	1,3
do klubu jako blízkého přítele	obecně	muži	ženy	venkov	město
směrodatná odchylka	7,6	3,6	4,5	3,1	4,8
průměr	11,0	5,1	6,0	4,9	6,1
medián	11	4	5,5	4,5	5
variační koeficient	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8
jako souseda v ulici	obecně	muži	ženy	venkov	město
směrodatná odchylka	5,9	2,9	3,4	2,7	4,0
průměr	8,2	4,2	4,0	3,1	5,0
medián	7,5	4	3,5	3	4,5
variační koeficient	0,7	0,7	0,9	0,9	0,8
jako spolupracovníka v zaměstnání	obecně	muži	ženy	venkov	město
směrodatná odchylka	5,8	3,1	3,1	3,0	3,9
průměr	7,3	3,6	3,8	3,1	4,5
medián	6	3	3,5	2	4
variační koeficient	0,8	0,9	0,8	1,0	0,9
jako občana své země	obecně	muži	ženy	venkov	město
směrodatná odchylka	6,6	3,5	3,4	2,7	4,0
průměr	8,8	4,9	3,9	3,2	5,5
medián	7	4	2,5	2,5	4
variační koeficient	0,7	0,7	0,9	0,9	0,7
jako návštěvníka své země	obecně	muži	ženy	venkov	město
směrodatná odchylka	8,2	3,7	4,8	3,8	5,1
průměr	16,4	6,4	10,1	7,5	8,9
medián	17	6	10	8	9
variační koeficient	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6
ze země bych ho vyhostil	obecně	muži	ženy	venkov	město

¹¹⁰ ŠKALOUDOVÁ, Alena. *Statistika v pedagogickém a psychologickém výzkumu*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998. s. 28–30.

směrodatná odchylka	15,6	7,9	7,9	7,0	8,7
průměr	9,3	5,0	4,3	4,3	4,9
medián	1	1	0	0,5	0
variační koeficient	1,7	1,6	1,9	1,7	1,8

Tabulka 6 Údaje popisné statistiky

V případě odpovědí na otázku „do příbuzenství skrze manželství“ je průměr 9,5. Medián činí 4. Směrodatná odchylka je vzhledem k průměru vysoká (12), což značí malou koncentraci odpovědí kolem střední hodnoty. Relativní hodnota variačního koeficientu je vysoká v případě velké variability při nízké střední hodnotě. Podmnožiny respondentů jsou relativně stejně velké na obecném vzorku. Jde o poloviční podíl mužů a žen, dále venkova a města. Z takového důvodu je střední hodnota u všech pozorovaných skupin poloviční (2). Variabilita, měřeno směrodatnou odchylkou, je vyšší u žen než u mužů, a ve městě více než na venkově.

U druhé otázky „do svého klubu jako blízkého přítele“ je obecně průměr vysoký a totožný s mediánem (11) a odchylka je nižší (7,6), což značí vysokou koncentraci odpovědí kolem střední hodnoty. Variabilita odpovědí u mužů a žen je měřeno variačním koeficientem shodná. V případě odpovědí podle místa bydliště je variabilita mírně vyšší v případě města nad venkovem.

Obecně můžeme říci, že u dalších otázek až k otázce „ze země bych ho vyhostil“ se setkáváme s nízkou mírou variability, zejména v případě otázky „jako návštěvníka své země“ s velmi nízkou variabilitou (odchylka 8,2, koeficient 0,5). Rozdíly ve variabilitě odpovědí na základě bydliště a genderu se mírně odlišují, ale pokaždé kopírují nízkou úroveň variability. Poslední otázka „ze země bych ho vyhostil“ je velmi vysoce variabilní s mediánem činícím 1, průměrem 9,3 a odchylkou 15,6. Variační koeficient činí 1,7. Ještě vyšší variabilita je u žen (koeficient 1,9) a v případě města (koeficient 1,8).

7.4.2 Korelační analýza

V tabulce níže předkládáme vypočítané hodnoty korelačních koeficientů mezi danými statistickými znaky. Absolutní pozitivní korelace je reprezentována hodnotou koeficientu +1, absolutní negativní korelace je reprezentována hodnotou -1. Nezávislost mezi statistickými znaky je měřena v případě hodnoty koeficientu ve výši 0. Musíme si vždy

uvědomit, že korelace neznačí kauzalitu. Jde pouze o sílu vztahu mezi dvěma statistickými znaky.¹¹¹ V následující tabulce jsou uvedeny korelační koeficienty.

	<i>do příbuzenství skrze manželství</i>	<i>do svého klubu jako blízkého přítele</i>	<i>jako souseda v ulici</i>	<i>jako spolupracovníka v zaměstnání</i>	<i>jako občana své země</i>	<i>jako návštěvníka své země</i>	<i>ze země bych ho vyhostil</i>	<i>nezodpovězeno</i>
ženy/muži	0,96	0,79	0,73	0,77	0,81	0,86	0,97	0,52
město/venkov	0,95	0,81	0,52	0,80	0,77	0,70	0,99	0,78

Tabulka 7 Korelační koeficienty

Z tabulky můžeme vyhodnotit, že všechny koeficienty jsou kladné, tudíž značí pozitivní korelace. V případě první otázky „do příbuzenství skrze manželství“ a poslední otázky ze země bych ho vyhostil, vidíme podle korelačních koeficientů pohybujících se mezi 0,95 – 0,99 vždy velmi silnou pozitivní závislost mezi odpověďmi mužů a žen, popřípadě města a venkova. Vysoká korelace v případě těchto odpovědí je zapříčiněna nejspíše tím, že se jedná o významné sociální otázky. Nemůžeme ovšem tvrdit, že když mají muži určité „preference“ mezi národnostmi, tak dané preference přejímají i ženy. Může to platit i obráceně (není prokázána žádná kauzalita). Nejnížší pozitivní korelace je v případě otázky „jako souseda v ulici,“ kde činí korelační koeficienty hodnoty 0,73 v případě porovnání dat mezi ženami a muži a 0,52 v případě porovnání mezi venkovem a městem.

7.5 Komparace četnosti odpovědí

Vzhledem k tomu, že počty mužů a žen, bydliště venkova a města jsou odlišené, tak jsme neužili pro vyhodnocení rozdílů vzešlá data, nýbrž jejich procentuální zastoupení. Pro zjednodušení výsledků, a abychom práci zbytečně nezaplňovali grafy a tabulkami, jsme stejně jako v obecném hodnocení použili rozdělení odpovědí k jednotlivým národům na trojí míru sociální distance. Je potřeba si uvědomit, že rozdíly v hodnocení jednotlivých skupin jsou výrazněji odlišné hlavně v otázkách škály střední sociální distance.

¹¹¹ HENDL, Jan. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. 2. opravené vydání. Praha: Portál, 2006. s. 238–245.

7.5.1 Venkov a město

V následující tabulce jsou zobrazeny procentuální rozdíly v odpovědích žáků z venkova a z města. Rozdílnost čísel je znázorněna pro lepší přehlednost graficky, vyšší hodnoty jsou zvýrazněny tučným písmem a hodnoty lišící se přes 10 % jsou navíc odlišeny barevně.

Rozdělení četnosti odpovědí mezi venkovem a městem (v %)								
distance	nízká		střední		vysoká		nezodpovězeno	
	venkov	město	venkov	město	venkov	město	venkov	město
Slováci	76	69	11	22	5	4	8	4
Angličané	61	73	18	18	13	20	8	4
Američané	55	51	11	24	26	18	8	7
Francouzi	39	38	26	40	21	13	13	9
Němci	29	22	29	64	26	9	16	4
Rusové	24	20	21	33	29	31	26	16
Brazilci	21	38	26	31	32	20	21	11
Vietnamci	18	20	47	51	13	13	21	16
Židé	18	13	53	62	3	7	26	18
Poláci	16	16	42	38	16	29	26	18
Bulhaři	16	11	21	36	37	36	26	18
Romové	8	0	21	22	66	69	5	9
Ukrajinci	8	4	47	58	21	20	24	18
Syřané	5	4	8	11	63	69	24	16
Turci	5	4	8	9	58	73	29	13
Arabové	5	2	5	13	66	78	24	7

Tabulka 8 Rozdělení četnosti odpovědí mezi venkovem a městem (v %)

V nízké distanci jsou hodnoty venkova u většiny národů mírně vyšší než hodnoty města. Protože se jedná pouze o jednotky procent, tak nemůžeme hodnotit, že by venkov výrazně lépe přijímal příslušníky dotyčných národů. V případě Angličanů a Brazilců jsou naopak hodnoty výrazně vyšší, pokud respondenti pocházejí města, můžeme tak říci, že měšťané mají lehce nižší sociální distanci vůči těmto dvěma národům.

Ve střední distanci jsou hodnoty mnohem zajímavější. Obecně můžeme říci, že střední distance je silnější ve městě a u některých národů velmi výrazně. Zejména se jedná o Němce, které zařadilo do střední sociální distance 64 % žáků bydlících ve městě proti 29 % venkovanům, rozdíl činí 35 %. Další národy, které měšťané zařadili výrazněji do střední sociální distance, jsou Američané, Francouzi, Rusové, Bulhaři a Ukrajinci. Příslušníci těchto národů jsou lépe přijímáni ve městě než na venkově.

Ve vysoké sociální distanci jsou odpovědi vůči různým národům více rozvrstvené. Můžeme konstatovat, že žáci z venkova odmítají 16% rozdílem více Němce a 12% Brazilce. Naopak ve městě žáci zařadili do vysoké distance výrazněji Poláky (29 %),

Turky (73 %) a Arabové (78 %). Nezodpovězené odpovědi výrazně převažují v případě venkova nad městem, ve větší míře v případě Rusů (27 %), Brazilců (21 %), Turků (29 %) a Arabů (24 %).

7.5.2 Ženy a muži

Rozdělení četnosti odpovědí je znázorněno procentuálně v následující tabulce. Čísla jsou odlišena stejně jako v případě porovnání venkova a města.

Rozdělení četnosti odpovědí mezi ženami a muži (v %)								
distance	nízká		střední		vysoká		nezodpovězeno	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
Slováci	72	73	17	16	2	8	9	3
Angličané	67	68	17	19	11	5	4	8
Američané	48	59	22	14	22	22	9	5
Brazilci	35	24	24	35	22	30	20	11
Francouzi	33	49	33	32	22	14	13	5
Němci	24	24	41	57	20	14	15	5
Poláci	22	8	30	51	24	22	24	19
Rusové	17	27	22	35	33	27	28	11
Vietnamci	15	24	48	51	11	16	26	8
Bulhaři	15	11	22	38	37	35	26	16
Židé	13	19	52	65	7	3	26	16
Ukrajinci	4	11	41	65	22	19	33	5
Syřané	4	5	4	16	65	68	26	11
Turci	2	8	7	11	63	70	28	11
Arabové	2	5	9	11	67	78	22	5
Romové	0	8	15	30	72	62	13	0

Tabulka 9 Rozdělení četností odpovědí mezi ženami a muži (v %)

V případě nízké distance vnímáme u mužů tři znatelné rozdíly. Můžeme říci, že muži více než ženy přijímají Američany (59 %), Francouze (49 %) a Rusy (27 %). Naopak ženy více přijímají Brazilce (35 %) a Poláky (22 %), popřípadě Bulhary (15 %).

Ve střední distanci je výrazně patrné, že procentuální zastoupení v případě odpovědí mužů bylo u většiny národností vyšší než u žen. Konkrétně muži upřednostňují Židy (65 %), Ukrajince (65 %), Němce (57 %), Poláky (51 %), Bulhary (38 %), Rusy (35 %), Brazilce (35 %), Romy (30 %) a Syřany (15 %). Můžeme jen připomenout, že ve střední distanci je podle statistických výpočtů nízká variabilita odpovědí. Buďto se tak pro muže stávali příslušníci dotyčných národností více přijatelnými nebo bylo pro muže nejprůhodnější uvést neutrální odpovědi právě ve škále střední distance.

Ve vysoké distanci jsou odpovědi mezi muži a ženami vcelku vyrovnané a liší se procentuálně jen minimálně. Slabou výjimku tvoří odpovědi v případě Arabů, které

odsoudilo v negativní distanci 78 % mužů, opačný je postoj žen k Romům (72 %). V případě žen vidíme výrazně vyšší procenta v počtech nezodpovězených odpovědí, což si vysvětlujeme nechutí některých žen odpovídat a možným nepochopením zadání.

7.6 Vyhodnocení kvalitativní části dotazníkového výzkumu

I v této části dotazníku někteří žáci příliš nespolupracovali a přes dostatek času zůstalo hodně kolonek k uvedení vlastního názoru nebo zkušenosti k cílovým národům v dotazníku nevyplněných. Žáci se více vyjadřovali ke skupinám uvedených na první straně dotazníku, jednalo se o Romy, Vietnamce, Ukrajince a Židy. Na druhé straně se vyjadřovali méně. Můžeme předpokládat, že hrála roli únava a třeba také fakt, že žáci některé skupiny těžko identifikovali, protože se s nimi nesetkali nebo o nich neměli povědomí. I tak se nám povedlo nasbírat dostatek údajů k tomu, abychom mohli provést systematické zhodnocení kvalitativní části výzkumu. Data získaná z kvalitativní části navazují na předchozí zjištění z kvantitativního výzkumu. V následujících stránkách tak zjistíme, jakými stereotypy a názory obhajují žáci své postoje vůči vybraným národům. Při zpracování kvalitativní části jsme zjistili, že žáci hodnotili určené národy znaky, které můžeme shrnout do několika kategorií. Kategorie jsou i včetně počtu národností, ke kterým byly vztaženy, následující: vlastnosti a chování (16), typické charakteristiky (14), práce (10), osobní zkušenost (9), vztah k Čechům (9), jídlo, politika (7), kultura (6), vzdělanost, vulgární označení, jazyk (5), vzhled, přitažlivost, bohatství, historie (4), alkoholismus, válka, imigrace (3), kriminalita, víra, humor a móda (2). Je potřeba říci, že kategorie nemají pevně stanovené hranice a tudíž některé znaky mohou náležet i do více kategorií. V případě, že byl počet určitých hodnotících jevů vyšší, tak jsme je vyjádřili číselně.

7.6.1 Slováci

Nejlépe se v testu sociální distance umístili Slováci se 72 % odpovědí ve škále nízké sociální distance. S tímto výsledkem korelovaly i odpovědi žáků v kvalitativní části. 26 žáků na Slovácích ocenilo zejména jejich pozitivní vlastnosti a chování. Slováci jsou podle nich *milí* (8), *komunikativní* (3), *laskaví*, *pohostinní*, *hrdí*, *obětaví*, *nezkažení*, *slušní*, *klidní* atd. Dalším faktorem byl vztah Slováků k Čechům. 22 žáků vyzdvihlo *podobnost* popřípadě *shodu* mezi oběma národy, 11 žáků označilo Slováky za *bratry*. Dalším znakem hodnocení se stal jazyk, kdy tři žáci zvýrazňují *absenci jazykové bariéry* a dva označují slovenštinu jako *příjemnou řeč*. Čtyři chlapci a jedna dívka považovali své slovenské protějšky za *přitažlivé*. Dva žáci si v souvislosti se Slováky vzpomněli na svůj oblíbený pokrm *korbáčky*. Zajímavá je absence jakýchkoliv negativních stereotypů. Jeden žák si

vzpomněl na naši společnou historickou zkušenost a označil Slováky za *zrádce* a další žák celkem vtipně okomentoval naši společnou historickou roli slovy, že *Slováci jsou zaostali, bez nás by ani nevěděli, co je elektřina*, jiný zase uvedl, že *Slováci žádnou historii nemají*.

Slováci jsou žáky přijímáni kladně, označují je citově silnými výrazy za *bratry, přátele, milé lidi* atd. Vůči Slovákům mají silné pozitivní stereotypy, které jsou zapříčiněny historickou existencí společného státu, podobným naturelem a jazykem obou národů.

7.6.2 Angličané

Hned za Slováky se umístili Angličané, které vnímá kladně 67 % žáků. V případě Angličanů je opět hodnoceno 42 žáky hlavně jejich chování a vlastnosti. Typický Angličan je podle žáků *milý* (8), *konzervativní* (4), *zdvořilý* (5), *slušně vychovaný* (5), *ochotný* (2), *přátelský* (2) a *usedlý*. Dále *ctí pravidla*, je *upjatý*, *důstojný*, *chladný*, ale i *pohostinný* atd. Negativní vlastnosti se v případě Angličanů nevyskytují, nepočítáme-li označení, že *pohrdají nižšími vrstvami* a že jsou *příliš upjatí*. Typickými atributy Angličanů jsou *čaj s mlékem*, *gentlemanství* a trochu paradoxně dva žáci určili *tetování* a radikální fotbalové fanoušky *hooligans*, což vyjadřuje odlišný stereotyp od klasického Angličana. Osm žáků si všímá *humoru*, který podle nich Angličané *nemají*, nebo je výrazně specifický. Jeden žák upřednostňuje anglickou angličtinu před americkou. Vůči Angličanům vnímají žáci méně pozitivní emoce než ke Slovákům.

7.6.3 Američané

V případě Američanů je vyšší rozdílnost mezi pozitivními (22) a negativními (13) vlastnostmi a chováním. Na jedné straně je žáky vyzdvihováno, že Američané jsou *přátelští* (6), *cílevědomí* (3), *komunikativní* (2), *otevření* (2), *ochotní*, *vřelí* a *sebevědomí*. Na straně druhé na Američanech kritizují *povrchnost* (2), *hloupost* (2), *aroganci* (2), *rozhazovačnost*, *nabubřelost*, *lenost*, *výbušnost* atd. Dalším atributem hodnocení bylo v šesti případech jídlo, zejména oblíba *fast foodu*, *láska k jídlu* a z toho plynoucí *obezita*. Pět žáků si všímalo též pracovitosti Američanů, zejména jejich *podnikavosti* a *kariérismu*. Tři žáci vnímají Američany jako *vtipné*. Několik žáků (6) zmínilo politiku, v souvislosti že Američané jsou velcí *vlastenci* a že se *do všeho pletou*, jeden žák ve stejné souvislosti zmínil výrok z inaugurační ho projevu prezidenta Trumpa *make America great again*.

Z toho, jak žáci popisovali Američany, můžeme vyčíst, že vůči nim mají nejenom pozitivní stereotypy, ale do značné míry i stereotypy negativní. Připomeňme, že výsledky Američanů v kvantitativním testu byly 53 % nízké, 18 % střední a 22 % vysoké sociální

distance, což do jisté míry kopírují i výsledky z kvalitativního hodnocení. Američané stále zůstávají obdivovaný národ, nicméně někteří žáci jim vystavili negativnější skóre, kvůli stereotypům týkajících se jejich chování (*hloupost, arogance* aj.) nebo jejich snahy „zachránit“ celý svět.

7.6.4 Francouzi

Za čtvrté v pořadí podle celkového hodnocení jsme vybrali Francouze. Ti sice získali jen 39 % v hodnotě nízké a 34 % odpovědí v hodnotě střední sociální distance, ale v doplňovací úloze jim žáci připisovali negativní vlastnosti jen minimálně. Celkově ve třech případech, kdy jsou Francouzi označováni jako *urážliví, povrchní a nepořádní*. Jeden žák je označil za *Napoleony*, což znamená vyjádření určitého komplexu. Na druhé straně ani pozitivní vlastnosti nejsou nic, co by Francouze nějak zásadně vymezovalo. Žáci je v nízké míře označili za *klidné, přátelské a pohostinné pohodáře*. Významněji se odpovědi kolem Francouzů nahromadily v atributu jídla (16). Žáci hodnotí Francouze jako *výtečné kuchaře* (4), *gurmány, požitkáře* (5), kteří si umějí jídlo *dlouho vychutnávat* a kteří produkují *kvalitní víno a bagety* (5). Dále žáci hodnotí Francouze jako lidi (5) *elegantní a znalé módy*. Čtyři žáci určují k Francouzům typický stereotyp o skvělých milovnících a milenkách. Další čtyři hodnotí francouzštinu jako *příjemný jazyk*. Jeden žák komentuje francouzskou historii a povahu slovy *kdo uteče, ten vyhraje*. Dva žáci vnímají Francouze jako velké *vlastence*. Paradoxem v hodnocení je, že i přes nízké negativní hodnocení se Francouzi v sociální škále umístili až za Američany, kteří vzbuzují více kontroverzí.

7.6.5 Němci

Žáci ve škále sociální distance nevystavili Němcům zrovna dvakrát příznivé hodnocení i přes to, že by nám jako naši sousedi, měli být nám mnohem bližší než třeba Američané, Angličané nebo Francouzi. 38 žáků se vyjadřovalo k typickým německým vlastnostem, zejména k jejich *ráznosti, tvrdosti, bezohlednosti, panovačnosti, neústupnosti* a k *preciznosti*. Dalšími charakteristikami byly: *přátelství, nekonfliktnost, dodržování pravidel, ochota, mazanost* a jiné. Žáci mají pak ohledně Němců negativní stereotyp *lhostejnosti, arogance, hlučnosti a nepořádnosti*. Tři žáci hodnotí Němce jako *bohaté* a další čtyři je hodnotí jako *vyspělejší a na vyšší úrovni*, ale zároveň *přínosné* pro ČR. 18 žáků si vyzdvihuje německou *pracovitost*. Čtyři žáci považují Němce za *vzdělané*. Podle čtyřech žáků Němci *nemají smysl pro humor*. To by se dalo ale říci i obráceně, že Němci nerozumí českému humoru. Pro čtyři žáky je důležitá naše historická zkušenost s Němci, proto *bychom jim neměli věřit*. Dva žáci hodnotí, že se *neumějí chovat jako turisté*. Jeden

žák určil jako typický znak *popíjení piva*. Další se zmiňuje o politice *Merkelové*, nejspíše v souvislosti s její politikou otevřenosti vůči imigrantům. Ve stereotypch žáků k Němcům se projevuje tisíciletá komplikovaná historická zkušenost.

7.6.6 Židé

Žáci nejvíce hodnotili židovskou kulturu, majetek, vlastnosti, historii, své zkušenosti a vztah. 32 žáků určilo, že má k Židům neutrální vztah nebo že se s nimi nikdy nesetkali. Naopak pouze jeden uvedl, že z nich *nemá dobrý pocit*. Dalším hlediskem hodnocení byla práce, kdy 9 žáků označilo Židy za *pracovité* a *dobré obchodníky*. Dalších sedm poté zmínilo souvislost s *penězi*. Vlastnosti a chování byly hodnoceny 13 žáky. Židé jsou tak podle žáků *umírnění, inteligentní, schopní, slušní, ukáznění* a *nikomu neškodí*. Jeden žák určil jako jejich povahový rys *lakotu*. Dalších 8 žáků zmínilo židovskou kulturu, kdy označili jejich kulturu za *zajímavou, zvláštní* a že *udržují úctu k tradicím* a pokud *nám nebudou svoji kulturu vnucovat, tak s nimi není problém*. Pět žáků zmínilo *utiskování Židů* během dějin a že jich v ČR již mnoho není.

Už v kvantitativní části byly výsledky u Židů pro autora práce pozitivně překvapující. Židé získali nejvíce 58 % hlasů ve škále střední a pouze 5 % ve škále vysoké distance. Spolu se znaky, které žáci přiřadili Židům, můžeme konstatovat, že míra antisemitismu je mezi studenty gymnázia naprosto minimální. Židovská komunita v ČR není početná a žije v ústraní. Žáci nepřebírají typické stereotypy o Židech, jejich lakotě, obrovskému majetku, ovládání světa aj.

7.6.7 Poláci

Rozdělení vlastností v případě Poláků bylo rovnoměrné, 10 žáků hodnotilo vlastnosti Poláků pozitivně a stejný počet byl i v případě vlastností negativních. Kladně označili respondenti Poláky jako *přátelské* (7), *pohostinné, bezproblémové* a *normální*. Záporně pojmenovali žáci Poláky jako *divoké, nepřátelské, hlučné, konfliktní, nevychované, nepořádné* a pouze jeden žák uvedl, že *kradou*, což bývá jindy obecně známý stereotyp o našich východních sousedech. Osm žáků uvedlo, že Poláci jsou *silně věřící katolíci*. Tři žáci uvedli spojitost s *nekvalitními potravinami*. Jeden student uvedl, že Poláci podléhají *alkoholismu*. Čtyři žáci také hodnotili *podobnost s Čechy*, zejména *jazyka*. Další dva ale uvedli, že Polština je *nepříjemný jazyk*. Ve vztahu s ČR uvedl jeden žák, že *jsou na nižší úrovni*. Jeden žák zmínil *příšerný vkus*, jiný zase vyzdvihl *laciné polské produkty*.

Poláci jsou stejně jako Slováci naši sousedé a sdílíme s nimi společný západoslovanský původ. Naše jazyky, mentalita a kultura jsou do značné míry podobné, přitom žáci hodnotili Poláky mnohem hůře než Slováky. V daném případě podobnost tolik vyzdvihovaná u Slováků nehrála tak důležitou roli.

7.6.8 Ukrajinci

Základním znakem v případě Ukrajinců byla u žáků ne zrovna překvapivě práce. 50 žáků určilo Ukrajince jako *pracovité, stavební dělníky, uklízečky a levnou pracovní sílu*. Na druhé straně se objevily minimálně i záporné pracovní charakteristiky. Ukrajinci jsou podle nich *nepracovití, berou nám práci a pracovat se s nimi nedá*. Podíl pozitivních a negativních vlastností v případě Ukrajinců činil 9 ku 17. Negativně byla hodnocena *agresivita, vulgarita, nepořádnost, výbušnost, lenost, neukázněnost* aj. V pozitivním směru se jednalo o *zručnost, přátelskost, pohostinnost* aj. Dalšími již nepříliš rozšířenými negativními prvky hodnocení byl *alkoholismus, kriminalita, nevzdělanost* a jedna dívka označila Ukrajince za *prasáky*, což může být zapříčiněno negativní zkušeností s ukrajinskými dělníky (sexuálními narážkami). Vztah k Čechům byl hodnocen pouze minimálně. Jednou pozitivně slovy *stejní lidé jako my* a jednou negativně: *ať zůstanou doma*.

Ukrajinci se umístili výrazně s 52 % odpovědí ve škále střední sociální distance, i přes to v jejich hodnocení převládá kromě pracovitosti spíše negativní nádech. Ukrajinci jsou bráni jako lidé, kteří jsou potřební, protože odvádějí dobře fyzicky náročnou práci v českých továrnách a na stavbách. I přes negativní hodnocení je ukrajinská menšina mezi žáky relativně dobře přijímána.

7.6.9 Vietnamci

Signifikantními kategoriemi pro hodnocení Vietnamců byly vlastnosti a práce. K vlastnostem Vietnamců se vyjádřilo 57 žáků. Žáci kladně označili Vietnamce za *přátelské* (20), *bezkonfliktní* (8), *přizpůsobivé* (7), *ochotné* (6), *slušné, snaživé* (4), *učenlivé* (2), *tiché* (2) atd. Negativní hodnocení se projevovalo minimálně. Dalším důležitým faktorem, kterého si žáci na Vietnamcích cení, byla práce. 46 žáků označilo Vietnamce jako *pracovité* a 13 uvedlo, že jsou *výborní obchodníci*. S prací také souvisejí typické znaky, za které označilo 10 žáků provozování samoobsluh s levným zbožím a dlouhou otevírací dobou. Na druhé straně dva žáci uvedli, že Vietnamci likvidují české obchodníky. Vzhled byl hodnocen jen v rovině fyziologických odlišností, jinak jsou podle žáků

Vietnamci *stejní jako Češi*. Dva žáci zmínili Vietnamce v souvislosti s *kriminalitou*, jeden žák zmínil jejich *kulinářské umění* a jeden *přitažlivost vietnamských slečen*.

U Vietnamců převažovalo pozitivní hodnocení nad negativním. Vietnamci se dobře zařadili do české společnosti, nijak nevybočují a žáci si na nich cení zejména pracovitosti spojené s provozováním obchodů s levným zbožím. Vietnamci jsou i přes značné fyziologické rozdíly žáky přijímáni mnohem více kladně než v případě Ukrajinců, což koresponduje i se zjištěnými daty z kvantitativní části výzkumu.

7.6.10 Rusové

15 žáků zmiňuje negativní vlastnosti, podle kterých jsou Rusové *hluční, nepřátelští, panovační, arogantní, agresivní, prudcí* apod. Pozitivní vlastnosti zmiňují žáci minimálně např. v případech ruské *vytrvalosti* nebo *přátelského vystupování a komunikativnosti*. 13 žáků považuje za symbol Rusů *alkoholismus*, zejména holdování *vodce*. Jeden muž hodnotí kladně *přitažlivost ruských žen*. Čtyři žáci poukazují na vysokou míru *vlastenectví* a dalších pár se vyjadřuje k politice, ve smyslu přetrvávajícího *komunismu* a vyjádření nesympatií k ruskému prezidentovi *Putinovi*. Tři žáci vyzdvihují stereotyp o *bohatství* Rusů, stejně další tři vnímají pozitivně ruskou *pracovitost*. Čtyři žáci spojují Rusy s *ruletou, mafí a jistou podivností, kterou můžeme vpozorovat ve videích na internetu a kvůli níž bychom si od nich měli držet odstup*. Jeden žák zmiňuje společnou *podobnost*. V případě Rusů převládají negativní stereotypy nad pozitivními, což koresponduje s výsledky předchozí části výzkumu, ve které získali Rusové 30 % odpovědí v míře vysoké sociální distance. Překvapivě minimálně je zmiňována společná historická zkušenost a rozpínavost Rusů.

7.6.11 Brazilci

K Brazilcům se žáci nejčastěji vyjadřovali v rovině vlastností a chování (25). Žáci si na nich cení nejvíce jejich *pohodového vystupování, veselosti, živelnosti, volnomyšlenkářství a temperamentnosti*. Negativně označili čtyři žáci na Brazilcích *lenost, hlučnost, nepořádek a chudé poměry*. Typickými znaky pro Brazilce je podle 8 žáků *fotbal, karnevaly, tanec a oslavy*. Jeden žák určil, že *brazilské ženy jsou přitažlivé*. Často žáci neuváděli zkušenost nebo se nevyjadřovali vůbec.

7.6.12 Bulhaři

Ohledně Bulharů se vyjádřilo méně žáků. Lze očekávat, že s nimi nemají mnoho zkušeností. 14 žáků se vyjádřilo k jejich vlastnostem. Čtyři jim vytýkali, že jsou *hluční*,

líní, neuctiví a otravní. Deset si na nich cenilo, že jsou *temperamentní, přátelští, nikam nespěchají* nebo jsou *neškodní*. Tři žáci se o Bulharech zmínili jako o *zahradnících*, což má jistý historický podtext.¹¹² Dva žáci zmiňují Bulhary v souvislosti atributem *dovolené u moře*. Jeden žák vyzdvihl, že jsou *dobří muzikanti*. Tři žáci hodnotí Bulhary z hlediska práce jako *levnou pracovní sílu*. Jeden žák označil Bulhary jako *příčmoudlé*. Jeden žák je poněkud hanlivě nazval *verbeši* a jiný nevěděl, co má zmínit, tak napsal *prostě Bulhaři*. Nízké přijetí Bulharů na škále sociální distance (36 %) můžeme odvozovat z neznalosti, což do jisté míry potvrzuje i minimum vypsanych zkušeností a vlastností. Můžeme uvést příklad výzkumu E. L. Harleyho zmíněného v teoretické části, kdy žáci s předsudky hodnotili negativně neexistující národy.

7.6.13 Romové

Hodnotícími znaky v případě Romů byly chování a s ním spojené vlastnosti, práce, vzdělanost, vztah k Čechům, kultura, vzhled a osobní zkušenost. Nejčastěji se objevovalo hodnocení chování. 72 odpovědí žáků se k němu nějakým způsobem vztahovalo negativně. Žáci nejčastěji negativně na Romech vyzdvihovali, že jsou *nepořádní* (14), *nepřizpůsobiví* (13), *konfliktní* (9), *sprostí* (8), *nevychovaní* (7), *líní, hluchí a nerespektující pravidla* (shodně 3). Na druhé straně nelze říci, že by všichni žáci hodnotili romské chování a vlastnosti negativně. V menší míře 13 odpovědí se setkáváme i s neutrálním či zdrženlivým hodnocením. Deset žáků udává příklad, že *všichni Romové nejsou stejní, a kdyby zlepšili své chování, tak budou přijímáni lépe*. Jen dva žáci si v případě Romů vybavili jejich *temperamentnosti a otevřenosti*. Myslíme, že žáci nevnímají výše zmíněné špatné romské chování jako něco vrozeného, nýbrž získaného, co sami Romové mohou změnit. Proto existuje možnost snadnější změny stereotypu, než v případě, kdyby bylo jejich chování přijímáno jako vrozené.

Dalším základním bodem při hodnocení Romů se stala práce. Opětovně výrazně převažují negativní hodnocení v počtu 35 odpovědí. Styčnými body těchto odpovědí jsou *nepracovitost* Romů (22) a *zneužívání sociálních dávek* (12). Jenom jeden žák Romy označil za *skvělé pracovníky*, ale jen v případě, kdy *jsou dobře zaplacení*. Žáci si nejspíše neuvědomují, že Romové podobně jako Ukrajinci většinou zastávají fyzicky náročné práce na stavbách, které nechtějí obyčejní Češi vykonávat. Co je v případě Ukrajinců bráno jako výrazné plus, u Romů jest zapomenuto.

¹¹² Ve 20. a 30. letech 20. století dorazili do ČSR mnozí bulharští zahradníci, kteří místním lidem předali své bohaté zkušenosti z pěstování zeleniny.

Špatnou osobní zkušenost s Romy uvedlo 13 žáků, dobrou zkušenost pouze jeden. Můžeme usuzovat, že kontaktní hypotéza v Novém Bydžově nepřináší žádné výhody a že vztah mezi majoritou a Romy zůstává do jisté míry neutěšený, což okomentoval jeden žák slovy jsem z Nového Bydžova, to mluví za vše. Jeden žák zmínil odlišnost ve v barvě pleti. Jeden žák okomentoval romskou kulturu jako neslučitelnou s naší. Tři žáci okomentovali jejich vztah k majoritě slovy, že to mají složité, že jsou občané jako každý jiný a třetí přidal poněkud klasickou frázi, že se jim vše podřizuje. Dva žáci přidali specifické znaky kočovnictví, hudebního nadání. Jeden žák zmínil, že Romové zapáchají.

Označení stereotypů týkajících se Romů kopíruje výsledky z Bogardusova testu, kde 67 % žáků určilo svůj vztah vůči Romům v míře vysoké sociální distance. V slovním hodnocení se tak minimálně objevovalo pozitivní hodnocení. Zajímavostí je, že některé pozitivní stereotypy přisuzované jiným národům (např. Brazilcům), nejsou přisuzovány i Romům. Jedná se nejspíše o to, že pozitivní stereotypy by do jisté míry narušovaly a vyvracely negativní postoje vůči Romům.

7.6.14 Muslimové

Podle žáků jsou příslušníci Arabů, Turků a Syřanů *problémoví, konfliktní a nepřizpůsobiví, jejich kultura je neslučitelná s naší*, a proto by je v ČR nepřijali. Často žáci přiznali, že jsou ovlivněni médií v hodnocení těchto lidí, že všechny nelze házet do jednoho pytle a že lidé se muslimů bojí zejména kvůli růstu islámského fundamentalismu a hrozbám teroristických útoků. Jen pár žáků se o nich vyjádřilo pozitivně. Na druhé straně se hodně žáků k těmto národům nevyjádřilo vůbec nebo uvedli, že nemají žádnou zkušenost, popřípadě nechťeli soudit.

Turci jsou pro žáky (10) známí hlavně kvůli jejich tradičnímu jídlu *kebabu*, který se hojně rozšířil po celé Evropě, ČR nevyjímaje. Kromě již zmíněných potíží jsou podle nich *nebezpeční, hluční, agresivní, arogantní a podvodníci*. Několik žáků vyzdvihuje i jejich dobré vlastnosti jako je *úslužnost, hrdost a oddanost tradicím*.

Arabové jsou podle žáků též *nepřizpůsobiví* životu v naší zemi. Někteří žáci je vnímají jako *teroristy* nebo lidi *příliš zfanatizované svou vírou*. Žáci si také všímají, že Arabové *neuznávají ženy jako sobě rovné a jejich ženy se musí zahalovat do burek*. Dále jsou podle žáků *násilní, nepracovití, bezohlední, sobečtí, zlí, nepořádní a mají divné zvyky*. Jiní žáci také vyzdvihují jejich talent pro *obchod a bohatství*.

V případě Syřanů se navíc v žákovských postřezích objevuje spojení s *občanskou válkou* a s *imigrační krizí*, která směřuje do Evropy. Dále k nim nenacházíme téměř žádné kladné příspěvky a Syřané tak dopadli v hodnocení žáků nejhůře následovaní Araby. K Turkům se žáci vyjadřovali přívětivěji, což může být uzpůsobeno tím, že Turci jsou Evropě blíže a v Čechách často bývají provozovateli tradičních tureckých restaurací a kiosků s kebabem.

7.6.15 Shrnutí

V kvalitativní části žáci popisovali a odůvodňovali svá rozhodnutí v případě přijetí či nepřijetí příslušníku cizích skupin. Identifikovali tak své pozitivní a negativní stereotypy. Zajímavé je sledovat, jak se se stereotypy u žáků konstituují. Meziskupinové vztahy jsou definovány na základě dvou odlišných sociálních kategorií, které určují hranice mezi vlastní a vnější skupinou. Určujícím faktorem pro vznik určitého typu stereotypu nejsou znaky, které přisuzujeme odlišné skupině, nýbrž vymezení vlastní skupiny vůči skupině vnější. Žáci tak určovali na základě mnohdy podobných znaků, vlastností a chování stereotypy na jedné straně obdivné a na straně druhé opovržlivé.¹¹³

Žáci často zmiňovali následující emočně kladné vlastnosti: *přátelský, laskavý, slušný, ochotný, bezkonfliktní* aj., které asociovali s národy, kterým vyjadřovali obdiv a respekt (Angličané, Slováci, Američané), ale i s méně oblíbenými, ale stále přijímanými národy (Židé, Ukrajinci, Vietnamci), nikoliv s národy odmítanými (Romové, muslimové). Emočně kladné vlastnosti tak nejsou typickými znaky vyjadřujícími příslušnost k určitému národu, ale našimi konstrukty, kterými odlišujeme skupiny vlastní nebo nám blízké od skupin vnějších.¹¹⁴

Svoji roli ve stereotypizaci žáků vůči dotyčným národům hrají kritéria významnosti a osobní zkušenosti.¹¹⁵ V případě porovnání Slováků a Poláků byla podobnost určujícím kritériem pozitivního nahlížení Slováků více než v případě Poláků. Se Slováky mají žáci bližší osobní kontakt a více jim rozumí. Podle našeho názoru by v pohraničních oblastech sousedících s Polskem vyšší míra kontaktu s Poláky vedla k výrazně odlišnému hodnocení.

Zajímavé je zaměřit se na komparaci stereotypů v případě Romů a Brazilců, popřípadě Bulharů. Žáci se o např. o Brazilcích vyjadřují, že jsou *temperamentní, hudebně nadaní, veselí, živelní a volnomyšlenkářští*. Úplně stejně bychom mohli identifikovat Romy

¹¹³ FISKE, S. In: KOUŘILOVÁ, S. *Meziskupinové postoje v pohraničním regionu*. s. 24.

¹¹⁴ TAJFEL, H. In: KOUŘILOVÁ, Sylvie. *Meziskupinové postoje a kontakt v pohraničním regionu*. s. 13.

a naopak negativní vlastnosti Romů můžeme přisoudit i Brazilcům (*kriminalita, nepořádek, nepracovitost* aj.). Pokud chováme k Brazilcům obdivné stereotypy a k Romům opovržlivé, tak opětovně přisuzujeme podle typu stereotypu typické znaky a vlastnosti. Myslíme si, že i v tomto případě hraje roli charakteristika prostředí Nového Bydžova, žáků takových a míra významnosti, kdy do kontaktu s Romy přicházejí žáci dennodenně, ale do kontaktu s Brazilci nebo Bulhary vůbec. Z výše zmíněných důvodů se také někteří Romové snaží zakrýt své romství např. tím, že jsou jen více opálení nebo mají středomořské kořeny aj.

Žáci často hodnotili práci a pracovitost. Opětovně vidíme, že atribut pracovitosti se v odlišnosti kategorií Rom a Ukrajinec výrazně liší. Ukrajinci jsou vnímáni jako *pracovití*, Romové přesně naopak jako *nepracovití* a *příživníci*. Přitom Romové i Ukrajinci zastávají podřadné a fyzicky náročné práce, např. na stavbách. Nedávno jsme sledovali Romy při práci na opravě vozovky a z jejich pracovního nasazení rozhodně nemůžeme hodnotit, že jsou líní nebo nepracovití. Lidé s předsudky spíše vidí to, co chtějí (např. že se čtyři Romové opírají o lopatu a pouze jeden pracuje). Argument, že se jedná o rozdělení práce, a že jeden člověk by tak fyzicky náročnou práci nemohl vykonávat celou pracovní dobu, by negativní předsudek vyvracel, proto je nepřipustný.

V teoretické části jsme zmínili, že jednou z možností eliminace negativních předsudků a stereotypů je hypotéza kontaktu. V Novém Bydžově mají žáci kontakt s Romy značný. Problém nastává v podmínkách, které mají být nastoleny tak, aby docházelo ke snižování rozdílů mezi odlišnými sociálními skupinami. Majorita nevnímá, že má s Romy rovnocenný status. Romové jsou příživníci a bohatnou ze sociálních dávek, zatímco ostatní musejí pracovat. Další podmínkou je podpora institucí, kdy nemůžeme říci, že by samosprávné orgány neměly zájem o začlenění Romů do majority, ale vzpomeňme si také na ostré protiromské prohlášení starosty z roku 2010. A v neposlední řadě je jednou z podmínek vnímání shod a případná spolupráce, což v případě Romů a majority rozhodně neplatí. Romové žijí po celou dobu své existence v našem státu vedle nás a mají odlišnou kulturu. Žáci se ostatně vyjádřili, že by je jako spolupracovníky nepřijali.

8 Vyhodnocení hypotéz

K ověření cílů diplomové práce jsme stanovili následující hypotézy.

H1. Negativní předsudky a stereotypy vůči Romům budou silnější než proti Arabům.

Nejprve si uvedme zjištěné hodnoty v bodech sociální distance. V nízké sociální distanci získali Romové i Arabové shodně 4 % odpovědí. Zjištěná čísla v případě vysoké distance jsou podobná, i když více žáků nepřijalo Araby se 72 % ku 67 % odpovědí v případě Romů. Romové jsou obecně žáky více přijímáni než Arabové ve střední sociální distanci (22 % ku 10 %). Platnost hypotézy je vyvrácena.

H2. Pozitivní předsudky a stereotypy budou vyšší v případě Angličanů než v případě Američanů.

Podle vzešlých hodnot vidíme, že žáci přijímají ve vysoké míře oba dva národy ve škále nízké sociální distance (Angličané 67 %, Američané 53 %). Ve střední distanci přijalo oba národy shodně 18 % žáků. Američany jako návštěvníky země přijímá pouze 22 % žáků, což je více než v případě Angličanů (8 %). Hypotéza je potvrzena.

H3. Míra předsudků a stereotypů žáků bude rozdílná v případě Slováků a Poláků.

Slováci získali nejvíce odpovědí ve škále nízké sociální distance z celého dotazníku (72 %). Počet odpovědí v případě střední a vysoké distance je velmi nízký (8 % a 5 %). Rozložení odpovědí v případě Poláků bylo značně odlišné. Nejvíce odpovědí respondentů získali ve střední míře distance (40 %), následovaly odpovědi vysoké distance (23 %) a nejméně odpovědí bylo rozloženo v nízké distanci (16 %). Hypotéza je platná s tím, že žáci mají vyšší pozitivní předsudky a stereotypy vůči Slovákům než vůči Polákům, ačkoliv jsou nám oba dva národy velmi blízké.

H4. Negativní předsudky a stereotypy vůči muslimům budou na venkově větší než ve městě.

K hypotéze je nutné dodat, že muslimy myslíme pouze národy Arabů, Turků a Syřanů, ke kterým se žáci vyjadřovali v dotazníku. Procentuální výsledky pro porovnání těchto národů jsou vyjádřeny aritmetickým průměrem vyšlých odpovědí. V nízké sociální distanci přijalo muslimy obecně velmi málo žáků. Výsledky venkova v přijetí muslimů (5 %) lehce převládají nad výsledky města (3 %). V míře střední distance sice přijalo muslimy více žáků z města (11 %) než z venkova (7 %), ale pro ověření platnosti naší hypotézy jsou primární výsledky ve vysoké distanci, kde 73 % žáků ve městě výrazněji nepřijímá muslimy než žáci z venkova (62 %). Hypotéza je vyvrácena.

H5. Negativní předsudky a stereotypy vůči Romům budou u dívek vyšší než u chlapců.

Pokud komparujeme výsledky v jednotlivých škálách distance, tak zjišťujeme, že muži v nízké distanci vyjádřili 8 % vyšší míru přijetí Romů než ženy, které si jako manžela nebo přítele nepřály žádného Roma. Ve střední distanci výrazně opětovně muži přijímali příslušníky romské menšiny (30 %) než ženy (15 %). Míru nepřijetí ve vysoké distanci výrazněji vyjádřily ženy 72 % odpověďmi nad mužskými 62 % odpověďmi. Hypotéza je platná.

H6. Negativní předsudky a stereotypy žáků budou nižší k Vietnamcům než k Ukrajincům.

Míra přijetí ve střední distanci byla podobná u obou menšin (Ukrajinci 52 %, Vietnamci 49 %). Rozhodující data pro ověření hypotézy jsou výsledky v případě nízké a vysoké distance. V nízké distanci přijímalo Vietnamce 19 % žáků, což je výrazně vyšší číslo než v případě Ukrajinců (7 %). Opačně vyjádřili žáci míru svého přijetí ve vysoké distanci, kde získali Ukrajinci 20 % a Vietnamci 13 % odpovědí. Hypotéza je potvrzena.

9 Diskuze

9.1 Rekapitulace výsledků

Cílem výzkumu byla identifikace výskytu předsudků a stereotypů gymnaziálních žáků vůči vybraným příslušníkům cílových národů. Výzkum byl uskutečněn kombinací kvalitativního a kvantitativního přístupu. Zvolenou metodou dotazníkového kvantitativního přístupu byla Bogardusova škála sociální distance, na níž kvalitativně navazovala část, ve které žáci otevřeně charakterizovali příslušníky dotčených národů. Výzkumný soubor se skládal z 83 respondentů Gymnázia Nový Bydžov. Níže se podíváme na rekapitulaci výsledků výzkumu.

Obdivné předsudky a stereotypy náležely národům Francouzů, Američanů, Angličanů a Slováků. Nejlépe se umístili naši sousedé Slováci se ziskem 72 % celkových odpovědí. Myslíme si, že pozitivní výsledek přijímání Slováků je ovlivněn faktory společné podobnosti, historické zkušenosti a vysoké míry osobního přátelského nebo neutrálního kontaktu. Můžeme říci, že Slováci nejsou žáky bráni jako cizinci, ale jako příslušníci vlastního národa. Na druhé straně se nejhůře umístili Arabové, Romové, Syřané a Turci. Jako jediní byli příslušníci těchto národů žáky ve vysoké míře odsuzováni k vyhoštění. Arabové získali 72 % hlasů vysoké sociální distance, Syřané a Turci shodně 66 %. Turci se umístili o trochu lépe, protože počet odpovědí žáků odsuzujících je k vyhoštění byl nižší než v případě Syřanů a Arabů. Důvody zavržení muslimů jsou zřejmé. Na hlavním místě stojí strach z atentátů, strach z nelegální imigrace nebo kulturního podmanění. Romové získali ve vysoké distanci 67 % odpovědí, z čehož tvořily odpovědi u otázky vyhoštění necelých 50 % všech odpovědí. Důvodem odsouzení Romů je sociální antagonismus mezi novobydžovskou majoritou a romskou minoritou. Zajímavým zjištěním je, že žáci vyjádřili nepatrně vyšší sociální distanci vůči muslimům než vůči Romům.

Z výsledků šetření zmiňme ještě horší výsledky u našich sousedů Němců a Poláků, kteří ziskem 48 % a 40 % odpovědí ve škále střední sociální distance a nejsou tolik obdivováni, ačkoliv k nim máme velmi blízko. Na druhé straně uveďme překvapivě dobré výsledky u Židů, Ukrajinců a Vietnamců, kteří získali nejvíce odpovědí též ve škále střední sociální distance, tedy 58 %, 52 % a 49 %. V nízké distanci získali nejvíce odpovědí Vietnamci (19 %) a ve vysoké zase Ukrajinci (20 %). Ukrajinci a Vietnamci jsou sice některými žáky přijímáni s výhradami, ale berou je jako občany ČR zejména z důvodů

jejich ekonomické prospěšnosti. Počet odpovědí v samotné extrémní otázce vyhoštění byl u těchto tří národů nulový nebo zanedbatelný. Antisemitismus se u žáků nevyskytuje nebo je jen okrajovým fenoménem. Z velkých národů se nejhůře umístili Rusové, kterým vyjádřilo 30 % žáků vysokou sociální distanci, ale na druhé straně získali podobný počet odpovědí i v případě nízké (22 %) a střední (28 %) sociální distance. Brazilci se umístili překvapivě dobře s 30 % odpovědí v nízké sociální distanci. Další rozložení odpovědí u Brazilců bylo v případě střední distance 29 % a v případě vysoké distance 25 % odpovědí. Hůře se umístili Bulhaři, které si přálo pouze jako návštěvníky ČR 36 % respondentů. Negativní pohled na Bulhary vychází z neznalosti jejich národa.

Porovnali jsme také rozdílné hodnocení národů mezi ženami a muži, venkovem a městem. Nejnížší rozdíly panovaly obecně mezi krajními otázkami škály. Nejvyšší rozdíly byly v otázkách střední sociální distance, kdy odpovědi venkova a mužů převládaly nad odpověďmi města a žen. Nejvýrazněji v případě Němců v porovnání venkova a města, kde činila rozdílnost odpovědí 35 %. Možné důvody pro vyjádření vyšší rozdílnosti odpovědí ve škále střední distance mohly být v případě města a mužů následující. Zatímco muži a město vybrali více odpovědí z položek střední škály sociální distance, např. z důvodů neutrálního vyznění otázek (jako souseda, spolupracovníka, občana), tak ženy a venkov raději zvolily z podobných důvodů cestu nezodpovězení odpovědi. Můžeme tak provést následující úvahu: V případě, kdyby respondenti z řad žen a venkova odpovídali více na otázky, tak by se rozdíly v případě střední sociální distance rozmělnily. Při hodnocení, ve kterém přihlídneme zejména k nízké a vysoké distanci, můžeme dojít k následujícím tvrzením: Obliba Angličanů a Brazilců u měšťanů byla nepatrně vyšší než v případě venkova. Muži vyjádřili lehce nižší distanci vůči Američanům, Francouzům a Romům než ženy. Odmítnutí muslimů bylo nepatrně vyšší ve městě než na venkově. Podle našeho názoru nejsou lokální a genderové rozdíly v odpovědích tak vypovídající zejména kvůli nízkému počtu respondentů. Více viz tabulky č. 8 a 9.

V kvalitativní části jsme zkoumali žákovské hodnocení příslušníků národů a identifikovali jsme stereotypy, které vůči nim žáci mají. Zjištěné stereotypy korelovaly s výsledky zjištěnými v kvantitativní části. Zajímavé bylo sledovat, jak se do kategorizace promítají zkušenosti žáků, kontextu a prostředí, kdy se na základě podobných hodnot stali např. Romové nepřijatelnými a na druhé straně Brazilci relativně přijatelnými. Myslíme si, že hodnocené znaky kvalitativní části nejsou žáky přijímané jako vrozené, nýbrž získané.

9.2 Komparace výsledků výzkumu s výsledky jiných šetření

V souvislosti se silícími projevy extremismu nechalo na podzim roku 2010 Ministerstvo vnitra vypracovat výzkum od neziskové společnosti STEM, který se zabýval vztahem občanů ČR starších 15 let k vybraným národnostním menšinám. Součástí výzkumu bylo dotazníkové šetření uskutečněné metodou Bogardusova testu škály sociální distance na pravděpodobnostním vzorku 2056 respondentů.¹¹⁶ V tabulce č. 10 komparujeme výsledky průzkumu agentury STEM s výsledky našeho šetření na národech, které byly obsaženy v obou výzkumech.¹¹⁷

Porovnání výzkumů STEM 2010 a GNB 2017						
	Nízká sociální distance		Střední sociální distance		Vysoká sociální distance	
	GNB	ČR	GNB	ČR	GNB	ČR
Slováci	72 %	60 %	8 %	33 %	5 %	7 %
Židé	16 %	29 %	58 %	51 %	5 %	20 %
Němci	24 %	28 %	48 %	49 %	17 %	23 %
Ukrajinci	7 %	13 %	52 %	42 %	20 %	44 %
Vietnamci	19 %	9 %	49 %	48 %	13 %	43 %
Muslimové	5 %	5 %	10 %	29 %	69 %	66 %
Romové	4 %	4 %	22 %	29 %	67 %	67 %

Tabulka 10 Porovnání výzkumů STEM 2010 a GNB 2017

Z tabulky vidíme, že výzkum STEM potvrzuje do jisté míry validitu a reliabilitu našeho výzkumu. V případě Slováků můžeme okomentovat, že žáci vyjádřili vyšší míru přijetí v nízké distanci a nižší míru přijetí ve střední a vysoké distanci než v případě celorepublikového vzorku. V bodě nízké distance se žáci ve slabší míře identifikují s Židy, Němci a Ukrajinci. Ve střední škále přijímají žáci výrazněji pouze Ukrajince, jinak jsou hodnoty podobné. Ve vysoké škále sociální distance vystavili naopak občané ČR celkově výrazně nižší preference Židům, Ukrajincům a Vietnamcům než žáci gymnázia. Zajímavé jsou výsledky u Romů, které jsou velmi podobné v případě gymnázia i celorepublikového vzorku. Muslimové byli více přijímáni celorepublikovým vzorkem ve škále střední sociální distance (29 %).¹¹⁸ Zajímavé je, že už v roce 2010 byl velmi vysoký odpor vůči muslimům ze strany Čechů i přes fakt, že Islám a migrace nebyly v té době tak výraznými hrozbami,

¹¹⁶ Ministerstvo vnitra zmapovalo postoj veřejnosti k extremismu. *Ministerstvo vnitra České republiky: Zpravodajství* [online]. [cit. 2017-12-08]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/ministerstvo-vnitra-zmapovalo-postoj-verejnosti-k-extremismu.aspx>

¹¹⁷ Do naší části výzkumu jsme pro stejnou relevantnost nezařadili nezodpovězené odpovědi. V této části se nebudeme zamýšlet nad tím, proč někteří žáci nevyjádřili míru svého souznění s některými menšinami.

¹¹⁸ Vzhledem k tomu, že ve výzkumu STEM byla uvedena skupina muslimů, tak jsme v našem výzkumu spočítali aritmetické průměry našich výsledků u Arabů, Turků a Syřanů do souhrnné skupiny muslimů.

jak jsou vnímány dnes. Na základě podobnosti čísel v případě nepřijetí jako občanů ČR u muslimů a Romů můžeme zhodnotit, že míra odmítnutí dotyčných skupin lidí tolik nezávisí na úrovni vzdělanosti jako spíše na typu člověka. Přímoou komparaci do jisté míry omezuje delší časový horizont mezi oběma výzkumy činící sedm let. Je potřeba říci, že agentura STEM podniká výzkumy na téma vztahu občanů ČR k cizincům a národnostním menšinám pravidelně už od devadesátých let. Průběžné výzkumy jsou složeny pouze z hodnocení míry přijetí cizince nebo příslušníka menšiny za souseda, proto jsme užili starší výzkum, který obsahoval celou škálu sociální distance. Pro úplnost můžeme zmínit nejaktuálnější průzkum agentury STEM z roku 2016, ve kterém odpovídalo 1050 respondentů, jak by přijali cizince nebo příslušníky menšin za sousedy. Uvedme si četnost odpovědí respondentů, kteří by přijali příslušníky menšin jako sousedy bez problémů, pořadí je následující: Slováci (93 %), Angličané (82 %), Francouzi (79 %), Američané (78 %), Němci (73 %), Židé (66 %), Vietnamci (52 %), Rusové (50 %), Ukrajinci (41 %), Turci (21 %), Arabové, Syřané a Romové (shodně 15 %).¹¹⁹ Z výsledků tohoto výzkumu vidíme, že míra přijetí příslušníků národnostních menšin jako souseda v ulici, byla do jisté míry podobná jako v případě kompletního vyjádření sociální distance našeho výzkumu. Shrnutí pořadí umístění stejných národů v našem výzkumu je následující: Slováci, Angličané, Američané x Francouzi, Němci x Židé, Vietnamci, Ukrajinci x Rusové, Romové x Turci, Syřané a Arabové.

9.3 Možná omezení výzkumu

Jedním z omezení našeho výzkumu byl vysoký počet nezodpovězených odpovědí, který částečně vycházel z nepochopení principu vyplňování údajů do tabulky škály sociální distance. Před uskutečněním samotného dotazníkového šetření ve škole jsme podnikli průzkum na vzorku několika žáků, abychom zjistili, zdali je dotazník snadno pochopitelný. I přes pozitivní výsledky průzkumu se ukázalo, že následně někteří žáci dotazník nepochopili a nevyplnili ho kompletně. Řešením v budoucích výzkumech je komplexnější vysvětlení principu vyplňování dotazníku nebo využití příkladnosti. Jak víme, tak žáci střední školy nemají úplně vždy vyvinutý smysl pro pochopení látky jen na základě výkladu. Mohli bychom jim napomoci vizualizací a na základě příkladu tří odlišných

¹¹⁹ Jaký je vztah občanů ČR k různým národům a etnikům? *STEM.cz: Naše zjištění* [online]. 2016 [cit. 2017-12-08]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/jaky-je-vztah-obcanu-cr-k-ruznym-narodum-a-etnikum/>

národností (aby žáci neopisovali) zakreslit schéma vyplňování na tabuli a přitom ho slovně popsat.

Dalším omezením je samotná metoda Bogardusova testu. Pouze tři žáci se během vyplňování dotazníku přihlásili, že nemohou osobně hodnotit lidi jen na základě jejich příslušnosti k určité národnosti. Ostatní s tímto faktem neměli potíže. Příčinou může být, že jsme vůči nim přece jen vystupovali v oficiální době výuky, uvedla nás paní učitelka jako svého zástupce a žáci přijali vyplnění dotazníku jako školní úkol. Učiníme-li jednoduchou úvahu, tak je zřejmé, že hodnotit přijetí člověka (např. do manželství) pouze na základě jeho příslušnosti k nějaké rase, národu nebo etniku, je samo o sobě dost nesmyslné. Některé nezodpovězené odpovědi jsou též vyjádřením nesouhlasu se k dotyčným vnějším skupinám vůbec vyjadřovat. Přítomnost učitelky během zadání mohla mít za následek snahu některých žáků i přes naše důsledné zdůraznění anonymnosti dotazníku, skrýt některé své negativní předsudky a stereotypy a snažit se vypovídat v lepším světle. Úvahou některých žáků mohlo být: Co kdyby se paní učitelka (v rámci našich tříd učitelka ZSV) dostala k odpovědím a pomocí znalosti našeho písma identifikovala naše odpovědi a následně nás za ně negativně ohodnotila. Výsledky výzkumů týkajících se citlivých sociálních otázek, jsou vždy do značné míry ovlivněny snahou odpovídat v lepším světle. Podle výsledků našeho výzkumu nemůžeme hodnotit, že by se v případě hodnocení muslimů a Romů, snažili žáci zakrývat své negativní hodnocení.

Posledním omezujícím faktorem dotazníkového šetření byla síla výzkumného vzorku. Aby byly výsledky vypovídající o celém gymnáziu, tak by bylo potřeba uskutečnit dotazníkové šetření v rámci všech žáků gymnázia. Žáky prvních ročníků jsme z účasti na základě úvahy z dotazníkového šetření vyloučili, protože jak víme, tak žáci nižších ročníků jsou mnohdy více děti než dospělí a dotazník by nemuseli brát úplně vážně. Velkým mínusem pro nás bylo, že ředitel školy neumožnil rozdání dotazníku ve čtvrtých ročnících s důvodem blížících se maturitních zkoušek.¹²⁰ Zároveň s tím se nám, kvůli nižším kapacitám tříd a výrazné absenci, nepodařilo naplnit původní plán zisku minimálně 100 dotazníků a výsledné číslo činilo 83 vyplněných dotazníků.

Výhodou našeho výzkumu bylo, že se neorientoval pouze kvantitativně, ale že pomocí kvalitativní části identifikoval pozitivní a negativní stereotypy, kterými žáci zdůvodňovali svá rozhodnutí pro přijetí či nepřijetí příslušníků národů v sociální distanci.

¹²⁰ Dotazník byl uskutečněn dne 17. 4. 2017.

Závěr

Cílem diplomové práce byla identifikace předsudků a stereotypů gymnaziálních žáků vůči vybraným národnostním a etnickým menšinám. Vytyčeného cíle bylo dosaženo na základě ověření stanovených hypotéz pomocí metody dotazníkového šetření kombinujícího semi-kvantitativní a kvalitativní přístup. První část vycházela z metody Bogardusova testu škály sociální distance. Hypotézy byly ověřeny na základě statistické analýzy zjištěných dat.

Praktickým přínosem práce je zjištění, že žáci vybraného gymnázia značně podléhají jak pozitivním, tak negativním předsudkům a stereotypům. Pozitivní jsou zaměřeny zejména vůči národům Slováků, Angličanů, Američanů a Francouzů. Kladné přijímání příslušníků těchto národů je většinou založené na stereotypizaci dobré osobní zkušenosti a do jisté míry přijetí příslušníků obdivovaných národů za členy vlastní skupiny. Na druhé straně žáci identifikují výrazně negativní předsudky a stereotypy proti národům Romů a muslimů, kteří byli v dotazníku reprezentováni Turky, Syřany a Araby. Pouze k těmto národům žáci pociťovali extrémní distanci vyhoštění ze země a většina z nich si nepřála, aby jejich příslušníci byli občany ČR. V případě Romů hrála při formování negativních předsudků a stereotypů významnou roli lokalita Nového Bydžova s početnou romskou minoritou a určujícím faktorem se stala negativní osobní zkušenost. Naopak předsudky a stereotypy vůči muslimům nevznikají na základě osobní zkušenosti, ale z neznalosti a strachu šířenému skrze média a projevy politických populistů. Dalším důvodem pro vytváření negativních stereotypů je vnímání Romů a muslimů jako členů vnější skupiny a jejich vymezení vůči skupině vlastní. Předpokládali jsme, že žáci gymnázia budou mít tolerantnější postoje než majorita, ale ukázalo se, že jsme se mýlili. Nezaleží totiž na intelektuálních schopnostech, ale spíše na osobní zkušenosti, schopnosti přijímat kriticky informace plynoucí z médií a osobnostních, lokálních a kontextových charakteristikách. Intolerance žáků byla výrazně zaměřená pouze proti Romům a muslimům, protože ze zjištěných dat můžeme soudit, že žáci nemají výrazné problémy s přijetím Židů, Vietnamců a Ukrajinců.

Teoretický přínos práce tkví v interpretaci základní terminologie týkající se postojů, předsudků a stereotypů. Zmapovali jsme základní možnosti vzniku předsudků a stereotypů a zjistili, že

- 1) vznikají zejména z procesů sociální kategorizace,
- 2) z nekritického souhlasu s dominantním názorem,

- 3) z vymezování hranic podle toho, kdo patří do vlastní skupiny a kdo již není jejím členem,
- 4) struktur osobnosti.

Zabývali jsme se možnostmi eliminace negativních předsudků a stereotypů na základě tzv. kontaktní hypotézy. Identifikovali jsme základní projevy předsudků v xenofobii, antisemitismu, nacionalismu, sexismu, ageismu, rasismu a s ním souvisejícím anticikanismu. Zaměřili jsme se na interpretaci historického vývoje národnostního složení ČR až do posledního sčítání lidu v roce 2011 a popsali jsme vybrané národnostní menšiny.

Touto diplomovou prací chceme aspoň minimálně přispět k zlepšení sociálních vztahů zejména vůči skupinám romské minority a muslimům, ale též k ostatním národnostním menšinám vyskytujícím se v ČR. Čtenář na základě teorie může identifikovat své předsudky a stereotypy a zamyslet se nad tím, jakým způsobem je nahlíženo na vnější sociální skupiny. Můžeme říci, že kdyby si každý čtenář naší práce uvědomil jen jediný triviální fakt, že nelze hodnotit člověka na základě jeho rasové, etnické nebo národnostní příslušnosti, tak by se jednalo o významné zlepšení mezilidských vztahů. Z pedagogického hlediska existuje možnost využít diplomovou práci jako zdroj při výuce předsudků a stereotypů, popřípadě provést obdobný výzkum ve vlastní třídě a identifikovat míru předsudků a stereotypů mezi žáky.

Extrémní předsudky a stereotypy žáků musí učitel eliminovat důsledným, vytrvalým a tolerantním přístupem. Učitel musí s žáky o jejich předsudcích a stereotypech vůči menšinám diskutovat a místo odmítání nebo dokonce sankcionování negativních názorů, se ptát proč žáci zastávají daná stanoviska a rozumnou argumentací se je snažit přesvědčit o opaku. Učitel humanitních předmětů musí začleňovat do výuky poznatky o předsudcích a stereotypech. Je třeba žáky seznamovat s procesem formování předsudků a stereotypů a možnostech jejich eliminace tak, aby je žáci dokázali identifikovat a zavrhnout. Učitel dějepisu musí při výuce užívat početných příkladů negativních i pozitivních projevů předsudků a stereotypů v historii a hájit tak hodnoty pluralismu a demokracie.

K celkovému zlepšení vztahů mezi majoritou a minoritami v naší společnosti je třeba ze strany státu aplikovat následující postupy:

- 1) Efektivně informovat veřejnost o postavení národnostních menšin,
- 2) právo musí být rovné pro všechny bez rozdílu,

- 3) stát musí zajistit příležitosti ke společným cílům a spolupráci,
- 4) státní orgány musí jasně odsoudit jakékoliv projevy předsudků a stereotypů vedoucích k extremismu,
- 5) umožnit desegregaci menšin z vyloučených lokalit
- 6) a důslednou prací sociálních pracovníků zlepšit jejich společenské podmínky.

Téma je robustní a je možno na něj navázat v disertační práci. Jednou z možností pokračování výzkumu je uskutečnění stejného typu dotazníku na jiných typech středních škol a následné učinění komparace mezi např. gymnáziem a střední odbornou školou nebo středním odborným učilištěm. Druhou možností je uskutečnění výzkumu na stejném typu škol a provést lokální komparaci, např. maloměsta s vyšší romskou minoritou (Nový Bydžov) a krajského město, ve kterém není romská minorita silně zastoupena (Hradec Králové).

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

- 1) ALLPORT, Gordon Willard. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-125-3.
- 2) BEDNÁŘOVÁ, Daniela et al. *Multi kulti: menšiny v ČR: metodická příručka pro střední školy*. Olomouc: Agentura rozvojové a humanitární pomoci Olomouckého kraje, 2009. ISBN 978-80-254-5583-8.
- 3) DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.
- 4) DOUBEK, David, Markéta LEVÍNSKÁ a Dana BITTNEROVÁ. *Pomoc a pořádek: kulturní modely v pomáhajících profesích*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2015. ISBN 978-80-87398-48-7.
- 5) ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-053-7.
- 6) HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
- 7) HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Druhé vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-262-0534-0.
- 8) HENDL, Jan. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. 2. opravené vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-123-9.
- 9) HÖB, Rudolf. *Velitelem v Osvětimi: autobiografické zápisky*. Přeložil Petr DVOŘÁČEK. Praha: Academia, 2006. Stíny. ISBN 80-200-1471-3.
- 10) KOHOUTEK, Rudolf, Irena OCETKOVÁ a Jaroslav ŠTĚPANÍK. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-064-2.
- 11) KOUŘILOVÁ, Sylvie. *Meziskupinové postoje a kontakt v pohraničním regionu*. Brno, 2010. Disertační práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Martina Hřebíčková, DSc.
- 12) LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna. ISBN 80-7294-071-6.
- 13) LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. Paprsek (Triáda). ISBN 80-86138-78-X.

- 14) LAŠEK, Jan. *Sociální psychologie II*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-116-7.
- 15) NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. ISBN 8020006907.
- 16) NELSON, Todd N. *Handbook of prejudice, stereotypes and discrimination*. New York: Psychology press, 2009. ISBN 978-0205402250.
- 17) NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-121-6.
- 18) PAVLÁT, Leo. *Židé. Dějiny a kultura*. 4. vydání. Praha: Židovské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86889-59-7.
- 19) PREISOVÁ, Andrea, Martina CICHÁ a Lenka GULOVÁ. *Jinakost, předsudky, multikulturalismus: možnosti a limity multikulturní výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3287-8.
- 20) PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. Psychologie (Portál). ISBN 978-80-7367-709-1.
- 21) PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-502-2.
- 22) STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- 23) ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník. Zdroje a formy rasismu a netolerance. Informace o národnostních menšinách. Hry a cvičení pro žáky a studenty*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8.
- 24) ŠKALOUDOVÁ, Alena. *Statistika v pedagogickém a psychologickém výzkumu*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998. ISBN 80-86039-56-0.
- 25) TATUM, Beverly Daniel. *Why Are All Black Kids Sitting Together in the Cafeteria: And Other Conversations About Race*. New York: Basic Books, 2003. ISBN 04650836.
- 26) TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-097-9.
- 27) TÓTH, Andrej, Lukáš NOVOTNÝ a Michal STEHLÍK. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012. Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis. ISBN 978-80-7308-413-4.

- 28) WOLF, Josef. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti: člověk a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2000. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0099-4.

Seznam další nepřímo použité literatury

- 29) GULOVÁ, Lenka; ŠTĚPAŘOVÁ, Ema; (ed.). *Multikulturní výchova v teorii a praxi*. Brno: Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty MU v Brně a Kabinet multikulturní výchovy při Pedagogické fakultě MU v Brně ve spolupráci s MSD, 2004. ISBN 80-86633-14-4.
- 30) HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova: (socializace a integrace menšin)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. ISBN 80-7318-424-9.
- 31) HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: (pojmy, měření, teorie)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.
- 32) JIRÁSKOVÁ, Věra. *Multikulturní výchova: předsudky a stereotypy*. Praha: Epocha, 2006. ISBN 80-87027-31-0.
- 33) KOSEK, Jan. *Člověk je (ne)tvor společenský: kapitoly ze sociální psychologie*. Praha: Argo, 2004. Aliter (Argo: Dokořán). ISBN 80-7203-591-6.
- 34) KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. Praha: Dokořán, 2011. Bod. ISBN 978-80-7363-312-7.

Seznam použitých elektronických zdrojů

- 35) Charakteristika školy. *Gymnázium Nový Bydžov* [online]. [cit. 2017-11-13]. Dostupné z: <http://www.gnb.cz/charakteristikaskoly.php>
- 36) Jaký je vztah občanů ČR k různým národům a etnikům? *STEM.cz: Naše zjištění* [online]. 2016 [cit. 2017-12-08]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/jaky-je-vztah-obcanu-cr-k-ruznym-narodum-a-etnikum/>
- 37) Koncepce romské integrace 2010 – 2014. *Oficiální stránky města Nový Bydžov* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z http://www.novybydzov.cz/assets/File.ashx?id_org=10716&id_dokumenty=8103.
- 38) Lidl čelí kritice rasistů kvůli černochovi v letáku. Ustupovat nehodlá *Idnes.cz. zprávy* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/lidl-reklamni-letak-cernoch-rasiste-facebook-f3g-/domaci.aspx?c=A170104_102151_domaci_jw
- 39) Ministerstvo vnitra zmapovalo postoj veřejnosti k extremismu. *Ministerstvo vnitra České republiky: Zpravodajství* [online]. [cit. 2017-12-08]. Dostupné z:

<http://www.mvcr.cz/clanek/ministerstvo-vnitra-zmapovalo-postoj-verejnosti-k-extremismu.aspx>

- 40) Na demonstrace proti Romům v Novém Bydžově míří až 1000 lidí. *Lidovky.cz: domov*. [online]. [cit. 2017-12-1]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/na-demonstrace-proti-romum-v-novem-bydzove-miri-az-1000-lidi-p3g-/zpravy-domov.aspx?c=A110310_111712_ln_domov_spa
- 41) Národnostní menšiny. *Vláda české republiky* [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/>
- 42) Národnostní struktura obyvatel. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>
- 43) Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle Sčítání lidu, domů a bytů – ČR, kraje, okresy SO ORP, správní obvody Prahy a města (sídla SO ORP) – 2011. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/staticke/data/2000013/SOORP/5212_NOVY_BYDZOV/SPOR152_5212.pdf
- 44) Protiromské demonstrace. *Aktuálně.cz*: [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://www.aktualne.cz/wiki/domaci/protiromske-demonstrace/r~i:wiki:3880/?redirected=1491486998>
- 45) Romská národnostní menšina. *Vláda české republiky*: [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>
- 46) Ženy musí vydělávat méně, protože jsou hloupější, řekl polský europoslanec. *Idnes.cz. zprávy* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/evropsky-parlament-janusz-korwin-mikke-zeny-fnr-/zahranicni.aspx?c=A170303_100632_zahranicni_san

Seznam tabulek

Tabulka 1 Typy stereotypů podle S. Fiskeové	25
Tabulka 2 Národnostní složení první československé republiky (1921).....	50
Tabulka 3. Obyvatelstvo podle národností v letech 2001 a 2011	51
Tabulka 4 Rozlišení jednotlivých otázek škály a jejich zjednodušení na tři stupně distance	62
Tabulka 5 Výsledky kvantitativní části dotazníkového šetření	63
Tabulka 6 Údaje popisné statistiky.....	72
Tabulka 7 Korelační koeficienty	73
Tabulka 8 Rozdělení četností odpovědí mezi venkovem a městem (v %).....	74
Tabulka 9 Rozdělení četností odpovědí mezi ženami a muži (v %)	75
Tabulka 10 Porovnání výzkumů STEM 2010 a GNB 2017	90

Seznam grafů

Graf 1 Příslušníka menšiny bych přijal/a do příbuzenství skrze manželství.....	64
Graf 2 Příslušníka menšiny bych přijal/a do svého klubu jako blízkého přítele	64
Graf 3 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako souseda v ulici.....	65
Graf 4 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako spolupracovníka v zaměstnání	66
Graf 5 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako občana své země	66
Graf 6 Příslušníka menšiny bych přijal/a jako návštěvníka své země.....	67
Graf 7 příslušníka menšiny bych ze země vyhostil/a	69
Graf 8 Nezodpovězené odpovědi	70

Seznam příloh

Příloha A. Oskanované vyplněné dotazníky	
--	--